

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Л. О. Вдовенко, Н. М. Сушко, Н. Д. Фаюра

ФІНАНСИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2010

УДК 336(075.8)
ББК 65.261-93я73
В 19

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18-Г-790 від 25.03.2010)*

Рецензенти:

Малік М. Й. — доктор економічних наук, професор;

Правдюк Н. Л. — доктор економічних наук, професор.

Вдовенко Л. О., Сушко Н. М., Фаюра Н. Д.

В 19 Фінанси: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 152 с.

ISBN 978-611-01-0102-8

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Фінанси», яку внесено до навчального плану підготовки бакалавра. В ньому висвітлено сутність і функції фінансів, складові фінансової і бюджетної системи, функціонування державного кредиту, складові та особливості фінансової політики держави.

Посібник пропонується для студентів, викладачів, аспірантів.

УДК 336(075.8)
ББК 65.261-93я73

ISBN 978-611-01-0102-8

© Вдовенко Л. О., Сушко Н. М.,
Фаюра Н. Д., 2010
© Центр учбової літератури, 2010

ВСТУП

В умовах активної трансформації суспільно-економічних відносин як на національному, так і міжнародному рівні особлива роль відводиться фінансам, як ефективному інструменту державного регулювання.

Зміни в економічній системі України, зростання ролі і ускладнення функцій фінансів ставлять нові вимоги до підготовки високопрофесійних фахівців, які матимуть масштабний світогляд, здатність об'єктивно оцінювати економічні процеси, і застосовувати творчий підхід до вирішення актуальних проблем розбудови фінансової системи і забезпечення фінансової стабільності в країні.

Навчальний посібник підготовлений згідно з навчальною програмою дисципліни «Фінанси», яка внесена в навчальний план підготовки бакалаврів. Курс «Фінанси» передбачає вивчення суті та ознак фінансів, їх ролі і місця в економічній системі, засад фінансової політики держави і механізму її реалізації, сфер та ланок фінансової системи.

При підготовці посібника були використані законодавчі і нормативні документи, періодичні видання, статистичні дані Міністерства фінансів України, статистичні щорічники та роботи провідних вітчизняних і зарубіжних вчених.

Для зручності використання матеріалів, що містяться в посібнику, виділено основні положення та визначення. З метою поглиблення засвоєння курсу використані таблиці, рисунки. Даний посібник містить контрольні запитання, тести, завдання для самостійного опрацювання.

Видання буде корисним для студентів, аспірантів, викладачів.

ТЕМА 1.

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА І ПРИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСІВ

- 1.1. Необхідність та сутність фінансів.
 - 1.2. Функції фінансів.
 - 1.3. Зв'язок фінансів з іншими вартісними економічними категоріями.
-

Основні терміни і поняття: фінанси, фінансові відносини, об'єкти фінансових відносин, суб'єкти фінансових відносин, гроші, функції фінансів, первинний розподіл, перерозподіл, економічна система, кредит, ціна, собівартість, заробітна плата, валовий внутрішній продукт, національне багатство.

1.1. Необхідність та сутність фінансів

Виникнення фінансів пов'язане з розвитком товарно-грошових відносин і розвитком держави як органу влади. Фінанси досягли найбільшого розвитку у XX ст., коли значно розширились функції держави і стали провідними товарно-грошові відносини.

Основними причинами виникнення фінансів є:

- поглиблення суспільного розподілу праці в результаті закономірного розвитку суспільно виробничих відносин;
- поширення товарно-грошових відносин;
- необхідність розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту (дальше ВВП) з метою дотримання пропорцій відтворювання;
- утримання невиробничої сфери, управління, оборони країни тощо.

Термін «фінанси» з'явився в XIII столітті і походить від латинського слова «*financia*» — обов'язкова сплата грошей. Ця сплата пов'язувалася з передачею частини доходу громадянина в розпорядження

монарха, короля або іншого правителя на його утримання та на інші витрати державного змісту.

Термін «фінанси» за час свого розвитку нерідко змінював своє значення. Інколи цей термін мав різне тлумачення залежно від місцевості використання. Слово «фінанси» мало як негативне, так і позитивне значення. Так, у XVIII столітті в Німеччині воно тлумачилося як здирництво чи хабарництво, в багатьох інших державах воно означало сплату певної суми грошей королю або монарху, досить часто цей термін пов'язувався із утвореннями державного господарства певного рівня (земство, міська община).

Вперше у сучасному тлумаченні термін «фінанси» став застосовуватися у Франції, де під фінансами розумілася сукупність коштів, необхідних для задоволення потреб держави та різних суспільних груп. У XVIII столітті трактування поняття фінансів як державного господарства отримало подальший розвиток. Державні утворення різного рівня стали називатися союзами публічного змісту, а фінанси — формами та методами добування коштів і їх витрачання цими союзами при виконанні покладених на них функцій. Форми та методи мобілізації коштів постійно змінювалися й удосконалювалися, що пов'язано з розвитком економіки держав.

В сучасному суспільно-економічному просторі під **фінансами** розуміють сукупність економічних відносин, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту (далі ВНП) і національного доходу (далі НД).

На сучасному етапі *основними ознаками фінансів є:*

- нерозривний зв'язок з існуванням товарно-грошових відносин;
- обумовленість фінансових відносин наявністю держави як органу управління;
- обмінно-розподільчий характер фінансових відносин;
- зв'язок фінансових відносин з формуванням грошових доходів та накопичень;
- забезпечення та відображення руху вартості від одного суб'єкта економічних відносин до іншого.

Фінансові відносини виникають:

- між державою та юридичними особами;
- між державою та фізичними особами;

- між юридичними особами при формуванні виробничих фондів, орендних відносин, тощо;
- між підприємствами, організаціями, установами та їх працівниками.

Основне призначення фінансів реалізується шляхом створення й використання різноманітних фондів фінансових ресурсів на всіх етапах діяльності держави, підприємств і кожного громадянина.

Фонди фінансових ресурсів, які обслуговують економічні процеси, є досить різноманітні як за методами створення, напрямками використання, рівнем відображення інтересів, так і за суб'єктами економічної діяльності, методами виробничої й суспільної інтеграції та кінцевою метою відповідного виду діяльності. Найважливіша роль належить фінансам на рівні господарських структур. Тут створення й використання фондів фінансових ресурсів спрямовані на підвищення ефективності господарської діяльності, тобто одержання високої норми прибутку на вкладений капітал. Роль фінансів найвідчутніше проявляється при розв'язанні соціальних проблем. Тут створюється фонди фінансових ресурсів для здійснення соціальних заходів як на рівні кожного громадянина для покриття витрат на соціальні цілі, так і на рівні господарських структур для задоволення соціальних благодійних потреб, а також фондів фінансових ресурсів на соціальні цілі в складі бюджетів.

Фінанси як економічний інструмент здатні кількісно і якісно впливати на суспільне виробництво і суспільство в цілому, остільки:

- забезпечують розподіл ВВП на потреби юридичних та фізичних осіб;
- забезпечують кругообіг фінансових ресурсів;
- впливають на суб'єктів розподільчих та обмінних відносин;
- відіграють провідну роль у системі економічних методів управління економікою держави;
- забезпечують контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів.

Фінанси мають видиму форму прояву і внутрішній зміст. Видимою стороною фінансів є грошові потоки, що рухаються між суб'єктами фінансових відносин. Ці потоки є предметом практичної фінансової діяльності. Внутрішній зміст фінансів пов'язаний з тим, що ці грошові потоки відображають рух вартості створеного у сус-

пільстві ВВП, тобто обмінні й розподільні відносини. Від налагодженості цих відносин залежить ефективність економічної системи і розвиток суспільства.

Основними *об'єктами* фінансових відносин є валовий внутрішній продукт (далі ВВП) та національне багатство (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Об'єкти фінансових відносин

ВВП — сумарна ринкова вартість кінцевих продуктів і послуг, виготовлених на території країни за певний період часу, як правило за рік.

Національне багатство — вартість нагромаджених в країні цінностей та залучених у виробництво природних ресурсів. Склад національного багатства: основні засоби, матеріальні ресурси, золотий запас, валютний запас. Коли об'єктом фінансових відносин є національне багатство для формування доходів використовується те, що створене попередніми поколіннями або дане природою. Це є прийнятним в тому разі, коли існують зайві основні засоби чи матеріальні ресурси, які не використовуються, а також коли є значні запаси природних ресурсів, що перевищують потреби даної країни. В інших випадках розпродаж національного багатства означатиме марнотратство і втрату ресурсів країни.

Таким чином, в сучасному економічному просторі фінанси виконують вагомую роль в частині забезпечення необхідних умов для формування, розподілу й використання ВВП в державі та забезпечення всіх суб'єктів суспільного відтворення грошовими коштами, достатніми для здійснення їх діяльності тощо.

1.2. Функції фінансів

Вияв суті фінансів, вираження їх властивостей та призначення фінансів як економічної категорії проявляється при виконанні відповідних функцій.

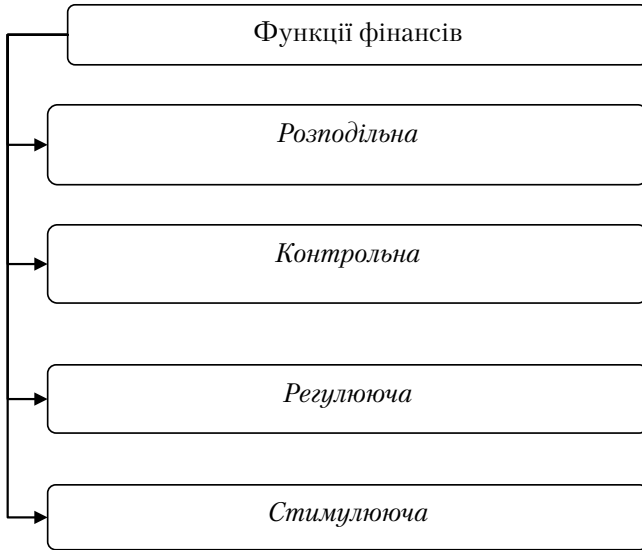

Рис. 1.2. Функції фінансів

Розподільна функція фінансів полягає у розподілі фінансових ресурсів між галузями, регіонами, різними напрямками витратків підприємств та організацій. За допомогою цієї функції здійснюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, національного доходу, грошової виручки підприємств та організацій.

Контрольна функція фінансів полягає в тому, що за їх допомогою перевіряється стан розвитку народного господарства, ефективність діяльності підприємств, використання грошових ресурсів тощо. Виконання цієї функції дає можливість здійснювати господарську діяльність згідно з вимогами чинного законодавства. За допомогою контролюючої функції суспільство може контролювати повно-

ту і своєчасність забезпечення фінансовими ресурсами державу та суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що фінансовий контроль — це один з найдійовіших видів контролю у суспільстві. На відміну від інших він охоплює все суспільство: кожний суб'єкт перевіряє кожного. Оскільки фінансові показники діяльності виступають результативними, то фінансовий контроль є наскрізним — він фактично охоплює всі аспекти діяльності держави, юридичних і фізичних осіб. Звідси випливають широкі повноваження органів фінансового контролю, їх доступність до будь-яких документів і сфер діяльності. Відповідно і результати контролю підлягають повному оприлюдненню. Фінансова діяльність кожного суб'єкта має бути прозорою, що створює передумови для її законності.

При виконанні розподільної та контрольної функції фінанси відіграють надзвичайно важливу роль у суспільстві, забезпечуючи:

- розподіл ВВП і фінансові потреби юридичних і фізичних осіб та держави;
- кругообіг фінансових ресурсів, а відтак безперервність відтворення виробництва;
- перерозподіл первинних і вторинних доходів між галузями, регіонами, соціальними верствами населення, окремими юридичними і фізичними особами;
- вплив на інтереси суб'єктів розподільних відносин і регулюють різні напрями соціально-економічного розвитку;
- провідну роль у системі економічних методів управління економікою країни;
- формування системи фінансових показників — індикаторів стану і розвитку економічної та соціальної сфер суспільства;
- контроль між суб'єктами обмінно-розподільних відносин за формуванням і використанням фінансових ресурсів та доходів тощо.

Регулююча функція фінансів реалізується переважно тоді, коли потрібно внести відповідні зміни до розподілу грошових ресурсів. Іноді вона застосовується для редагування розподілу доходів. В інших випадках регулювання здійснюється для забезпечення стабілізації економіки, усунення та попередження кризових явищ. У ролі фінансових регуляторів виступають: індексація доходів населення, переоцінка основних фондів, фінансовий захист підприємств від

конкуренції. Основними інструментами регулюючої функції є податки і державні видатки.

Стимулююча функція фінансів реалізується через використання податкових пільг, зниження податкових ставок, звільнення від податків, обмеження податкової бази. Об'єктом податкових пільг є інвестиції для розвитку спеціальних економічних зон, деякі пріоритетні галузі виробництва, засоби підвищення конкурентоспроможності робочої сили. Фінансові стимули використовуються також для зміцнення договірної дисципліни та для стимулювання господарської ініціативи влади.

Таким чином, названі функції взаємопов'язані між собою, їх виконання залежить від чітких дій державних фінансових структур, підприємств різних форм власності, стабільного функціонування економічного та правового механізмів.

1.3. Зв'язок фінансів з іншими вартісними економічними категоріями

Фінанси тісно пов'язані з чинними економічними категоріями і зокрема такими, як: ціна, кредит, собівартість, заробітна плата.

Зв'язок фінансів з ціною проявляється в тому, що ціна є основою розрахунку пенсій, дотацій, державних витрат, споживчого кошику тощо. Через фінанси держава може змінювати ціну через ПДВ, акцизний збір, митні збори і інше.

Взаємозв'язок фінансів і кредиту проявляється в тому, що вони використовуються в кругообігу коштів і сприяють підвищенню ефективності виробництва. При нестачі фінансових ресурсів підприємства залучають кредитні ресурси, а при їх надлишку — підприємство надає їх в кредит іншим об'єктам.

Взаємозв'язок фінансів і собівартості очевидний: собівартість визначає величину прибутку; може бути об'єктом оподаткування і джерелом сплати окремих обов'язкових оподаткувань. Складником собівартості є обов'язкові нараховування до державних цільових фондів, амортизаційні відрахування.

Зв'язок фінансів і заробітної плати полягає в тому, що держава регулює величину заробітної плати через податки. Держава за допомо-

гою дотацій, субсидій, субвенцій може стимулювати розвиток окремих видів діяльності. Заробітна плата пов'язана з таким фактором як робоча сила, а фінанси впливають на використання всіх факторів виробництва. Для виплати заробітної плати на підприємстві створюється фонд фінансових ресурсів. Це свідчить про органічний зв'язок фінансів і заробітної плати. Фінанси створюють умови для функціонування заробітної плати. Кошти, що надходять у розпорядження працівника, є свідченням того, що відбувся, процес обміну товару.

Проте людина, одержавши заробітну плату, використовує її не лише для обміну на товари першої необхідності. Вона створює фонди грошових засобів для придбання товарів тривалого користування, цінних паперів із метою одержання доходів.

Необхідність враховування взаємозв'язку фінансів з розподільчими категоріями є особливо важливим на сучасному етапі, так як ігнорування цих зв'язків у побудові фінансової політики може призвести до небажаних соціально-економічних наслідків.

Фінанси формують централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів на рівні підприємства і держави. У процесі використання цих фондів виникають ситуації, коли на одному підприємстві з'являється тимчасово вільні кошти, а на іншому — потреба в них.

Отже, **фінанси** є сукупністю економічних відносин, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів у процесі розподілу та перерозподілу ВВП і НД. В сучасному світі вони мають своє чітке призначення, ознаки, функції та відіграють надзвичайно велику роль для суспільного розвитку в частині:

- регулювання соціально-економічних процесів в суспільстві;
- забезпечення перерозподілу грошових потоків між виробничою та невиробничою сферами діяльності, між окремими галузями народного господарства, економічними регіонами і верствами населення;
- здійснення контролю за формуванням та використанням грошових фондів.

Контрольні питання

1. В чому полягає сутність фінансів?
2. Які ознаки притаманні фінансам?
3. В чому полягає відмінність фінансів від грошей?
4. Чим пояснюється необхідність фінансів?
5. В чому полягає сутність і механізм дії розподільної функції фінансів?
6. Що являє собою контрольна функція фінансів?
7. Поясніть стимулюючу функцію фінансів.
8. Яку роль відіграють фінанси в економічній системі держави?
9. Назвіть основні напрямки сучасного використання фінансів.

Самостійна робота

1. Визначити, правильні чи неправильні такі твердження:

- правильні (П);
- неправильні (Н).

1. Спочатку термін «*finansia*» означав податкові надходження в бюджет.
2. Матеріальною основою фінансів є гроші.
3. Розподільна функція фінансів проявляється через заходи фінансового впливу.
4. Фінансові відносини за своєю природою є розподільчими.
5. За хронологією виникнення першою є бюджетна ланка фінансової системи.
6. Нерозвинені форми фінансів мали продуктивний характер.
7. Фінанси являють собою закономірності розвитку суспільного виробництва.
8. Регулярне надходження коштів у бюджет досягається створенням фіскального апарату.
9. Фінанси не являються економічною та історичною категорією.
10. Фінанси є економічним інструментом розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу.

2. Кожному з наведених нижче положень знайти відповідний термін або поняття:

- а) фінанси;
- б) гроші;
- в) валовий внутрішній продукт;
- г) національний дохід;
- д) первинний розподіл.

1. Загальний еквівалент, за допомогою якого насамперед вимірюються витрати праці виробників.

2. Сукупність грошових відносин, у процесі яких здійснюється формування і використання загальнодержавних фондів грошових коштів для здійснення економічних, соціальних і політичних завдань.

3. Чистий національний продукт, за винятком непрямих податків.

4. Економічна категорія, яка відображає створення, розподіл і використання фінансових ресурсів для задоволення потреб розширеного відтворення.

5. Розподіл доданої вартості й формування первинних доходів суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП.

3. Тести

1. Фінанси — це:

- а) всі види доходів держави і підприємств;
- б) еквівалент грошових коштів;
- в) формування і використання засобів державного бюджету;
- г) економічні відносини, що складаються при утворенні, розподілі і використанні грошових фондів;
- д) загальний еквівалент, за допомогою якого насамперед вимірюються витрати праці робітників.

2. Розподільча функція фінансів проявляється через:

- а) заходи фінансового впливу;
- б) керуючі рішення фінансової служби;
- в) розподіл і перерозподіл усіх грошових надходжень;
- г) концентрацію фінансових ресурсів;
- д) немає правильної відповіді.

3. Спочатку термін «finansia» означав:

- а) систему грошових відносин;
- б) фонд коштів цільового призначення;
- в) обов'язкову сплату грошей;
- г) податкові надходження в бюджет.

4. Що є обов'язковим атрибутом участі фінансів в економічному житті держави, підприємця?

- а) кредити;
- б) поточні та тимчасові рахунки;
- в) цінні папери;
- г) гроші.

5. За допомогою цих функцій фінанси впливають на процеси суспільного відтворення, нагромадження фондів і раціональне їх використання

- а) розподільча функція;
- б) стимулююча функція;
- в) контролююча функція;
- г) всі відповіді правильні.

6. Функціями фінансів є:

- а) розподільна;
- б) координаційна;
- в) контрольна;
- г) споживча;
- д) корпоративна;
- е) регулююча

7. Ця функція фінансів полягає у тому, що за допомогою фінансових важелів суб'єкт діяльності залучає економічні ресурси для вирішення фінансових задач...

- а) контролююча функція;
- б) розподільча функція;
- в) мобілізація ресурсів;
- г) споживча функція;
- д) всі варіанти правильні.

8. Економічна система — це:

- а) сукупність грошових відносин;
- б) сукупність фондів грошових засобів;
- в) немає правильної відповіді;
- г) сукупність певних підсистем діяльності, спрямованих на створення, розподіл, перерозподіл і споживання ВВП.

9. Термін «financia» виник:

- а) у 1 ст. до н.е. у Греції;
- б) у 9–11 ст. у Франції;
- в) у 13–15 ст. в Італії;
- г) у 5–4 ст. до н.е. у Китаї.

10. Поява фінансів та їх розвиток зумовлений:

- а) розвитком товарно-грошових відносин;
- б) удосконаленням виробництва;
- в) економічним розвитком держави.

ТЕМА 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА

- 2.1. Поняття та сутність фінансової системи.
 - 2.2. Структура фінансової системи.
 - 2.3. Управління фінансовою системою.
-

Основні терміни і поняття: фінансова система, державні фінанси, міжнародні фінанси, фінанси підприємств, фінансовий ринок, місцеві фінанси, фінанси населення, страхування, фінансовий апарат, фінанси суб'єктів господарювання, бюджет держави, фонди цільового призначення, страхові фонди, ринок цінних паперів, ринок кредитних ресурсів, ринок грошей (валютний ринок), державний кредит, зведений бюджет.

2.1. Поняття та сутність фінансової системи

Фінанси існують в певній системі, яка складається з багатьох елементів — суб'єктів фінансової діяльності, які здійснюють фінансові операції між собою. Кожен із суб'єктів здійснює операції з мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів, пов'язаних з проведенням певних видів діяльності. Такі операції проводяться в певних умовах і підлягають регулюванню з боку державних органів влади та управління. У фінансових системах сучасних держав зосереджені значні фінансові ресурси, що становлять 80 і більше відсотків від обсягу ВВП.

Якщо в ХХ століття більшість науковців поняття «фінансова система» досить часто ототожнювали з такими поняттями як «фінансовий апарат» чи «державні фінанси», тобто з різними видами бюджетів, то нині до складу фінансової системи включаються фінанси підприємницьких структур, державний кредит, страхові й позабюджетні фонди тощо.

Фінансова система — це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний

апарат управління, правове забезпечення щодо створення та використання грошових фондів, які зосереджені в розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки, певних фінансових інститутів, домогосподарств для фінансового забезпечення суспільно-економічного розвитку.

До основних принципів побудови сучасної фінансової системи належать:

- єдність, яка обумовлена єдиною економічною і політичною основою суспільства, єдиною фінансовою політикою, що реалізується в життя через фінансову систему;
- чітке функціональне призначення ланок фінансової системи, яке виражається в тому, що в кожній з них вирішуються свої завдання специфічними методами, існують відповідні фонди грошових коштів, апарат управління;
- принципи демократичного централізму і національної політики, які яскраво проявляються в побудові державних фінансових органів, а також бюджетної системи.

Фінансова система держави є відображенням форм і методів конкретного використання фінансів в економіці і відповідною до задіяної моделі економіки та значною мірою визначається нею. Так, у держави тоталітарного типу фінансова система є спрощеною і дещо примітивною. Не всі її ланки достатньо розвинені. У державах із ринковою економікою фінансові системи досягають своєї завершеності, однак у розрізі деяких держав можуть суттєво відрізнятись. У державах із перехідною економікою фінансові системи характеризуються тим, що окремі їхні ланки перебувають на стадії формування. Це стосується насамперед фінансового ринку, державного боргу, страхових і резервних фондів тощо.

Фінансові системи деяких держав можуть відрізнятись за своєю структурою, але у всіх у них є певні спільні ознаки, а саме:

- кожна ланка фінансової системи має властиві їй методи мобілізації коштів для створення фондів фінансових ресурсів та свої напрямки й методи їхнього використання;
- кожна ланка фінансової системи є відносно самостійною, має власну специфічну сферу застосування;
- між ланками фінансової системи існують тісний взаємозв'язок і взаємна обумовленість, кожна ланка може успішно функціонувати лише при досконалості й ефективності системи в цілому;

- фінансова система держави досягає найбільшої ефективності лише тоді, коли відлагоджена та законодавче закріплена діяльність кожної її ланки;
- залежно від факторів, що впливають на організацію фінансів, насамперед на формування й використання фондів фінансових ресурсів, кожна ланка фінансових систем може поділятися на менші підрозділи.

Таким чином, фінансова система держави є формою використання фінансів в системі суспільно-економічного устрою. Фінансові системи різних держав можуть відрізнятися за своєю структурою, але у всіх у них є спільна ознака — це різноманітні фонди фінансових ресурсів, які різняться за методами мобілізації та напрямками використання, однак тісно пов'язані між собою, мають прямий і зворотний вплив на соціальні процеси в державі, а також на формування і використання фондів фінансових ресурсів у розрізі окремих ланок [Василик, с. 30].

2.2. Структура фінансової системи

Фінансова система за організаційною будовою є сукупністю фінансових органів та інститутів, які займаються управлінням грошовими потоками.

Фінансові системи окремих держав можуть відрізнятися за своєю структурою, оскільки вони є відображенням існуючої моделі економіки. Нині у світі налічується понад 20 різних моделей фінансових систем окремих держав.

Структура фінансової системи є динамічною і не може розглядатися в статичному вигляді, У процесі економічного розвитку вона може доповнюватися або деякі її ланки можуть відмирати. Кожна ланка фінансової системи є самостійним її елементом, проте ця самостійність відносна всередині єдиного цілісного.

Залежно від локалізації фінансових потоків фінансові системи поділяються на:

- національні — фінансові потоки яких концентруються в межах окремих країн;
- міжнародні — фінансові потоки яких концентруються в межах багатьох країн.

Залежно від ролі суб'єктів фінансової діяльності у суспільному виробництві фінансова система поділяється на такі сфери: державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домашніх господарств та фінанси фінансових посередників.

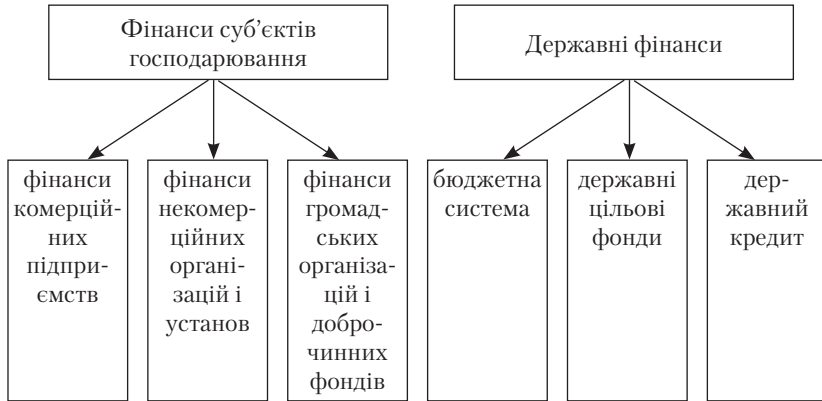

Рис. 2.1. Структура фінансової системи

Залежно від характеру діяльності фінансових суб'єктів в межах кожної сфери формуються окремі ланки фінансових відносин. Кожна ланка і сфера фінансової системи має специфічні ознаки і відповідне призначення.

Так, *фінанси суб'єктів господарювання* призначені для забезпечення діяльності підприємств. З них складається базова основа всієї фінансової системи оскільки саме тут створюється ВВП, який виступає об'єктом фінансових відносин. Вся фінансова діяльність суб'єктів господарювання регулюється законодавчо — у частині взаємовідносин з державою, на підставі угод (договорів) — взаємовідносин з іншими суб'єктами, в основі яких лежать інтереси підприємства та установчими документами.

Особливістю *фінансів комерційних підприємств* є те, що вони працюють на засадах комерційного розрахунку, який передбачає отримання прибутку, відшкодування за рахунок власних коштів всіх затрат на основну діяльність, а також на її розширення і розвиток. Такі підприємства працюють, головним чином, у сфері матеріального

виробництва, торгівлі. Ці підприємства є основними платниками податків до бюджету і внесків до державних цільових фондів. Але в сучасних ринкових умовах і в сфері нематеріального виробництва деякі організації будують свою діяльність на засадах комерції (лікувальні, навчальні, видавничі, спортивні, культурні заклади тощо).

До некомерційних належать установи, які надають послуги або виконують роботи безкоштовно чи за символічну плату. Це — лікарні, загальноосвітні школи, дитячі дошкільні установи, бібліотеки, музеї тощо. Метою діяльності таких установ не є отримання прибутку і платежі в бюджет у них є дуже незначними, або взагалі відсутні. Головним джерелом фінансування видатків таких установ є бюджетні кошти.

Некомерційними є також громадські організації та добровільні фонди. Головним джерелом їх доходів є вступні і членські внески, добровільні і спонсорські пожертвування. Громадські організації можуть мати у власності комерційні підприємства, які спрямовують їм частину отриманого доходу.

Фінанси суб'єктів господарювання пов'язані із розподільними і перерозподільними відносинами, які також поділяються на внутрішні; внутрішньо-корпоративні та зовнішні.

Державні фінанси — характеризують державну централізацію фінансових ресурсів та підприємницьку діяльність держави. У сфері державних фінансів грошові потоки відображають відносини перерозподілу ВВП. Переважно це зовнішні відносини. Мобілізуючи доходи до бюджету, держава впливає на фінансові можливості господарських структур і громадян, використовуючи насамперед податковий механізм (за допомогою об'єктів оподаткування, ставок податків і пільг в оподаткуванні), а також створюючи сприятливий інвестиційний клімат для залучення зовнішніх джерел фінансування, зокрема, через надання привілеїв в імпорті, створення спеціальних економічних зон, технополісів тощо. Через державний кредит держава має змогу впливати на інфляційні процеси в бік їх зменшення.

Із бюджету фінансуються операційні та інші витрати на розвиток агропромислового комплексу, надаються дотації вугільній промисловості, спрямовуються капіталовкладення в об'єкти загальнодержавного значення, фінансуються науково-технічні програми тощо.

Державні фінанси охоплюють:

- державні та місцеві бюджети;
- державні фонди цільового призначення;
- державний кредит;
- фінанси підприємств і організацій державної форми власності.

Провідне місце в державних фінансах належить бюджетам різних рівнів, які об'єднуються у зведеному бюджеті держави. *Зведений бюджет* держави — це сукупність усіх бюджетів держави, що входять до бюджетної системи. Він охоплює всі сфери економічної діяльності держави, призначений для фінансового забезпечення, виконання державою її функцій: управління суспільством, оборони країни, економічної та соціальної. Через бюджет регулюється діяльність усіх сфер і ланок фінансової системи.

Державні фонди цільового призначення характеризують централізацію фінансових ресурсів для вирішення конкретних завдань і проблем. Характерною ознакою їх є чітко визначені джерела формування і напрями використання. Державні цільові фонди знаходяться у розпорядженні центральних та місцевих органів влади і концентрують у своєму розпорядженні майже чверть усіх фінансових ресурсів держави.

До них належить:

- Пенсійний фонд;
- Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витрати, зумовлені народженням та похованням;
- Фонд соціального страхування на випадок безробіття;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та інші. Кошти цих фондів витрачаються, в основному, на соціальні потреби.

Державний кредит — заборгованість держави перед своїми громадянами та громадськими структурами, іноземними кредиторами. Його величина свідчить про раціональність і ефективність фінансової політики держави та регулюється законодавством. Призначенням державного кредиту є мобілізація грошових коштів (позичкових капіталів) для фінансування державних витрат, особливо коли державний бюджет є дефіцитним. В сфері державних кредитних відносин позичальником є держава, а кредиторами — юридичні та фізичні особи.

До складу фінансової системи включаються також **фінанси домогосподарств**. В системі основних елементів грошових потоків сукупного грошового обороту суспільства *домогосподарства* приймають участь в:

- формуванні грошових доходів сімейних господарств;
- купівлі продуктів на внутрішньому ринку;
- сплаті податків;
- формуванню заощаджень, що надходять на грошовий ринок.

До *доходів* домогосподарств належать заробітна плата працюючих членів сім'ї, доходи від продажу землі, продукції підсобних господарств, доходи, одержані від здавання в оренду майна, дивіденди та відсотки від цінних паперів, проценти від банківських вкладів, соціальна допомога та пенсії тощо.

До *видатків* домогосподарств належать витрати на придбання споживчих товарів, оплату наданих послуг і виконаних робіт, формування заощаджень, купівлю цінних паперів та інші витрати.

Домогосподарства тісно пов'язані з іншими ланками фінансової системи. Так, домогосподарства отримують кошти з бюджету та від господарських структур у вигляді оплати праці та одержання безоплатних послуг від держави. Зі свого боку, домогосподарства вносять платежі до бюджету та централізованих фондів, беруть участь у формуванні і використанні страхових фондів, є суб'єктами фінансового ринку.

Фінанси групи фінансових посередників формуються і реалізуються на фінансовому ринку. Фінансовий ринок як сфера фінансової системи включає ринок грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг. На ринку грошей здійснюються операції купівлі-продажу ринкових фінансових інструментів із терміном обертання до одного року. Ринок кредитних ресурсів (банківських позик, позикового капіталу) є сферою залучення тимчасово вільних коштів на інвестиційні та інші потреби. Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є вільні кредитні ресурси. Регулюється ринок кредитних ресурсів за допомогою облікової ставки Національного банку України. Ринок цінних паперів — це мобілізація коштів на потреби господарської діяльності через випуск і реалізацію цінних паперів (фондових інструментів), які гарантом повернення вкладених коштів і одержання доходу. Операції з реалізації цінних паперів здійснюються на фон-

довому ринку. Ринок фінансових послуг є сукупністю різноманітних форм мобілізації й переміщення фондів фінансових ресурсів із вільного обігу в сфері інвестиційного прикладання. Фінансові послуги можуть мати ознаки кредитних операцій, операцій оренди та страхування.

Важливу роль у фінансовій системі має відігравати така сфера, як *страхування*, що формує фонди фінансових ресурсів, основне призначення яких — покрити втрати економіки та окремих громадян, що виникли з непередбачених причин. Страхіві фонди перебувають у розпорядженні страхових компаній і можуть бути використані також як інвестиційні та кредитні ресурси в економіці до настання страхового випадку.

Перерозподільні відносини і діяльність на світовому рівні як національних суб'єктів господарювання, так і держави *характеризує сфера міжнародних фінансів*. Міжнародні фінансові відносини характеризують грошові потоки між суб'єктами різних країн: між урядами, між підприємствами, між підприємствами, громадянами й урядами. Міжнародні фінансові організації вступають у взаємовідносини з урядами окремих країн з метою формування бюджету чи інших фондів цих організацій. Отримані кошти використовуються на фінансування централізованих заходів, проектів і програм, на фінансову допомогу окремим країнам, на утримання апарату цих організацій.

Успішною умовою розвитку фінансової системи є також *фінансова інфраструктура*, до якої входить:

- нормативно-законодавча база;
- підготовка та перепідготовка фахівців для фінансової системи;
- органи управління фінансовою системою;
- інформаційне забезпечення;
- рейтингові агентства;
- консалтингові фірми.

Таким чином, кожна ланка фінансової системи є самостійним її елементом, проте ця самостійність відносна всередині єдиного цілісного. В процесі економічного розвитку структура фінансової системи може змінюватися. Залежно від ролі суб'єктів фінансової діяльності у суспільному відтворенні фінансова система поділяється на окремі сфери, які є тісно пов'язаними між собою.

2.3. Управління фінансовою системою

Фінансова система являє собою складний механізм, ефективність якої залежить від багатьох чинників, основними серед яких є:

- налагодженість фінансових відносин у суспільстві;
- вибір адекватної і стимулюючої фінансової моделі держави;
- дійовість фінансового механізму;
- наявність чіткого фінансового законодавства;
- організація управління нею фінансовою системою тощо.

Скоординоване управління фінансовими потоками будь-якої держави забезпечується фінансовим апаратом.

Фінансовий апарат — це сукупність різноманітних фінансових установ, які управляють фінансовою системою держави.

Основним завданням органів управління фінансовою системою є забезпечення злагодженості у функціонуванні окремих сфер і ланок фінансових відносин. Це досягається чітким розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями.

На прикладі фінансової системи України можна продемонструвати структуру її фінансового апарату (рис. 2.2).

Центральне місце в управлінні фінансами в Україні, як і в будь-якій іншій державі, посідає Міністерство фінансів. Саме на нього покладені завдання загального керівництва всією фінансовою системою країни. Також управлінням фінансами займаються такі установи: Державна контрольно-ревізійна служба (спеціалізується на здійсненні фінансового контролю), Державне казначейство (створено з метою забезпечення повного і своєчасного виконання Державного бюджету), Державна податкова адміністрація (організовує справляння податків та контроль за дотриманням податкового законодавства), Рахункова палата України (створена з метою здійснення поза-відомчого контролю за складанням і виконанням бюджету держави, аналізу бюджетної політики держави, контролю у сфері державного кредиту), Аудиторська палата (хоча і не є фінансовим органом, організовує незалежний фінансовий контроль).

Фінансова система України знаходиться на етапі становлення і вдосконалення. Найважливішими проблемами її розвитку є:

- зміцнення фінансів суб'єктів господарювання з метою посилення мотивацій до ефективної роботи, інвестиційної діяльності;

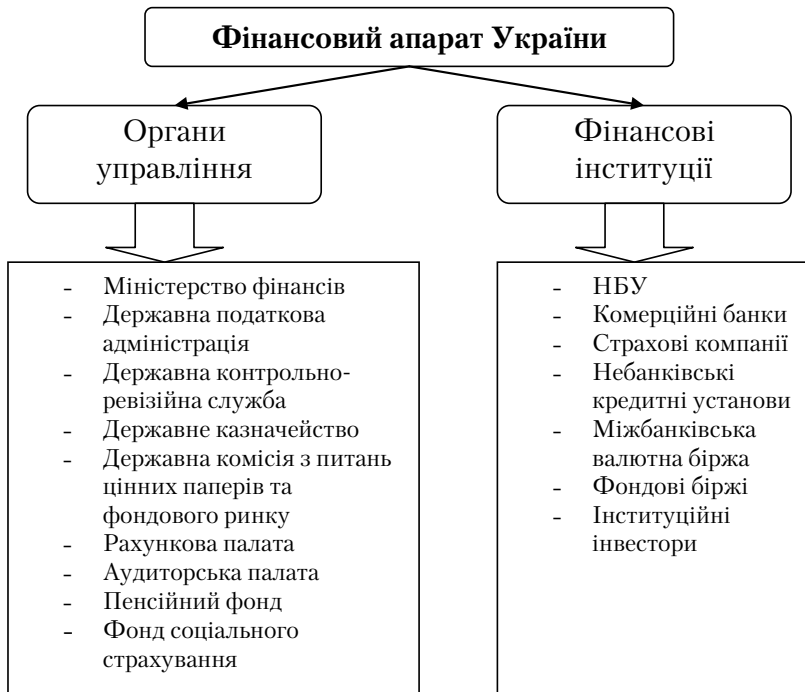

Рис. 2.2. Структура фінансового апарату України

- відлагодження фінансового механізму діяльності бюджетних установ, пошук нових джерел фінансових ресурсів в умовах дефіциту бюджетних коштів;
- реформа бюджетної системи, практична реалізація всіх положень чинного законодавства;
- реформа системи оподаткування;
- раціональне використання коштів, залучених з допомогою державного кредиту, зміцнення довіри до державних цінних паперів.

Всі фінансові інститути сприяють утворенню та використанню централізованих та децентралізованих фондів коштів для здійснення фінансової діяльності держави.

Таким чином, фінансова система держави є формою використання фінансів в системі суспільно-економічного устрою, де кожна ланка є відносно самостійним її елементом.

Контрольні питання

1. Поясніть зміст категорії «Фінансова система».
2. Охарактеризуйте загальну структуру фінансової системи.
3. Охарактеризуйте кожен складову фінансової системи.
4. Назвіть структуру державних фінансів.
5. Охарактеризуйте зв'язок окремих елементів фінансів суб'єктів господарювання.
6. В чому специфіка формування фінансів домогосподарств?
7. Поясніть роль групи фінансових посередників в процесі функціонування фінансової системи.
8. Визначте роль міжнародного кредиту в системі міжнародних фінансових відносин.
9. Що собою являє фінансовий апарат?
10. Охарактеризуйте структуру фінансового апарату України.
11. Назвіть найважливішими проблеми розвитку фінансової системи України.

Самостійна робота

1. Визначити, правильні чи неправильні такі твердження:

- правильні (П);
- неправильні (Н).

1. Фінансова система — сукупність фінансових установ країни.
2. Фінансова система — це єдина система, тому що вона складається тільки з однієї ланки.
3. Взаємозв'язок і взаємозалежність складових частин фінансової системи обумовлені єдиною сутністю фінансів.
4. В загальному вигляді фінансова система України складається з сукупності сфер фінансових відносин, а саме з резервних і страхових фондів.

5. Функція фінансової системи — забезпечення певних темпів розвитку всіх галузей промисловості.

6. Провідна роль у фінансовій системі держави належить підсистемі фінансів підприємницьких структур.

7. Директивний фінансовий механізм — це порядок використання фінансових ресурсів, що залишаються на підприємстві після сплати податків.

8. Концентрація фінансових ресурсів у руках держави визначає ефективність типу фінансової політики.

9. Довгострокова та середньострокова перспектива використання фінансів це — тактика управління фінансами.

10. До складу державних фінансів входять місцеві бюджети і централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів цільового призначення.

2. Кожному з наведених нижче положень знайти відповідний термін або поняття:

- а) фінансова система;
- б) державні фінанси;
- в) міжнародні фінанси;
- г) фінансовий ринок;
- д) бюджет держави;
- е) фонди цільового призначення;
- є) державний кредит;
- ж) зведений бюджет.

1. Грошові відносини, які виникають між державою і юридичними та фізичними особами з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів у розпорядження органів державної влади і їх використання на фінансування державних потреб.

2. Система грошових фондів, зосереджених у руках держави і призначених для виконання притаманних їй функцій.

3. Сукупність сфер і ланок фінансових відносин, взаємопов'язаних між собою.

4. Форма перерозподілу і використання фінансових ресурсів, залучених державою для фінансування суспільних потреб з визначених джерел, які мають цільові призначення.

5. Офіційно визнаний і відповідними органами державної влади затверджений збалансований кошторис надходжень та витрат на певний строк.

6. Сукупність показників усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України та використовуються для аналізу і прогнозування соціально-економічного розвитку держави.

7. Ринок, на якому здійснюють перерозподіл фінансових ресурсів через фінансових посередників.

8. Сукупність перерозподільних відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому або міжнародному рівнях фондів фінансових ресурсів.

3. Тести

1. В загальному вигляді фінансова система України складається з сукупності сфер фінансових відносин, а саме (вказіть неправильну відповідь):

- а) страхування;
- б) фінанси населення;
- в) резервні фонди;
- г) фінанси підприємств;
- д) державні фінанси.

2. Органи виконавчої влади України, що здійснюють фінансовий контроль:

- а) Адміністрація Президента України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Національний банк України;
- г) аудиторські фірми;
- д) Контрольно-ревізійне управління.

3. До складу державних фінансів входять (вказіть неправильну відповідь):

- а) бюджет;
- б) фінанси підприємств;
- в) державний кредит;
- г) фонди фінансових ресурсів цільового призначення.

4. Основний фонд грошових коштів і визначальна ланка державних фінансів — це...

- а) фонди цільового призначення;
- б) бюджет держави;
- в) державний кредит;
- г) місцевий бюджет.

5. Фінансова система — це єдина система, тому що:

- а) вона базується на єдиному джерелі ресурсів усіх ланок;
- б) джерелом централізованих грошових фондів є національний дохід;
- в) її функція — забезпечення певних темпів розвитку всіх галузей промисловості;
- г) фінансова система складається тільки з однієї ланки.

6. Виділити функціональні елементи управління фінансами:

- а) планування;
- б) кредитування;
- в) оперативне управління;
- г) контроль;
- д) вибір виду фінансового механізму.

7. Напрямки діяльності, що визначають довгострокову і середньострокову перспективу використання фінансів — це:

- а) тактика управління фінансами;
- б) організація фінансових відносин;
- в) стратегія управління фінансами.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА І МЕХАНІЗМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

- 3.1. Сутність та завдання фінансової політики.
 - 3.2. Фінансовий механізм та його основні підсистеми.
 - 3.3. Особливості фінансового планування.
 - 3.4. Види фінансових планів.
-

Основні терміни і поняття: фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фінансова політика економічного розвитку; фінансова політика стабілізації; фінансова політика обмеження ділової активності, податкова політика, бюджетна політика, грошово-кредитна політика, фінансовий механізм, фінансові інструменти, управління фінансами, фінансове законодавство, фінансовий план, кошторис доходів і видатків, бізнес-план, платіжний календар, баланс доходів і видатків, баланс фінансових ресурсів і витрат держави.

3.1. Сутність та завдання фінансової політики

Важливим засобом реалізації політики держави в будь-якій сфері суспільної діяльності є її фінансова політика. Фінансова політика залежить від конкретних історичних умов і завдань, які стоять перед суспільством і повинна враховувати як потреби суспільного розвитку, так і реальні економічні та фінансові можливості держави.

Фінансова політика — це визначення державою джерел формування доходів державного і місцевих бюджетів, допустимих меж розбалансованості бюджету, джерел фінансування бюджетного дефіциту, пріоритетних напрямів видатків бюджету, принципів взаємовідносин між окремими ланками бюджетної системи.

Метою фінансової політики є оптимальний розподіл ВВП між галузями народного господарства, соціальними групами населення, територіями.

Залежно від поставлених цілей фінансова політика поділяється на стратегічну (перспективну) фінансову політику та тактичну.

Фінансова стратегічна політика — це комплекс заходів, спрямованих на досягнення перспективних фінансових завдань. Стратегічні завдання фінансової політики найчастіше пов'язують зі структурними змінами у фінансовій системі та фінансовому механізмі загалом (рис. 3.1).

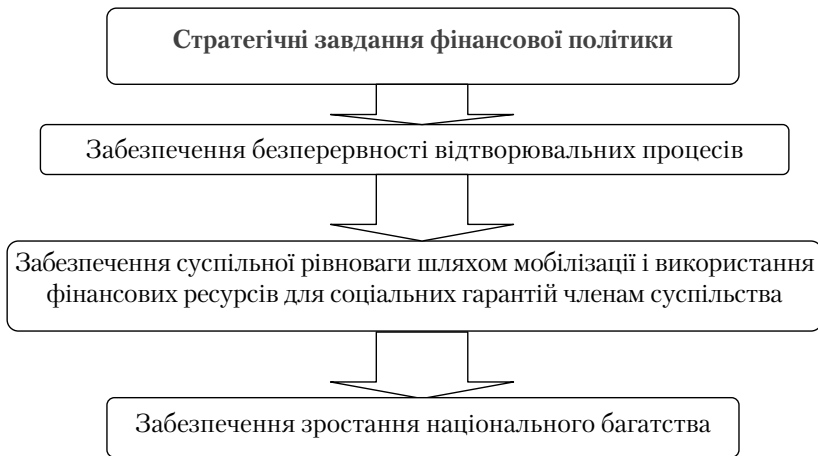

Рис. 3.1. Стратегічні завдання фінансової політики

Перспективна фінансова політика розрахована на тривалий період. Вона має забезпечити виконання стратегічних масштабних завдань, які потребують великих витрат часу та капіталу.

Фінансова стратегічна політика має такі різновиди як:

- політика економічного розвитку;
- політика стабілізації;
- політика обмеження ділової активності.

Під *політикою економічного розвитку* розуміють систему фінансових заходів, спрямованих на збільшення фактичного обсягу валового національного продукту (ВНП) та підвищення рівня зайнятості населення.

Політика стабілізації — це система фінансових заходів, спрямованих на утримання обсягу випуску продукції на досягнутому в країні рівні.

Політика обмеження ділової активності — це система екстремальних фінансових заходів, спрямованих на зниження темпів зростання реального обсягу ВВП порівняно з досягнутими. Уряд застосовує і таку політику в періоди економічного піднесення для того, щоб запобігти кризі перевиробництва.

Тактична фінансова політика спрямована на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків.

Фінансова політика залежно від інструментів, що використовуються, поділяється на монетарну та фіскальну (рис. 3.2).

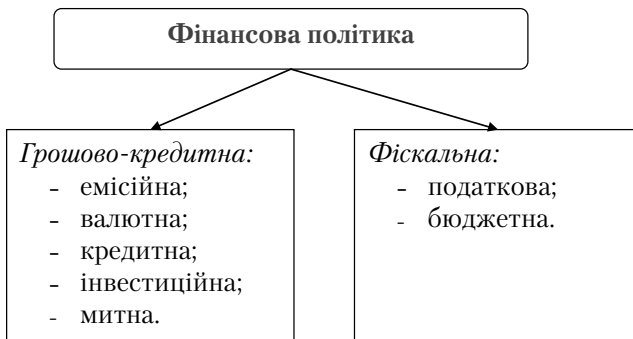

Рис. 3.2. Види фінансової політики

Під *грошово-кредитною політикою* розуміють:

- забезпечення стабільності грошового обігу через управління емісією, регулювання інфляції і курсу національної грошової одиниці;
- управління діяльністю фінансового ринку через регламентацію емісії і розміщення держаних і корпоративних цінних паперів і регулювання їх дохідності;
- забезпечення своєчасності розрахунків у народному господарстві і в різних ланках фінансової системи через регламентацію і регулювання діяльності банківської системи.

Основним об'єктом *грошово-кредитної політики* є сукупна грошова маса, від розміру якої залежить динаміка основних показників розвитку економіки.

Фіскальна політика реалізує інтереси держави, її головне призначення — вилучення частини ВВП на загальнодержавні потреби, перерозподіляючи ці кошти через бюджет.

Держава захищає свої інтереси також через митну і валютну політику. Відповідно до заінтересованості держави в розширенні або скороченні свого експорту чи імпорту застосовується система митних платежів або конкретний митний режим. Головним завданням митної і валютної політики є примноження золотовалютних резервів держави.

Фінансова політика реалізується зазвичай у декілька етапів.

- формування науково-обґрунтованих концепцій розвитку на основі вивчення вимог економічних законів, аналізу перспектив удосконалення виробництва та населення;
- визначення основних напрямків використання фінансів у виробництві та в поточному періоді, тобто формування стратегії і тактики фінансової політики. На цьому етапі виходячи з поставлених задач слід урахувувати можливості збільшення та зменшення фінансових ресурсів, а також зовнішні, політичні та економічні фактори;
- безпосередні практичні дії, спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Таким чином, дієздатність фінансової політики залежить від ефективності діяльності держави на кожному етапі та правильності прийнятих рішень. Її формування починається з чіткого визначення цілей та постановки обґрунтованих завдань. Виходячи з цього здійснюється вибір типу фінансової політики — політика економічного розвитку, політика стабілізації чи політика обмеження ділової активності. На цій основі обираються напрями реалізації (вирішується, які завдання забезпечуються засобами монетарної, а які — фіскальної політики) та інструменти реалізації і способи забезпечення скоординованості їх дії.

3.2. Фінансовий механізм та його основні підсистеми

Реалізація фінансової політики здійснюється за допомогою фінансового механізму, який являє собою досить складну систему впливу на різні сторони фінансової діяльності окремих суб'єктів. Основним вектором цього впливу є взаємовідносини держави, яка виробляє і реалізує фінансову політику, із суб'єктами господарювання, які забезпечують виробництво ВВП.

Фінансовий механізм — це сукупність форм і методів організації фінансових відносин. Фінансовий механізм включає в себе такі елементи: фінансове планування, суб'єкти та об'єкти управління фінансами, фінансовий контроль, фінансові показники і стимули, норми і нормативи, ліміти і резерви, фінансове законодавство (рис. 3.3).

Фінансове планування являє собою діяльність щодо формування та використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

Об'єктом *управління фінансами* є фінансові відносини. Суб'єктом управління фінансами є різні організаційні структури, зокрема в Україні це: Верховна Рада України; Апарат Президента; Уряд; Міністерство фінансів; Державне казначейство; Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку; Рахункова палата та ін.

Основною метою *фінансового контролю* є забезпечення інтересів усіх суб'єктів суспільного виробництва. Суб'єктами фінансового контролю є постійні комісії парламенту, органи виконавчої та законодавчої влади, аудиторські фірми.

Такі елементи фінансового механізму як *норми, нормативи, ліміти, фінансові санкції* є нормативними забезпеченням фінансової політики.

Норми характеризують певний рівень забезпечення фінансовими, матеріальними ресурсами видатків суб'єкта фінансових відносин.

Ліміти — це обмеження витрат з метою раціонального використання фінансових, природних та інших ресурсів.

Фінансові санкції покликані посилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання за виконанням фінансового законодавства та взятих зобов'язань. До них належать штраф і пеня. Штраф використовується у твердій грошовій сумі. Пеня нараховується за несвоєчасне виконання фінансових зобов'язань, встановлюється у відсотках від суми простроченого платежу.

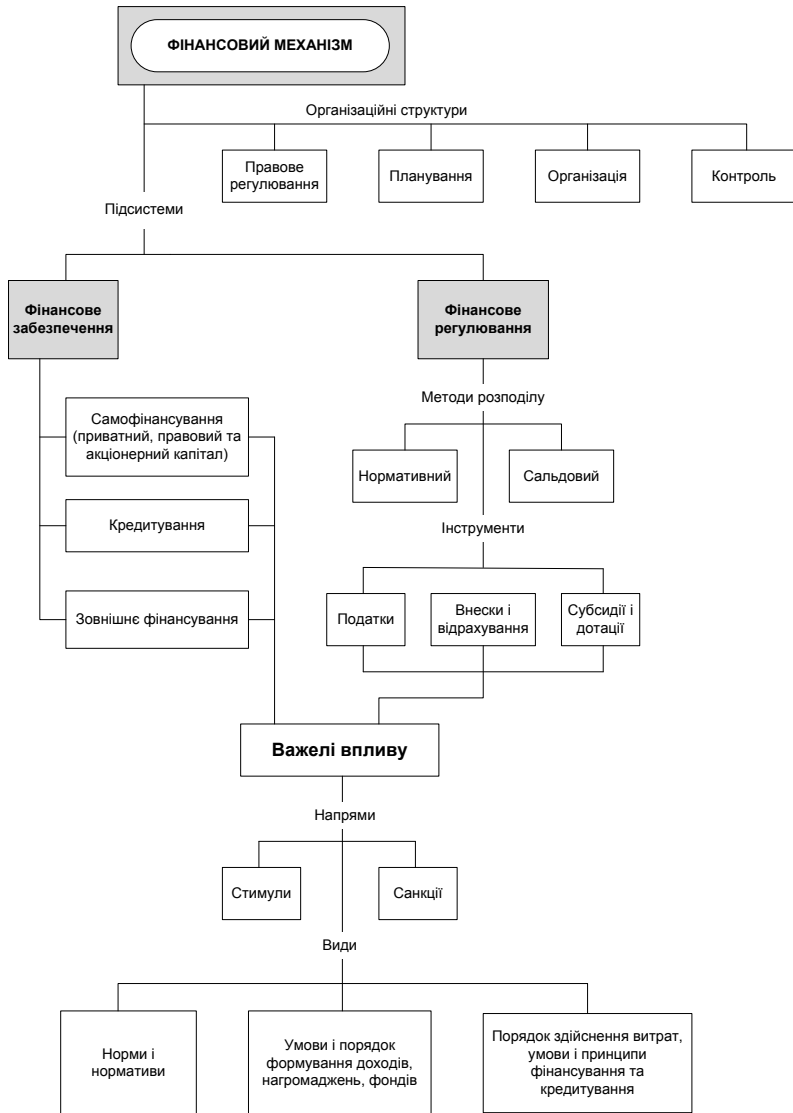

Рис. 3. 3. Структура фінансового механізму

В межах фінансового механізму застосовують два методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, що відповідно формують дві його підсистеми: **фінансове забезпечення** і **фінансове регулювання**.

Фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватись у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування. Різні форми фінансового забезпечення використовуються на практиці одночасно через устанавлення оптимального для даного етапу розвитку суспільства співвідношення між ними.

Самофінансування являє собою забезпечення потреб відтворення виробництва за рахунок власних коштів юридичних і фізичних осіб.

Застосування того чи іншого методу залежить від напрямів фінансової політики держави. Чим вищий рівень розвитку суспільства й економіки, тим більшою є роль фінансового регулювання.

Принцип самофінансування передбачає, що регулювання фінансової забезпеченості здійснюється за рахунок кредиту. Він потребує чіткого визначення співвідношення між власними та запозиченими ресурсами. З позиції фінансової ефективності власні ресурси (тобто самофінансування як форма фінансового забезпечення) призначені для покриття затрат на мінімально припустимому рівні. Решта ресурсів формується на основі використання кредиту. Недаремно центром фінансової системи скрізь є банки. Головна перевага такої системи фінансового забезпечення полягає в тому, що вона сприяє максимально ефективному використанню наявних у суспільстві ресурсів на основі прискорення їх кругообігу. Збільшення питомої ваги власних ресурсів, навпаки, уповільнює кругообіг ресурсів, а тому й уповільнює темпи соціально-економічного розвитку.

Основою самофінансування як форми фінансового забезпечення є власний капітал. Залежно від форми власності він може бути індивідуальним — приватний, чи колективним — пайовий або акціонерний. Найпоширенішим у сучасних умовах є акціонерний капітал. Водночас особливості його формування і використання ведуть до того, що в ньому проявляються як ознаки самофінансування, так і певні ознаки кредитування. Оскільки акціонери є співвласниками підприємств, то очевидними є ознаки самофінансування. Але через те, що реальні

права управління власністю перебувають у власника контрольного пакета акцій, то решта акціонерів певною мірою є позичальниками відносно до нього.

Кожна з форм власності має свої переваги та недоліки у формуванні фінансових ресурсів та їх використанні. Приватний власник сам визначає потреби і виходить зі своїх можливостей. Пайовий капітал має переваги більш високого рівня концентрації ресурсів, порівняно з приватним, але він менш мобільний, оскільки передбачає узгодження дій співвласників. Акціонерний капітал є надзвичайно мобільною і раціональною формою концентрації і перерозподілу фінансових ресурсів. Ця форма забезпечує суспільний контроль за ефективністю використання коштів через вторинний ринок цінних паперів. Котирування акцій на фондовій біржі є індикатором стану того чи іншого акціонерного товариства. Чим кращі показники діяльності підприємства, тим вищий рівень котирування їх акцій і тим більший попит на них, що розширяє можливості залучення фінансових ресурсів. Отже, лише за умов високої ефективності виробництва можливе функціонування акціонерних товариств.

Кредитування як форма фінансового забезпечення полягає у тимчасовому використанні позичених ресурсів. Якщо самофінансування — це вихідна форма фінансового забезпечення, то кредитування, особливо в умовах ринкової економіки, є головною, провідною формою. Воно ґрунтується на принципах поворотності, терміновості, платності й матеріального забезпечення кредитів.

Кредитування — надзвичайно дійова форма фінансового забезпечення. По-перше, досягається значна економія суспільного капіталу за рахунок використання одних і тих самих ресурсів різними суб'єктами підприємницької діяльності. По-друге, установлені принципи кредитування вимагають ефективного господарювання.

Третя форма фінансового забезпечення — **зовнішнє фінансування**. Воно полягає у виділенні коштів певним суб'єктам на безповоротній і безоплатній основі. Це може бути державне фінансування з бюджету чи державних фондів цільового призначення, надходження коштів від громадських та добродійних фондів і організацій даної країни та з-за кордону, гранти від міжнародних організацій тощо. В умовах ринкової економіки ця форма є підпорядкованою відносно самофінансування і кредитування. Основним її видом є бюджетні

асигнування. Слід зазначити, що завжди були і будуть такі сфери діяльності, що потребують державного фінансування. Передусім це ті сфери, що є непривабливими для приватного бізнесу або мають надзвичайну суспільну вагу. Однак за певних умов бюджетні асигнування можуть бути головним джерелом асигнувань в економіку на основі кейнсіанської теорії бюджетного мультиплікатора. Такі умови виникають тоді, коли практично неможливо використати інші форми фінансового забезпечення, насамперед у період фінансової кризи.

Фінансове регулювання полягає у регламентуванні розподільних відносин у суспільстві й на окремих підприємствах. Оскільки фінанси являють собою розподільні й перерозподільні відносини, то фінансові методи регулювання, по суті, є методами розподілу. Існують два методи розподілу доходів: **сальдовий** і **нормативний**.

Сальдовий метод передбачає виділення підсумкового (сальдового) елемента в розподілі доходу. Як правило, саме цей сальдовий елемент несе в собі основне стимулююче навантаження. Так, прибуток підприємств є різницею між валовими доходами і валовими витратами. Якраз це стимулює зростання доходів і зниження витрат. Проміжні елементи розподілу за сальдовим методом визначаються на основі окремих розрахунків. Ці розрахунки можуть мати нормативний характер, але нормативи встановлюються не до об'єкта розподілу (виручки, доходу, прибутку), а до інших показників.

Нормативний метод розподілу полягає в тому, що всі елементи розподілу визначаються за нормативами, які встановлюються стосовно об'єкта розподілу. Нормативним є розподіл прибутку при його оподаткуванні. Ставка податку на прибуток поділяється на дві частини: перша вноситься до бюджету держави, друга становить чистий прибуток, яким підприємство розпоряджається самостійно.

Вибір методу розподільних відносин є дуже важливим етапом побудови системи фінансового регулювання. Однак не можна протиставляти один метод другому, бо суть не тільки і не стільки в методі, а в тому, чим він наповнюється, тобто які елементи розподільних відносин включає.

При сальдовому методі головне — виділення підсумкового елемента. У ньому повинні бути закладені стимулюючі функції, і вони мають реалізуватися на практиці. Якщо цього немає, то така модифікація сальдового методу не відповідає завданням фінансового регулювання.

При нормативному методі розподілу дуже важливо установити оптимальне співвідношення між нормативним регламентуванням та самостійністю юридичних і фізичних осіб у витрачанні коштів.

Метод фінансового регулювання визначає характер дії фінансового механізму. Кожний метод може мати безліч модифікацій залежно від того, які елементи розподільних відносин він охоплює. Кожному з елементів відповідає певне цільове призначення у вигляді закріплених за ним функцій. Таким чином, у складі фінансового механізму створюється набір фінансових інструментів, з допомогою яких здійснюється вплив на різні сторони суспільного розвитку.

Видами таких інструментів є податки, внески і відрахування, субсидії та дотації. Конкретний склад фінансових інструментів постійно змінюється залежно від завдань фінансової політики. Чим ширше втручання держави у фінансову діяльність підприємств і населення, тим більше їй потрібно інструментів. Розширення самостійності підприємств в умовах переходу до ринкових відносин привело до звуження кола фінансових інструментів. Нині до них належать платежі в бюджет і фонди цільового призначення, державні дотації, а також амортизаційні відрахування.

Таким чином, *функціонування фінансового механізму* забезпечується через організаційні структури, які характеризують надбудову суспільства. Це правове регулювання, планування, організація та контроль. Правове регламентування відображається в розробленні та прийнятті законодавчих актів з фінансів. Ця функція покладається на органи державної влади. Фінансове планування полягає в розробленні фінансових планів, на основі яких ведеться оперативне управління. Основний фінансовий план — бюджет держави — затверджується законодавчо. Функції організації фінансової діяльності в країні покладаються на органи державного управління і безпосередньо на Міністерство фінансів та Центральний банк. Ефективність управління фінансовим механізмом залежить насамперед від чітких, злагоджених та узгоджених дій цих органів. Фінансовий контроль дає можливість постійно стежити за рухом грошових потоків, він забезпечує перевірку законності здійснення фінансових операцій і тим самим правильно спрямування дії фінансового механізму.

3.3. Особливості фінансового планування

Найбільш вагомим елементом фінансового механізму є фінансове планування.

Фінансове планування є діяльністю по складанню планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, країни в цілому.

Об'єктом фінансового планування виступають фінансові ресурси, що утворюються в процесі розподілу і перерозподілу ВВП, а результатом — складання різних видів *фінансових планів і прогнозів*.

Фінансовий план — це план формування, розподілу і використання фінансових ресурсів.

Фінансові плани складаються окремими підприємствами, організаціями, установами, їх об'єднаннями (баланси доходів і видатків, кошториси, бізнес-плани, платіжні календарі); на рівні міністерств, відомств, державних комітетів, державних цільових фондів; в розрізі окремих територій (місцеві бюджети), а також на рівні країни в цілому (Державний бюджет України, зведений бюджет, зведений баланс фінансових ресурсів).

За тривалістю дії розрізняють:

- перспективні фінансові плани (на період понад 1 рік);
- поточні (на 1 рік);
- оперативні (на квартал, місяць).

Діяльність, пов'язана із складанням кожного фінансового плану передбачає виконання певних видів робіт з використанням відповідних методів.

Фінансове планування здійснюється в декілька етапів:

- аналіз виконання показників фінансових планів за попередній період;
- розрахунки доходів і видатків на плановий період;
- збалансування доходів і видатків фінансового плану.

В ході фінансового планування використовуються різні методи: економічного аналізу, економіко-математичні методи, методи коефіцієнтів, або екстраполяції, нормативні та балансові методи.

Так, **нормативний метод** у фінансовому плануванні передбачає розрахунок фінансових показників на основі встановлених норм і нормативів. Це нормативи утворення фондів грошових коштів, нор-

ми амортизаційних відрахувань, нормативи розподілу прибутку, норми витрачання коштів в бюджетних установах та ін.

Нормативи бувають двох видів:

1) нормативи, засновані на матеріальних нормах, що представляють грошовий вираз натуральних норм (при визначенні видатків бюджетних установ);

2) нормативи як самостійні розрахункові величини, які відображають процеси формування і розподілу доходів, відрахувань та ін. (податки, внески в цільові фонди, нормативи розподілу прибутку).

Балансовий метод у фінансовому плануванні забезпечує встановлення відповідності видатків джерелам їхнього покриття, координування всіх розділів фінансового плану, фінансових і виробничих показників, в результаті чого досягається збалансованість плану.

Основними напрямками удосконалення фінансового планування в Україні є:

- забезпечення стабільних умов господарювання,
- підвищення ролі перспективного фінансового планування,
- широке застосування економічних нормативів, електронно-обчислювальних машин, економіко-математичних методів, автоматизованих систем управління у фінансовому плануванні;
- розширення прав суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування у фінансовому плануванні;
- уніфікація фінансових планів в окремих сферах діяльності.

Отже, фінансове планування є важливим елементом державного регулювання економічних і соціальних процесів. За допомогою фінансового планування активізуються фінансові важелі та стимули, забезпечується мобілізація фінансових ресурсів і їхнє раціональне спрямування на загальнодержавні потреби.

3.4. Види фінансових планів

Основними видами фінансових планів є бюджети різних рівнів, баланс фінансових ресурсів і витрат держави, баланс доходів і видатків; платіжний календар; бізнес-план.

На рівні держави або її окремих територіальних формувань фінансовими планами є відповідні **бюджети**. Бюджет має дві частини —

дохідну і видаткову. Дохідна частина включає поступлення податків і обов'язкових зборів, неподаткові надходження. У видатковій частині вказуються напрями витрачання бюджетних коштів, які визначаються бюджетною політикою, а також діючим порядком розмежування видатків між окремими бюджетами.

Особливістю державного бюджету як фінансового плану є те, що він має силу закону. Щорічно Верховна Рада України приймає Закон України про Державний бюджет, в якому затверджує:

- суми доходів Державного бюджету України;
- суми видатків Державного бюджету України;
- граничний розмір дефіциту Державного бюджету України та джерела його покриття;
- суми дотацій, субвенцій та розміри відрахувань від регулюючих доходів;
- розмір державного внутрішнього боргу і державних зовнішніх запозичень.

З метою визначення обсягів фінансових ресурсів, що створюються в країні, напрямків їх використання, збалансування доходів і витрат держави складається **баланс фінансових ресурсів і витрат держави**. Крім того, з допомогою цього фінансового плану перевіряється обґрунтованість розрахунків показників державного бюджету, платіжного балансу, балансу доходів і витрат населення. Відмінність балансу фінансових ресурсів і витрат держави від зведеного бюджету полягає в тому, що крім централізованих фінансових ресурсів які мобілізуються через бюджетну систему і державні цільові фонди, в ньому відображаються і децентралізовані фінансові ресурси, які зосереджуються у суб'єктів господарювання і у населення.

В першому розділі Балансу фінансових ресурсів і витрат держави «Доходи» наводяться поступлення всіх видів фінансових ресурсів — прибуток, податки, амортизаційні відрахування, внески в державні цільові фонди, доходи від зовнішньоекономічної діяльності, приріст довгострокових вкладень населення, доходи від приватизації, іноземні кредити тощо.

В другому розділі «Витрати» вказуються напрямки витрачання централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів — витрати на розвиток економіки, на соціальні гарантії населенню, державні дотації, утримання соціально-культурних об'єктів, на оборону,

управління, зовнішньоекономічну діяльність, на виплату пенсій, обслуговування державного боргу та ін.

На рівні підприємств в ході фінансового планування складаються наступні види фінансових планів:

- баланс доходів і видатків;
- платіжний календар;
- бізнес-план.

Баланс доходів і видатків є поточним фінансовим планом підприємства, розраховується на рік з розбивкою по кварталах і складається з 4 розділів (Додаток).

Платіжний календар — це оперативний фінансовий план. Головна мета його складання — спрогнозувати фінансовий стан підприємства на певну дату, на відміну від балансу доходів і видатків, який складається за певний період. Форма цього фінансового плану представлена в Додатку. При складанні платіжного календаря обов'язково враховуються: строки виплати заробітної плати, премій, внесення податків та здійснення інших платежів, розрахунків з постачальниками і споживачами; стан дебіторської і кредиторської заборгованості та ін.

Бізнес-план — план реалізації певного проекту або угоди. Це не суто фінансовий план, але він містить розділи, в яких наводиться розрахунок фінансових показників, таких як затрати, прибуток, рентабельність, строк окупності затрат. Бізнес-плани обов'язково складаються у випадках приватизації підприємства, продажу контрольного пакета акцій на неконкурсних основах іноземному інвестору, при створенні спільних підприємств за участю держави. Крім того, кредитні установи при наданні довгострокових позик вимагають представлення підприємствами бізнес-планів для обґрунтування повернення кредитів.

Структура бізнес-плану: в перших розділах дається загальний опис проекту і вказується його мета і необхідність; характеристика товарів, робіт або результату, який досягається після завершення проекту і дає прибуток; дослідження і прогнозування ринкової ситуації, реклама, покупці і конкуренти; характеристика сировинної та експериментальної бази, забезпечення кваліфікованою робочою силою. Заключні розділи бізнес-плану — фінансові — де надаються розрахунки прибутку і рентабельності від реалізації угоди або проекту, обґрунтовуються терміни і джерела повернення позик, а також строки окупності затрат.

Установи неvirобничої сфери і, в першу чергу, бюджетні організації складають **кошториси доходів і видатків**.

Види кошторисів доходів і видатків:

1) *індивідуальні* (єдиний кошторис доходів і видатків) це фінансові плани окремих бюджетних установ;

2) *загальні кошториси* складаються по однотипних бюджетних установах (школах, лікарнях);

3) *кошториси на проведення централізованих заходів* (змагань, конкурсів, олімпіад);

4) *зведені* — це зведені в єдині індивідуальні кошториси та кошториси на проведення централізованих заходів в розрізі окремого міністерства.

Отже, фінансова політика є важливим засобом реалізації політики держави в будь-якій сфері суспільної діяльності. Фінансова політика поділяється на фінансову стратегію і фінансову тактику, Реалізація фінансової політики здійснюється за допомогою фінансового механізму, який являє собою досить складну систему впливу на різні сторони фінансової діяльності окремих суб'єктів. Складовими елементами фінансового механізму є фінансове планування й прогнозування, управління фінансами, фінансовий контроль, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули і санкції, фінансове законодавство. Найбільш вагомим елементом фінансового механізму є фінансове планування — діяльність по складанню планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць та країни в цілому.

Контрольні питання

1. Сутність фінансової політики.
2. Завдання фінансової політики.
3. Роль фінансових важелів в регулюванні соціально-економічних процесів.
4. Зміст, форми і методи фінансового контролю.
5. Правові засади фінансових відносин. Фінансовий механізм.

Самостійна робота

1. Визначити, правильні чи неправильні такі твердження:

- правильні (П);
- неправильні (Н).

1. Найбільш динамічною частиною фінансової політики є тактика управління фінансами.

2. Невтручання держави в економіку — це основна риса регулюючого типу фінансової політики.

3. Класичний тип фінансової політики визначив у 30–60 р. ХХ ст. стабільний економічний ріст, високий рівень зайнятості й ефективну систему фінансування соціальних нестатків.

4. Фінансовий механізм для здійснення фінансових відносин, у яких безпосередньо бере участь держава, називається директивним.

5. Взаємозв'язок і взаємозалежність складових частин фінансової системи обумовлені єдиною сутністю фінансів.

6. Методи формування фінансових ресурсів не є елементом фінансового механізму.

7. Ефективність планово-директивного типу фінансової політики визначається необхідністю концентрації фінансових ресурсів у руках держави.

8. Під фінансовою стратегією розуміється комплекс заходів спрямованих на досягнення перспективних фінансових цілей.

9. Державний бюджет, позабюджетні фонди, державний кредит, фонди страхування, фондовий ринок можна об'єднати в понятті «загальнодержавні фінанси».

10. Джерелом централізованих коштів держави є національний доход.

2. Кожному з наведених нижче положень знайти відповідний термін або поняття:

- а) фінансове регулювання
- б) фіскальна політика;
- в) монетарна політика;
- г) податкова політика;
- д) бюджетна політика;

- е) фінансова стратегія;
- є) фінансова тактика;
- ж) політика стабілізації;
- з) фінансовий механізм;
- к) самофінансування.

1. Забезпечення потреб простого і розширеного відтворення виробництва за рахунок власних коштів юридичних і фізичних осіб.

2. Сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

3. Політика, що характеризує дії держави щодо централізації частини виробленого ВВП та її суспільного використання;

4. Політика, що характеризує діяльність держави у сфері оподаткування.

5. Політика, яка являє собою комплекс дій та заходів у сфері грошового ринку.

6. Політика, яка являє собою діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподіл бюджетних коштів.

7. Поточна політика, спрямована на вирішення конкретних завдань відповідного періоду, що впливають із розробленої перспективи.

8. Політика спрямована на підтримання макроекономічної рівноваги на основі сталих обсягів виробництва при стабільності цін.

9. Політика, що розрахована на довготермінову перспективу і вирішення глобальних завдань соціально-економічного розвитку.

10. Регламентування розподільних відносин у суспільстві й на окремих підприємствах.

3. Тести

1. Фінансовий механізм — це...

а) форми та важелі фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства;

б) ресурси, за допомогою яких проводиться фінансовий вплив на соціально-економічний розвиток суспільства;

в) методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

2. Цей вид фінансового контролю здійснюється фінансами структурами підприємств, організацій, установ...

- а) громадський;
- б) відомчий;
- в) внутрішньогосподарський;
- г) аудиторський.

3. Штраф як фінансова санкція встановлюється...

- а) у твердій грошовій сумі;
- б) у відсотках від суми простроченого платежу;
- в) немає правильної відповіді.

4. Елементами фінансового механізму є:

- а) фінансовий контроль;
- б) фінансова система;
- в) управління фінансами;
- г) фінансове законодавство.

ТЕМА 4. БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

- 4.1. Економічна сутність і призначення державного бюджету.
 - 4.3. Бюджетний устрій та бюджетне планування.
-

☑ **Основні терміни і поняття:** державний бюджет, бюджетна система держави, бюджетний дефіцит, бюджетний процес, бюджетний устрій, бюджетне планування, державний кредит, державний борг, державна позика, бюджетна резолюція, бюджетне фінансування, бюджетні резерви, бюджетна класифікація, правове регулювання бюджетних відносин.

4.1. Економічна сутність і призначення державного бюджету

Забезпечення завдань і функцій органів влади всіх рівнів здійснюється за допомогою державного бюджету в процесі формування і використання фінансових ресурсів.

За економічним змістом **бюджет держави** є сукупністю грошових відносин, що виникають у держави з юридичними та фізичними особами з приводу формування і використання централізованого фонду грошових коштів

За формою прояву **бюджет держави** є основним фінансовим планом (баланс доходів і витрат), в якому відображається діяльність держави та місцевих органів влади та управління.

Функціональне призначення державного бюджету реалізується в наступному:

- управління державою;
- планування бюджетних показників доходів і витрат на певний період;
- забезпечення оборони і внутрішнього захисту;
- формування централізованого фонду і коштів, необхідних для функціонування держави та її органів;

- використання централізованого державного і місцевих фондів грошових коштів;
- забезпечення соціального захисту і розвитку соціальної сфери (охорона здоров'я, культура, спорт, наука тощо) держави;
- здійснення економічної діяльності держави.

Для того щоб процес поповнення і витрачання коштів відбувався чітко, злагоджено відповідно до закону, необхідна бюджетна система та відповідна система управління нею.

Бюджетна система — це сукупність усіх видів бюджетів, які врегульовані правовими нормами, формуються на єдиних принципах під впливом державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни.

Основою державного регулювання економічним і соціальним розвитком країни є її зведений бюджет — сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи країни.

В Україні бюджетну систему складають: державний бюджет України; республіканський бюджет Автономної Республіки Крим та місцеві бюджети.

Головним елементом бюджетної системи України є **державний бюджет**, з якого фінансуються заходи загальнодержавного рівня і через який відбувається перерозподіл частини загальнодержавних доходів між Автономною Республікою Крим та областями у вигляді субвенцій, субсидій та дотацій з метою економічного вирівнювання регіонів. Державний бюджет України затверджується законом України, республіканський бюджет Автономної Республіки Крим затверджується її Верховною Радою, а місцеві бюджети — відповідно обласною, міською, районною, районною в місті, селищною, сільською радами. (Бюджетний кодекс України, від 21.06.2001 року). Бюджет Автономної Республіки Крим об'єднує республіканський бюджет та бюджети районів і міст республіканського підпорядкування цього регіону.

До **місцевих бюджетів** належать обласні, міські, районні в містах, селищні і сільські бюджети. Бюджет області об'єднує обласний бюджет та бюджети районів і міст обласного підпорядкування. До складу бюджету району входять районний бюджет, бюджети міст районного підпорядкування, селищні та сільські бюджети. Селищні і сільські бюджети створюються за рішенням районних чи

міських рад народних депутатів за наявності необхідної фінансової бази і визначають заходи відповідних селищних і сільських бюджетів.

Групування доходів і видатків бюджету по підрозділах (однорідних ознаках) з наданням цим підрозділам точних назв і порядкових номерів (статтей) є **бюджетною класифікацією**.

Бюджетна класифікація забезпечує чіткість бюджетного планування і прогнозування, а також надає можливість об'єднувати як окремі індивідуальні кошториси, так і складати зведені кошториси видатків по відповідних ланках бюджетної системи. Без бюджетної класифікації практично неможливо складати проекти бюджетів, зівставляти видатки по однотипних установах, які фінансуються із бюджету, визначати рівні видатків по них чи аналізувати бюджети за кілька років. Бюджетна класифікація надає системності даним окремим кошторисів, бюджетів і зведених бюджетів.

Звіти про виконання кошторисів і бюджетів складаються за тією ж класифікацією, за якою складаються кошториси й бюджети. Це дозволяє провадити глибокі перевірки і аналізи використання коштів за кошторисами видатків і бюджету в цілому.

Так, доходи державного бюджету складаються з: податкових надходжень; неподаткових надходжень; доходів від операцій з капіталом та трансфертів (рис. 4.1).

Структура витрат державного бюджету формується залежно від:

- участі у суспільному виробництві;
- суспільного призначення;
- галузевої ознаки тощо (рис. 4.2).

Процес безповоротного направлення коштів відповідних бюджетів (державного, обласного, міського, районного, селищного, сільського) на утримання закладів освіти, охорони здоров'я або інші заходи згідно з кошторисом видатків по кожному закладу, установі чи підприємству або згідно зі зведеними кошторисами витрат по міністерству, відомству, управлінню є **бюджетним фінансуванням**. Бюджетне фінансування будується на принципах: обґрунтованості величини витрат; чіткого цільового використання коштів; обліку виконання запланованих в бюджеті заходів; контролю за ефективним використанням коштів.

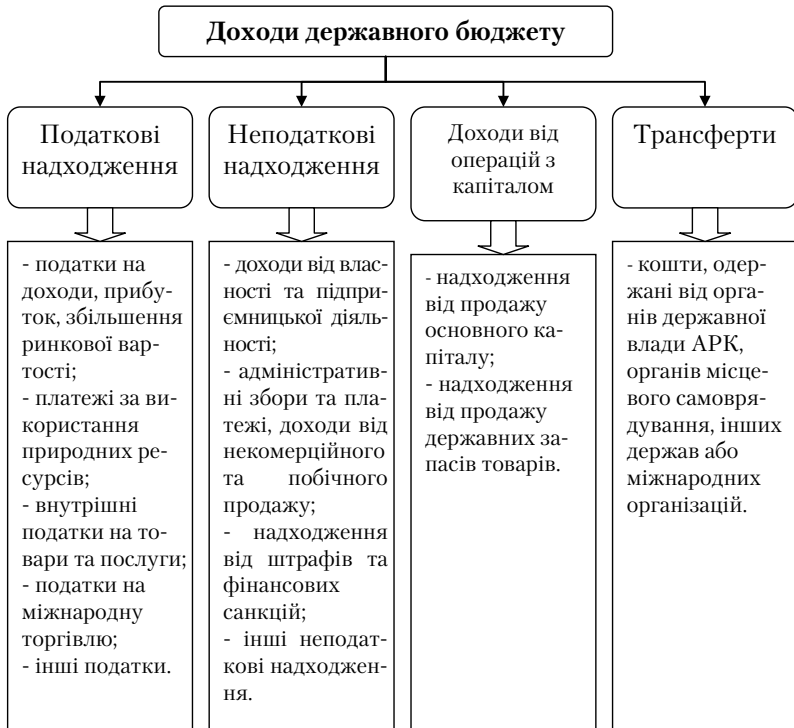

Рис. 4.1. Структура доходів державного бюджету

Бюджетні резерви — це фонди непередбачених витрат, які створюються у відповідних бюджетах для безперервного фінансування запланованих в бюджетах заходів за умов зниження доходів чи у разі фінансування непередбачених витрат невідкладного характеру. Розміри бюджетних резервів залежать від співвідношення доходів і видатків бюджетів і, як правило, не перевищують 3% обсягів бюджету. До бюджетних резервів зараховують і оборотну касову готівку — кошти, що резервуються у відповідних бюджетах для покриття тимчасових касових розривів, які виникають у процесі виконання бюджетів. Суми оборотної касової готівки встановлюються при затвердженні відповідних бюджетів.

Рис. 4.2. Структура видатків державного бюджету

Отже, за умов ринкової економіки бюджет є основним інструментом впливу держави на економічні процеси у суспільному виробництві. Склад і структура бюджету характеризує фінансову, економічну та соціальну політику держави. Державний бюджет складається із доходної і видаткової частин і концентрує всі грошові потоки по надходженню до бюджету від юридичних та фізичних осіб.

4.2. Бюджетний устрій та бюджетне планування

Взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи країни визначається з урахуванням державного устрою і її адміністративно-територіального поділу.

Бюджетний устрій — це організація і принципи побудови бюджетної системи та її структури.

До основних принципів **бюджетного устрою** належать:

- *Принцип єдності* — означає існування єдиного рахунку доходів і видатків кожної ланки бюджетної системи, єдиної правової бази, єдиної бюджетної класифікації, єдиних форм бюджетної документації, єдиної грошової системи, єдиної соціально-економічної політики.
- *Принцип повноти* — полягає у відображенні у бюджеті всіх доходів і видатків.
- *Принцип достовірності* — вимагає формувати бюджети на підставі реальних показників, науково обґрунтованих нормативів, а звіт про виконання бюджету має містити доходи та видатки, що є підсумком кінцевих касових операцій банків.
- *Принцип самостійності* — характеризує самостійність усіх бюджетів бюджетної системи України, що забезпечується наявністю власних доходних джерел та правом визначення напрямів їх використання відповідно до законодавства України.
- *Принцип збалансованості* — це повноваження на здійснення витрат бюджету відповідно до обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період.
- *Принцип субсидіарності* — це розподіл видів видатків між державним бюджетом і місцевими бюджетами повинен ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача.
- *Принцип цільового використання бюджетних коштів* — означає, що кошти використовуються на цілі, визначені бюджетними призначеннями.
- *Принцип відповідальності учасників бюджетного процесу* — полягає в тому, що кожен учасник несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

Регламентована нормами права діяльність з приводу складання проекту бюджету, його розгляду і затвердження виконання бюджету

і звітності про його виконання є **бюджетним процесом**. Основними етапами бюджетного процесу є:

- аналіз звітних даних по виконанню Державного та місцевих бюджетів;
- виявлення тенденцій у виконанні дохідної і видаткової частин бюджету;
- складання проекту бюджету;
- розгляд та затвердження бюджету;
- виконання бюджету;
- складання, розгляд і затвердження звіту про виконання бюджету.

Бюджетний період — термін, протягом якого діє складений і затверджений бюджет.

Бюджетний період в Україні для всіх елементів бюджетної системи є один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року. В Україні особливими обставинами, за яких Державний бюджет може бути прийнято на інший бюджетний період, є:

- введення воєнного стану;
- оголошення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях;
- оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, необхідність усунення природних чи техногенних катастроф.

Процес упорядкування, розгляду, затвердження і виконання бюджету з врахуванням всіх вищезазначених принципів називається **бюджетним плануванням**. В основі **бюджетного плануванням** лежить система організаційно-технічних, методичних і методологічних заходів щодо визначення обсягів прибутків і суми витрат бюджетів на всіх стадіях бюджетного процесу. Бюджетне планування повинно базуватися на врахуванні об'єктивних законів суспільно-економічного розвитку, аналізу поточного фінансового стану тощо.

Основними функціями бюджетного планування є:

- відображення основних напрямів бюджетної політики, що здійснюється органами законодавчої й виконавчої влади в державі;
- вибір раціональних шляхів бюджетного забезпечення передбачуваного рівня економічного й соціального розвитку на основі ефективного використання наявних у суспільстві ресурсів;

- здійснення необхідного рівня перерозподілу бюджетних ресурсів для досягнення темпів і пропорцій розвитку економіки й підвищення суспільного добробуту;
- встановлення раціональних форм мобілізації бюджетних ресурсів і на їхній основі визначення їх оптимальної структури.

Сферою застосування бюджетного планування є розподіл і перерозподіл бюджетних ресурсів на всіх стадіях відтворювального процесу.

Об'єктом бюджетного планування завжди є бюджетна діяльність держави, державних установ і організацій; предметною галуззю бюджетного планування є бюджетні ресурси, їхній рух при здійсненні відтворювальних процесів в економіці.

Основні напрями бюджетної політики на плановий рік, які повинні стати орієнтиром для уряду формує **бюджетна резолюція**, де визначаються макроекономічні цілі, розмір дефіциту бюджету та загальний обсяг доходів. В Україні цей нормативний документ приймається Верховною Радою України на наступний рік не пізніше 1 липня. Питання розробки та прийняття бюджетної резолюції регулюються Регламентом Верховної Ради України.

Таблиця 4.1

Схема бюджетної резолюції

Положення, що мають бути у резолюції	Зауваження і пропозиції
1. Граничний розмір дефіциту (профіциту) державного бюджету у відсотках до прогнозованого ВВП.	Показники дефіциту (профіциту) доцільного визначення для зведеного, державного та місцевих бюджетів.
2. Частка прогнозованого ВВП, що розподіляється через зведений бюджет.	Визначення такої частки є недостатнім для задавання параметрів бюджетної політики. Потрібно прийняти показники такої частки для зведеного, державного та місцевих бюджетів.
3. Граничний обсяг державного боргу та його структури.	Такий показник не пов'язується з вимогами щодо забезпечення економічного зростання та розв'язання інших економічних і соціальних проблем. Державний борг має використовуватися як важіль державної фінансової політики.

Продовження табл. 4.1

4. Питома вага міжбюджетних трансфертів у видатках державного бюджету і коефіцієнт вирівнювання.	Зазначені показники неповно відображають рівень фінансової автономії місцевих бюджетів. Доцільніше використовувати систему показників розвитку місцевих бюджетів.
5. Питома вага капітальних вкладень у видатках державного бюджету та пріоритетні напрями їх використання.	Останніми роками такі показники фактично не використовувалися. Запровадження їх є необхідним. Та воно потребує розробки їх переліку.
6. Взаємовідносини Державного бюджету України з місцевими бюджетами в наступному бюджетному періоді.	Такі відносини повинні відобразитися у прийнятному переліку відповідних показників.
7. Зміни до законодавства, прийняття яких є необхідним для реалізації бюджетної політики.	Таке положення не можна вважати доцільним, оскільки бюджетна політика повинна виходити з положень чинного законодавства.
8. Перелік головних розпорядників коштів Державного бюджету України.	Такий перелік не є необхідним. Потрібно викласти основні вимоги до його формування.
9. Перелік захищених статей видатків бюджету.	Такий перелік не можна вважати обов'язковим. Уряд повинен забезпечити виконання всіх запланованих видатків у повному обсязі.
10. Обґрунтування необхідності поділу бюджету на загальний та спеціальний фонди.	Щорічне обґрунтування такого поділу не можна вважати необхідним.
11. Встановлення розміру мінімальної заробітної плати та рівня забезпечення прожиткового мінімуму на плановий бюджетний період.	Прийняття таких показників прямо не належить до завдань бюджетної політики. Це — предмет соціальних програм розвитку країни. Бюджетна політика має спрямовувати на забезпечення фінансування та виконання прийнятих показників.

Перевищення видаткової частини бюджету над дохідною є **дефіцитом бюджету**, а перевищення дохідної частини над видатковою є **профіцитом бюджету**.

Бюджетний дефіцит виникає в результаті незбалансованості економіки, зниження доходів і різкого зростання видатків, викликаних безгосподарністю. Ринкова економіка не може ліквідувати дефіцит бюджету, якщо не будуть вжиті дійові заходи щодо стабілізації економіки і вирівнювання видатків з доходами, а це потребує жорсткого режиму економії коштів, який повинні провадити всі владні і управлінські структури. Основними причинами дефіциту держбюджету є: падіння доходів в умовах кризового стану економіки; зменшення приросту національного доходу; зменшення акцизних податків; збільшення бюджетних витрат; непослідовна фінансово-економічна політика тощо.

Основними видами дефіциту державного бюджету є: циклічний та структурний.

Циклічний дефіцит бюджету — це дефіцит, який є результатом циклічного падіння виробництва (скорочення національного доходу та обсягу виробництва) внаслідок кон'юнктурних коливань.

Структурний дефіцит бюджету — це дефіцит, який є результатом дискреційної політики (встановлення ставок оподаткування, виплати на соціальне забезпечення, розмір оборонних видатків).

Типовим заходами щодо зниження бюджетного дефіциту є посилення та розвиток процесу кредитування; ліквідація дотацій збитковим підприємствам; зниження витрат на управління державою; удосконалення системи оподаткування; підвищення ролі місцевих бюджетів тощо.

Отже, основна мета і завдання бюджетної системи полягає у створенні дієвих і рівних умов для всіх учасників бюджетного процесу у формуванні бюджетних відносин. Державний бюджет є одним з найважливіших інститутів економічного суверенітету держави, узагальнює фінансові показники розвитку держави й обумовлює в наступно-му характеристики всіх підпорядкованих фінансових ланок.

Контрольні питання

1. Що являє собою бюджет як фінансовий план держави?
2. Що являє собою бюджет як економічна категорія?
3. В чому полягає значення та роль державного бюджету?
4. Що являє собою бюджетна система. Її складові?
5. Принципи побудови бюджетної системи?
6. Бюджетний устрій?
7. Джерела формування доходів державного бюджету?
8. Видатки державного бюджету?

Самостійна робота

1. Визначити, правильні чи неправильні такі твердження:

- правильні (П);
- неправильні (Н).

1. Державний бюджет — це документ, що не вимагає затвердження в законодавчому порядку.
2. Державний бюджет можна представити у виді кошторису доходів і витрат держави.
3. Через бюджет здійснюється постійна мобілізація ресурсів та їхня витрата.
4. Державний бюджет — найбільший грошовий фонд, який використовує уряд для фінансування своєї діяльності.
5. Самостійність бюджетів забезпечується наявністю власних джерел доходів та правом визначення напрямку їхнього використання.
6. Бюджетне планування включає бюджетний процес.
7. Державний бюджет являє собою фінансову базу діяльності держави, що характеризується фондом коштів, які забезпечують виконання державою його функцій.
8. Бюджетний устрій не залежить від державного устрою.
9. Відповідність дохідної і видаткової частини бюджету називається «балансом доходу».
10. Розвинені країни мають бездефіцитний бюджет.

2. Кожному з наведених нижче положень знати відповідний термін або поняття:

- а) державний бюджет;
- б) позабюджетні спеціальні фонди;
- в) бюджетна система;
- г) бюджетний устрій;
- д) бюджетне планування;
- е) бюджетний процес;
- ж) бюджетне фінансування;
- з) бюджетні асигнування;
- і) бюджетні доходи;
- к) бюджетні витрати;
- л) кошторисне фінансування;
- м) дотація;
- н) бюджетна дотація;
- о) субвенція;
- п) субсидія.

1. Виділення коштів кому-небудь з метою заповнення недоліку власних коштів.

2. Надання допомоги в грошовій чи натуральній формі фізичним або юридичним особам, органам місцевого самоврядування чи іншим державам за рахунок державного або місцевого бюджетів, а також спеціальних цільових фондів.

3. Надання юридичним особам у безоплатному порядку коштів з бюджетних та позабюджетних фондів.

4. Найважливіша частина фінансового планування, що полягає в складанні проекту головного фінансового документа держави.

5. Порядок складання і виконання бюджетів різного рівня.

6. Бюджетні засоби, виділені на розвиток економіки, фінансування соціально-культурних заходів, оборону країни і зміст органів державної влади і управління.

7. Грошові відносини по мобілізації фінансових ресурсів у розподіленні державних структур.

8. Грошові фонди, що мають строго цільове призначення.

9. Економічна категорія, представлена грошовими відносинами, що виникають у держави з юридичними особами з приводу перерозподілу

національного доходу в зв'язку з утворенням і використанням бюджетного фонду країни.

10. Грошові відносини, пов'язані з використанням централізованих і децентралізованих державних коштів на різні потреби держави.

11. Метод покриття витрат установ відповідно до затвердженого кошторису.

12. Організаційні принципи побудови бюджетної системи, її структура і взаємозв'язок об'єднаних у ній бюджетів.

13. Вид грошової допомоги вищого бюджету нижчому, надання якої здійснюється з чітким визначенням цілей і напрямків витрати коштів.

14. Сукупність усіх бюджетів, що діють на території країни.

15. Безоплатна, безповоротна допомога вищого бюджету нижчому, яка не має цільового характеру і надається у випадку перевищення витрат над доходами.

3. Тести

1. Контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Рахункова палата;
- в) Державне казначейство України;
- г) Державна податкова адміністрація;
- д) Кабінет Міністрів України;
- е) Державне контрольно-ревізійне управління.

2. Принцип бюджетної системи України полягає у включенні до бюджетів всіх доходів і видатків держави:

- а) єдності;
- б) повноти;
- в) обґрунтованості;
- г) збалансованості;
- д) самостійності.

3. Єдина міжнародна система функціонального групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками (економічної сутності, функціональної діяльності, організаційного устрою) називається:

- а) бюджетними ресурсами;
- б) бюджетною класифікацією;
- в) міжбюджетними відносинами;
- г) бюджетним запитом.

4. Резервний фонд Державного бюджету передбачається:

- а) обов'язково;
- б) не обов'язково;
- в) за рішенням Міністерства фінансів України;
- г) за рішенням Кабінету Міністрів України.

5. Кабінет Міністрів України продає Верховній Раді України річний звіт про виконання Державного бюджету України не пізніше:

- а) 1 березня року наступного за звітним;
- б) 1 квітня року наступного за звітним;
- в) 1 травня року наступного за звітним;
- г) 1 червня року наступного за звітним.

6. Кошти, які безоплатно і без повернення передаються з одного бюджету в інший, у формі дотацій та субвенцій називають:

- а) закріпленими доходами;
- б) міжбюджетними трансфертами;
- в) регулюючими доходами;
- г) бюджетними ресурсами.

7. Бюджетний процес України полягає в:

- а) єдності;
- б) самостійності;
- в) контролю;
- г) повноті;
- д) реальності;
- е) гласності.

8. Бюджетний процес охоплює такі стадії бюджетної діяльності:

- а) виявлення резервів, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету;

б) бюджетне планування, узгодження бюджету з загальною програмою фінансової стабілізації, виконання бюджету;

в) складання проекту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету і його затвердження;

г) складання проекту бюджету, виконання бюджету.

9. До завдань бюджетного процесу варто віднести:

а) максимальне виявлення всіх матеріальних і фінансових резервів держави;

б) бюджетне планування;

в) узгодження бюджету з загальною програмою фінансової стабілізації;

г) ліквідація бюджетного регулювання.

10. Дефіцит Державного бюджету утворюється, коли:

а) сума податкових надходжень скорочується;

б) витрати держави зменшуються;

в) сума активів держави перевищує розміри її зобов'язань;

г) сума витрат перевищує суму доходів Державного бюджету.

ТЕМА 5. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

- 5.1. Сутність, функції та види державного кредиту.
 - 5.2. Державні позики в системі державного кредитування.
 - 5.3. Державний борг та його форми.
 - 5.4. Управління державним боргом.
-

Основні терміни і поняття: державний кредит, державна позика, конверсія, консолідація, уніфікація, державний борг, поточний державний борг, капітальний державний борг, внутрішній державний борг, зовнішній державний борг, внутрішні позики, зовнішні позики, обслуговування державного боргу, рефінансування, реструктуризація державного боргу, добровільні позики, примусові позики, позики по підписці.

5.1. Сутність, функції та види державного кредиту

Сучасні держави активно залучають додаткові фінансові ресурси з метою своєчасного фінансування бюджетних витрат, використовуючи кредитний механізм. Відносини між державою та іншими економічними суб'єктами з приводу акумулювання додаткових грошових коштів на умовах добровільності, платності, строковості, в яких держава виступає як позичальник або гарант є **державним кредитом**.

За своєю економічною сутністю державний кредит — це форма вторинного перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП).

У сферу державних кредитних відносин підпадає тільки частина доходів і грошових фондів, сформованих на стадії первинного розподілу. Звичайно ними є тимчасово вільні кошти населення, підприємств і організацій.

Забезпеченням державного кредиту виступає все майно, що є у власності держави, але обсяг застави в кредитній угоді не вказується.

Державний кредит може виступати в різних формах (рис. 5.2).

Рис. 5.1. Функції державного кредиту

Основна частка державних витрат здійснюється в національній валюті, тому переважний розвиток одержує внутрішній державний кредит. Але широкий міжнародний поділ праці, обмін технологіями і науково-технічними ідеями, надання фінансової допомоги іноземним державам — усе це обумовлює інтенсивний розвиток міжнародного державного кредиту. Міжнародний кредит як форма державного кредиту використовується тоді, коли держава виступає на світовому фінансовому ринку в ролі позичальника або кредитора. Особливо важливу роль в системі міжнародних фінансових відносин відіграє міжнародний кредит, який виконує функцію нагромадження та перерозподілу позичкових капіталів між країнами для забезпечення потреб розширеного відтворення.

Основними видами міжнародного кредиту є:

- *фірмовий (комерційний) кредит* — відстрочення платежу за продані в кредит товари (кредитором є фірма-експортер, а позичальником — імпортер);
- *міжнародний банківський кредит* — форма фінансового кредиту, де одним із суб'єктів кредитних відносин є банк;
- *фінансовий кредит* — це надання кредитів у грошовій (валютній) формі;
- *урядовий кредит* (міжурядові позики) — різновид міжнародного кредиту, що його надає одна країна іншій в товарній або грошовій формі за міжурядовою угодою.

Рис. 5.2. Класифікація державного кредиту

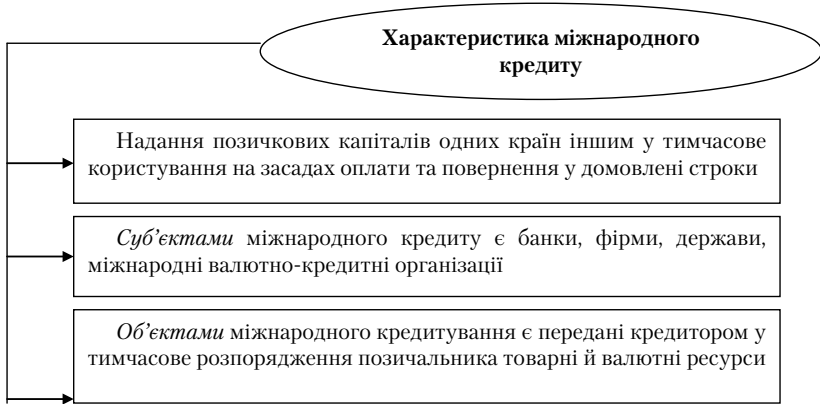

Рис. 5.3. Характеристика міжнародного кредиту

Державні позики реалізуються шляхом розміщення державних цінних паперів: облігацій, скарбницьких зобов'язань, ощадних сертифікатів.

В умовах хронічного збільшення державного боргу держава може використовувати **конверсію позик** — зміну раніше встановлених умов позик.

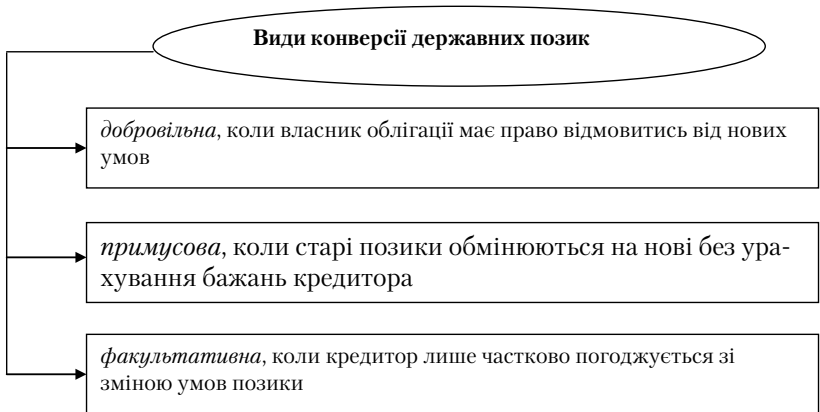

Рис. 5.4. Види конверсії державних позик

На практиці безвідносно до класифікаційних ознак виокремлюють наступні види державного кредиту: державні позики; ощадна справа; використання коштів позикового фонду; гарантовані позики; міжнародний кредит.

Державні позики характеризують залучення тимчасово вільних коштів населення, підприємств і організацій з метою фінансування суспільних потреб через випуск і реалізацію облігацій, казначейських зобов'язань та ін.

Ощадна справа є формою державного кредиту, коли залучення внесків населення відбувається через установи комерційних банків, які є посередниками між державою і населенням, скуповуючи на тимчасово вільні кошти боргові зобов'язання держави.

Використання державою коштів позикового фонду як форма державного кредиту характеризується тим, що державні кредитні установи передають частину кредитних ресурсів на фінансування витрат уряду.

Гарантовані позики як форма державного кредиту полягає в тому, що уряд може гарантувати безумовне погашення позики, випущеної органами влади і управління або окремими господарючими суб'єктами та виплату процентів по ній. Тобто, уряд несе фінансову відповідальність у разі неплатоспроможності платника. На даний час гарантії надаються лише на умовах платності, строковості, забезпечення та зустрічних гарантій, отриманих від інших суб'єктів.

Таким чином, державний кредит є специфічною ланкою державних фінансів, існуючи переважно у сфері готівкового обігу. Крім задоволення традиційної потреби в фінансуванні дефіциту державного бюджету державний кредит також сприяє збалансуванню платоспроможного попиту населення та підприємств з поточною пропозицією товарів і платних послуг, запобігаючи інфляції.

5.2. Державні позики в системі державного кредитування

Основною формою державного кредиту є **державні позики**, що формуються шляхом залучення тимчасово вільних коштів населення, підприємств і організацій для фінансування суспільних потреб через випуск і реалізацію облігацій, казначейських зобов'язань тощо.

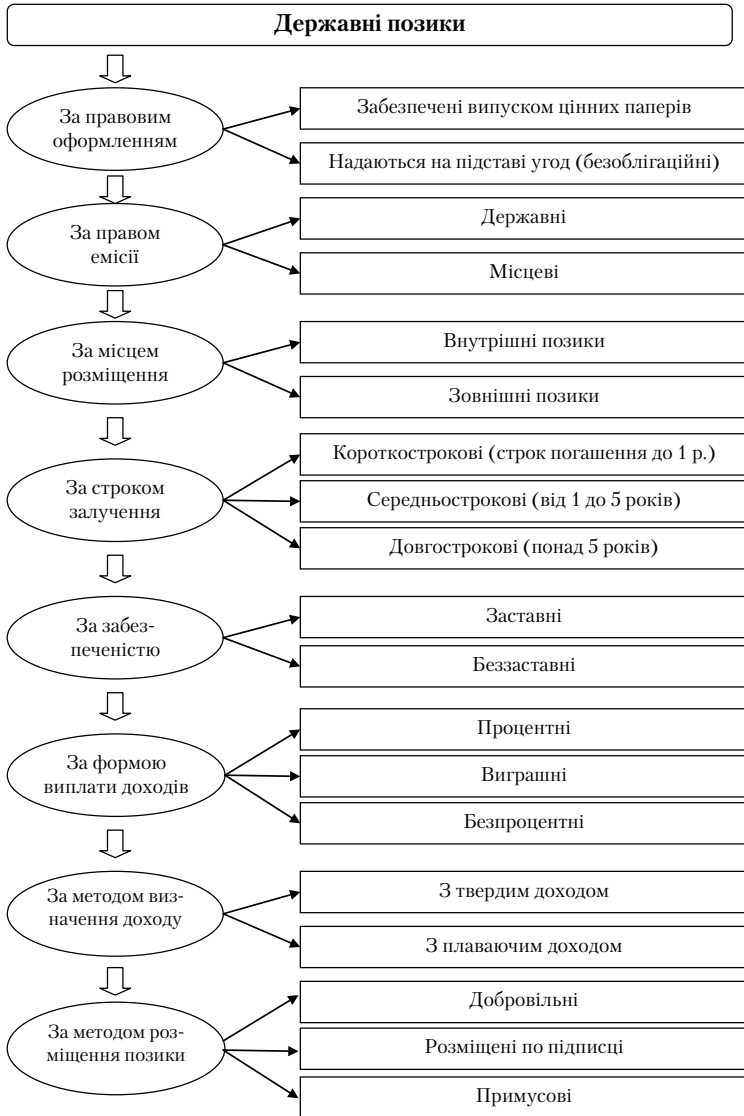

Рис. 5.5. Види державних позик

Оформлення державних позик здійснюється двома видами цінних паперів — облігаціями і казначейськими зобов'язаннями (векселями).

Основними напрямками використання коштів акумульованих за допомогою облігацій є покриття бюджетного дефіциту, цільове використання.

Внутрішні позики — це ті, які надаються юридичними і фізичними особами даної країни. *Зовнішні позики* — це ті, які надаються особами інших країн, а також міжнародними організаціями і фінансовими інститутами.

Заставні позики — це облігації забезпечуються певними доходами чи майном. *Без заставні позики* — ці облігації не забезпечуються чимось конкретним.

Процентні позики — власники одержують твердий дохід, щорічні шляхом оплати купонів або одноразово при погашенні позики, шляхом нарахування процентів на номінальну вартість цінних паперів;

Виграшні позики — дохід отримується у формі виграшів у момент погашення облігації по тих облігаціях, які потрапили до тиражу виграшів.

Безпроцентні (цільові) позики — гарантують одержання конкретного товару, попит на який перевищує його пропозицію.

Державні позики з твердим доходом — ставка процента фіксується на весь період.

Державні позики з плаваючим доходом — ставка процента визначається під дією різних чинників, зокрема, залежно від попиту та пропозиції на ці цінні папери на фінансовому ринку.

Випуск державних позик ґрунтується на таких передумовах:

- наявність кредиторів у яких є тимчасово вільні кошти;
- довіра кредиторів до держави;
- зацікавленість кредиторів у наданні позик державі;
- можливість держави своєчасно і повністю повернути борг і виплатити дохід.

Джерелами погашення державних позик можуть бути:

- доходи від інвестування позичених коштів у високоефективні проекти;
- додаткові надходження від податків;
- економія коштів від зменшення витрат;

- емісія грошей;
- залучені кошти від нових позик.

По методу розміщення позики поділяють на:

- добровільні позики;
- примусові позики;
- позики розміщені по підписці.

Кожному методу розміщення позик відповідає свій спосіб реалізації.

Облігації добровільних позик вільно продаються і купуються банківськими установами.

Примусові позики поширюються серед кредиторів у силу постанови уряду, що передбачає строгу відповідальність за відхилення від покупки облігацій.

Позики, розташовувані серед населення по підписці з розстрочкою платежу, формально є добровільними. Однак їхня реалізація супроводжується такою масово-політичною компанією, що робить їх обов'язковими. Це можливо лише в умовах тоталітарного режиму. В даний час у нашій країні діють тільки добровільні позики.

Таким чином, державні позики є найбільш вагомою частиною державного кредиту, за допомогою якого акумулюються грошові кошти з метою фінансування суспільних потреб.

5.3. Державний борг та його форми

Активна політика держави як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку капіталів закономірно призводить до утворення державного боргу.

Державний борг — це сума заборгованості держави перед кредиторами.

Основні причини створення і збільшення державного боргу

- хронічний дефіцит державного бюджету;
- перевищення темпів зростання державних видатків над темпами зростання державних доходів;
- дискреційна фінансова політика направлена на зменшення податкового навантаження без відповідного скорочення державних витрат;

- розширення економічної функції держави;
- циклічне зменшення податкових надходжень та збільшення соціальних трансфертів під час економічної кризи;
- залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти;
- надмірне збільшення державних видатків напередодні виборів з метою завоювання популярності у виборців;
- мілітаризація, ведення війн та ін.

Загальна сума державного боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави і відсотків за ними. Оскільки джерелом покриття державного боргу є доходи бюджету, то можна стверджувати, що величина боргу – це взяті авансом податки,

Основними формами державного боргу є: капітальний, поточний, внутрішній, зовнішній, номінальний, реальний борг (рис. 5.6).

Рис. 5.6. Класифікація державного боргу

Вважається, що наявність внутрішнього боргу є більш сприятливим для фінансового розвитку країни, ніж зростання зовнішнього боргу. Це пов'язано з тим, що державним органам управління легше здійснювати управління внутрішнім боргом. Виплати держави за внутрішніми зобов'язаннями є вкладеннями в національну економіку. Однак, іноземні запозичення дають змогу державним органам управління залучати додаткові фінансові ресурси для фінансування тих проектів, які неможливо забезпечити внутрішніми джерелами.

Платоспроможність держави за внутрішніми позиками забезпечується всім майном, що перебуває у власності держави; за зовнішніми позиками залежить від валютних надходжень (тобто, від сальдо торговельного балансу, позитивне значення якого означає достатню можливість держави виконати зовнішні зобов'язання і урегулювати свій платіжний баланс).

В Україні величина державного боргу регулюється Законом України: «Про державний внутрішній борг України» [55]. Умови і порядок випуску державних цінних паперів і регулювання їх обігу визначається Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» [67]. Граничний обсяг внутрішнього та зовнішнього державного боргу визначається за ст. 18 Бюджетного кодексу України [46]. Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60% фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів зобов'язаний вжити термінових заходів для зменшення суми державного боргу до 60% і нижче. Державний борг вимірюється або в грошових одиницях, або у відсотках до ВВП.

Здійснюючи внутрішні і зовнішні запозичення держава повинна забезпечити обслуговування державного боргу.

Обслуговування державного боргу — це комплекс заходів держави з розміщення облігацій та інших цінних паперів, погашення позик, виплати процентів за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик, визначення умов і порядку випуску нових державних цінних паперів.

Обслуговування державного боргу здійснюється Міністерством фінансів України через банківську систему. Для цього у складі Державного бюджету створюється фонд обслуговування державного внутрішнього боргу. У цей фонд зараховуються кошти у розмірі 50%

одержаних від приватизації майна державних підприємств. Погашення позик здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

При обслуговуванні зовнішнього і внутрішнього боргу визначається коефіцієнт обслуговування (для зовнішнього боргу він обчислюється як відношення всіх платежів по заборгованості до валютних надходжень держави, виражене в процентах — сприятливим вважається 25%). Граничні розміри державного внутрішнього боргу України, його структуру, джерела і строки погашення встановлює Верховна Рада України одночасно з затвердженням Державного бюджету.

Для прогнозу перспективи розвитку, потреби в зовнішніх запозиченнях і оцінки здатності здійснювати платежі з обслуговування зовнішнього боргу для країн, які отримують позики і кредити від групи Світового банку, розроблено «Мінімальну стандартну модель», де приведені основні коефіцієнти заборгованості [69]. Так, до країн із надмірним рівнем заборгованості належать ті, які протягом останніх років мали перевищення критичного значення хоча б одного з таких показників:

- відношення величини накопиченого боргу до ВВП становило понад 80%;
- відношення величини боргу й відсоткових платежів до експорту перевищувало 220%.

Отже, величина державного боргу характеризує стан економіки й фінансів держави, ефективність функціонування її урядових структур.

5.4. Управління державним боргом

Розміри державного боргу відіграють важливу роль в макроекономічному розвитку економіки, вирішенні соціальних проблем та динаміці міжнародних відносин. Для досягнення позитивного впливу державного боргу на розвиток економіки необхідно проводити зважене управління його обсягами.

Метою управління державним боргом є:

- досягнення стабільного економічного розвитку;
- забезпечення необхідних темпів приросту ВВП та повної зайнятості;
- стримування інфляційних процесів;
- фінансування соціальних програм;

– залучення достатніх обсягів кредитних ресурсів для розвитку підприємницької діяльності тощо.

Процес управління державним боргом включає кілька етапів: залучення коштів, розміщення запозичених коштів, повернення боргу і виплата відсотків.

Для забезпечення платоспроможності держави застосовують різні методи коригування позикової політики, найпоширенішим є рефінансування боргу та реструктуризація заборгованості.

Рефінансування державного боргу — це погашення боргу по раніше випущених позиках шляхом випуску нових позик. Рефінансування може використовуватись і при обслуговуванні зовнішнього боргу за умови, що репутація країни на міжнародному фінансовому ринку, а також економічна і політична стабільність не викликатимуть сумніву.

Реструктуризація державного боргу — це угода про прийняття нового плану погашення боргу.

Також, до методів управління державним боргом відноситься конверсія, консолідація, уніфікація позик та анулювання боргу.

Конверсія — зміна доходності позики. Конверсії бувають добровільні, обов'язкові, примусові.

Добровільна конверсія відбувається, коли уряд пропонує власникам добровільно обміняти старі облігації на нові (як правило збільш низьким доходом).

Обов'язкова конверсія відбувається, коли старі облігації обмінюються на нові або повертаються державі в обмін на гроші.

Примусова конверсія відбувається, коли отримання нових облігацій впродовж встановленого терміну. В разі порушення умов облігації анулюються.

Консолідація — збільшення термінів дії раніше випущеної позики.

Уніфікація позик — це об'єднання кількох раніше випущених позик в одну.

Анулювання боргу — це повне відмова від зобов'язань

Існування державного боргу створює реальні і потенційні проблеми. Наявність державного боргу потребує здійснення щорічних відсоткових платежів, які повинні фінансуватися за рахунок податкових надходжень. Але введення нових податків може підірвати зацікавленість підприємців до бізнесу. Таким чином, існування великого державного боргу може підірвати економічне зростання країни.

Для стабілізації економіки і забезпечення її сталого економічного зростання економічна політика країни має враховувати імовірні макроекономічні наслідки, що пов'язані зі здійсненням державних за позичень.

Отже, основними принципами державного кредиту є зворотність, терміновість і платність наданих у борг коштів. Джерелом погашення державних позик і виплати відсотків по них виступають ресурси бюджету. Кошти фонду державного кредиту повинні направлятися на покриття дефіциту чи додаткове фінансування урядових витрат, не впливаючи на розмір звичайних доходів державного бюджету. Недотримання цього може привести до серйозних негативних наслідків.

Контрольні питання

1. У чому полягає економічна сутність та призначення державного кредиту?
2. Які функції державного кредиту?
3. Які існують види і форми державного кредиту?
4. Які існують джерела погашення державних позик?
5. Що таке державний борг?
6. Які існують види державного боргу?
7. Які переваги внутрішнього боргу над зовнішнім?
8. У чому полягає сутність управління державним боргом?
9. Які принципи можна виділити в управлінні державним боргом?

Самостійна робота

1. **Визначити, правильні чи неправильні такі твердження:**
 - правильні (П);
 - неправильні (Н).
1. У кількісному відношенні переважає діяльність держави як кредитора.
2. До позик держава вдається при бюджетному дефіциті.

3. У тих випадках, коли держава бере на себе відповідальність за погашення позик чи виконання інших зобов'язань, взятих фізичними і юридичними особами, вона є позичальником.

4. Як економічна категорія державний кредит знаходиться на стику двох видів грошових відносин — фінансів і кредиту — і поєднує їхні особливості.

5. Державні гарантії не спричиняють зріст витрат з централізованих грошових фондів.

6. Державний кредит обслуговує формування бюджету.

7. При купівлі центральним банком державних облігацій створюються банківські резерви.

8. Сутність операцій на відкритому ринку, спрямованих на збільшення грошової маси, полягає в купівлі державних облігацій.

2. Кожному з наведених нижче положень знати відповідний термін або поняття:

- а) державний кредит;
- б) управління державним кредитом;
- в) операції на відкритому ринку;
- г) облігації державних позик;
- д) облігації ощадної позики.

1. Скупка і продаж державних цінних паперів центральним банком.

2. Коротко- і довгострокові цінні папери, що випускаються урядом для залучення коштів інвесторів та виконання державою своїх функцій.

3. Сукупність економічних відносин між державою в особі його органів влади і управління, з одного боку, і юридичними і фізичними особами, з іншої, за якими держава виступає переважно як позичальник, а також кредитор і гарант.

4. Державні цінні папери, що випускаються для залучення засобів інвесторів, але призначені в основному для розміщення серед населення.

5. Формування одного з напрямків фінансової політики держави, пов'язаного з її діяльністю як позичальника, кредитора і гаранта.

3. Тести

1. За емітентами боргових зобов'язань державні позики поділяються на:

- а) гарантовані;
- б) казначейські;
- в) державні;
- г) місцеві.

2. Вся сума випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, а також доходи (проценти), які необхідно сплатити за цими зобов'язаннями називається:

- а) капітальний державний борг;
- б) поточний державний борг;
- в) державний кредит;
- г) немає вірної відповіді.

3. Метод управління державним боргом, який полягає в тому, що держава цілком відмовляється від зобов'язань за випущеними позиками називається:

- а) метод конверсії;
- б) метод консолідації;
- в) метод уніфікації;
- г) метод анулювання.

4. Однією з реальних проблем зовнішнього державного боргу є:

- а) збільшення сукупних державних витрат;
- б) перерозподіл національного багатства між членами суспільства;
- в) скорочення виробничих можливостей національної економіки;
- г) вплив частини національного продукту за межі країни.

5. Державний борг — це сума, яка утворюється за рахунок:

- а) державних витрат;
- б) бюджетного дефіциту;
- в) бюджетних доходів;
- г) бюджетного профіциту.

6. Метод управління державним боргом, який полягає у зміні дохідності позики, як правило, у бік зменшення в умовах нестабільності фінансових ресурсів називається:

- а) метод конверсії;
- б) метод консолідації;
- в) метод уніфікації;
- г) метод анулювання.

7. — це витрати з виплати доходів (процентів) кредиторам за всіма борговими зобов'язаннями держави і погашення зобов'язань, термін сплати яких настає в поточному періоді:

- а) капітальний державний борг;
- б) поточний державний борг;
- в) державний кредит;
- г) немає вірної відповіді.

8. Метод управління державним боргом, який полягає у збільшенні строків дії випущеної позики називається:

- а) метод конверсії;
- б) метод консолідації;
- в) метод уніфікації;
- г) метод анулювання.

9. Форма державного кредиту, коли уряд гарантує повернення позик, які отримують юридичні особи називається:

- а) державна позика;
- б) казначейська позика;
- в) гарантована позика;
- г) немає вірної відповіді.

10. Метод управління державним боргом, який полягає в обміні раніше випущених кількох позик на облігації нової позики називається:

- а) метод конверсії;
- б) метод консолідації;
- в) метод уніфікації;
- г) метод анулювання.

ТЕМА 6. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

- 6.1. Сутність та складові фінансового ринку.
 - 6.2. Валютний ринок.
 - 6.3. Ринок цінних паперів.
 - 6.4. Ринок фінансових послуг.
-

Основні терміни і поняття: фінансовий ринок, грошовий ринок, ринок капіталів, фондовий ринок, кредитний ринок, ринок фінансових послуг, вексель, банківський кредит, акція, облігація, емітент, інвестор, фінансовий посередник, фондова біржа, біржовий та позабіржовий обіг цінних паперів, депозитний сертифікат, інвестиційний сертифікат, первинний і вторинний ринки цінних паперів.

6.1. Сутність та складові фінансового ринку

В умовах ринкової економіки фінансовий ринок виступає посередником руху коштів від їх власників до користувачів.

Фінансовий ринок — це система економічних відносин, що складаються при купівлі-продажу фінансових ресурсів під впливом попиту і пропозиції.

Сутність фінансового ринку проявляється у таких функціях:

- мобілізація тимчасово вільних фінансових ресурсів;
- розподіл акумульованих вільних коштів між кінцевими споживачами;
- прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів у державі;
- забезпечення умов для мінімізації фінансових ризиків;
- запроваджує механізм викупу фінансових активів і тим самим підвищує їх ліквідність.

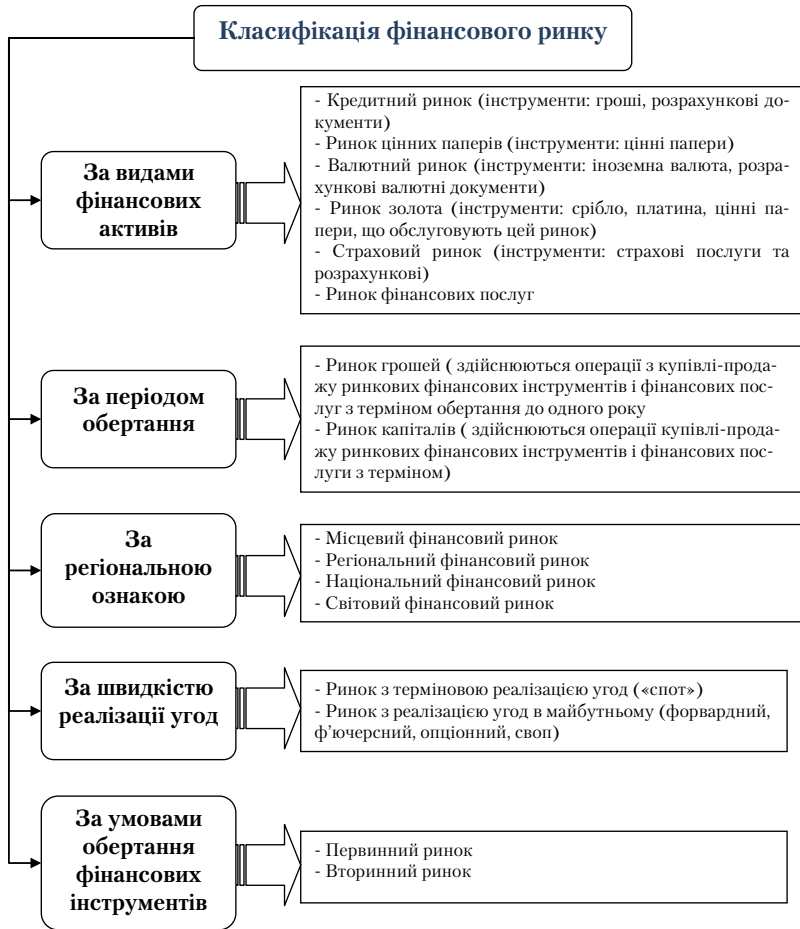

Рис. 6.1. Класифікація фінансового ринку

Об'єктами відносин на фінансовому ринку є грошово-кредитні ресурси, цінні папери та фінансові послуги. Суб'єктами відносин на фінансовому ринку є держава, підприємства різних форм власності, окремі громадяни. Усі складові фінансового ринку перебувають у тісному взаємозв'язку. Фінансовий ринок досягає найбільшої ефектив-

ності, якщо задіяні усі його складові: ринок грошей і валютний ринок, ринок кредитів, ринок цінних паперів та ринок фінансових послуг.

Залежно від функцій, а також з огляду на зміст виконуваних дій учасники фінансового ринку поділяють на основних (головних) (рис. 6.2) та інфраструктурних (допоміжних).

Рис. 6.2. Основні учасники фінансового ринку

Отже, сучасне значення фінансового ринку зростає, оскільки за його допомогою мобілізуються і використовуються тимчасово вільні фінансові ресурси, яких потребують суб'єкти підприємницької діяльності, домашні господарства та держава.

6.2. Валютний ринок

Процес купівлі-продажу іноземних валют за національним курсом, який складається на основі попиту й пропозиції на ці валюти здійснюється на **валютному ринку**.

Валюта — це грошова одиниця певної країни, що використовується для вимірювання вартості товарів та послуг.

Основними учасниками валютного ринку є: комерційні банки, зовнішньоторговельні організації, міжнародні інвестиційні компанії, Центральні банки, валютні біржі тощо. Суб'єктами міжбанківського валютного ринку є Національний банк України, уповноважені банки, уповноважені кредитно-фінансові установи, валютні біржі.

Купівля іноземної валюти зумовлена необхідністю здійснювати платежі за куплені товари за кордоном, а також надані послуги й виконані роботи іноземними компаніями і фірмами.

Валютні операції — це вид діяльності підприємств, банківських і фінансово-кредитних установ, юридичних і фізичних осіб щодо купівлі-продажу, розрахунків та надання в позику іноземної валюти.

Валютні операції поділяються на:

Готівкові (spot) з використанням валюти готівкою на момент оформлення угоди чи протягом доби.

Термінові — форвардні або ф'ючерсні, за яких платежі здійснюються в узгоджений термін (від 1 тижня до 5 років) за курсом на момент укладання угоди.

Форвардні операції — строкові операції, що полягають в купівлі-продажу валюти між двома суб'єктами з наступною передачею валюти в обумовлений строк і за курсом, визначеним в момент укладання контракту (строки передачі валюти 1, 2, 3, 6 та 12 місяців).

Ф'ючерсні операції — строкові операції, в яких сторони зобов'язуються купити або продати певну суму валюти в певний час за курсом, встановленим у момент укладання угоди. Розрахунки щодо купівлі-продажу ф'ючерсних контрактів здійснюються через розрахункову палату біржі, яка гарантує своєчасність і повну оплату платежів.

Порівняльна характеристика форвардного та ф'ючерсного контрактів представлена в табл. 6.1.

**Порівняльна характеристика форвардного
та ф'ючерсного контрактів**

Критерій	Форвардний контракт	Ф'ючерсний контракт
1	2	3
Метод торгівлі	Позабіржова торгівля. Договірна процедура між контрагентами	Відкритий біржовий торг стандартизованими контрактами
Види зобов'язань та сторони контракту	Перепродажу контрактів практично немає, сторонами контракту є конкретні контрагенти	Вільно замінний, сторони контракту знеособлені
Вартість контракту	Договірна	Справедлива ринкова ціна, що визначається у процесі відкритих торгів лише
Розмір контракту	За бажанням клієнта	Стандартний — встановлюється біржею. Можна торувати лише цілим числом контрактів.
Якість активу	Договірна	Стандартизована біржею. Весь товар є взаємозамінним незалежно від конкретного виробника
Термін дії та дати поставки	Будь-які	Строки фіксовані, існують певні місяці поставки, причому поставку дозволено лише на дати, встановлені біржею
Поставка товару	Поставка здійснюється практично за кожним контрактом в довільних формах	Лише у формах, встановлених біржею. Поставкою закінчуються лише до 2% угод
Спосіб виконання угоди	Реальна поставка, оплата в різних формах проти поставки	Закриття позиції відбувається або шляхом реальної поставки, або — виконання офсетної угоди

Продовження табл. 6.1

Можливість дострокового виходу з контракту	Не існує	Існує шляхом виконання офсетної угоди
Доступність та «прозорість» угоди	Інформація щодо угод обмежена, доступ до укладання угод не є рівним	Інформація щодо угод є відкритою, угоди є однаково доступними
Ліквідність	Дуже обмежена	Залежить від біржового активу, але загалом дуже висока
Ризики	Присутні всі види фінансових ризиків. Гарант за угодою, як правило, відсутній. Існує також ризик зриву поставки товару	Ризики мінімальні, оскільки розрахункова палата біржі виступає гарантом виконання угоди
Гарантійний залог	Як правило, відсутній	Вимагають «депозит чесних намірів» — маржу
Додаткові видатки щодо укладання угоди	Лише видатки на оформлення контракту, комісійних немає	Біржові, брокерські, комісійні збори
Розрахунки вигравшів/програвшів за угодою	Наприкінці терміну контракту	Розрахункова палата проводить перерахунки за відкритими позиціями наприкінці кожного дня торгів

Різновидами термінових валютних операцій є операції з валютними опціонами, аутрайт і своп.

Валютний опціон — це право вибору альтернативних умов валютного контракту. Валютний опціон визначається в договорах і надається за плату відповідній стороні на певний термін або за певних обставин.

Аутрайт — це проста термінова валютна угода, що передбачає платежі за курсом форварду в чітко визначені сторонами угоди терміни.

Своп — це операція обміну національної валюти на іноземну, що передбачає зобов'язання зворотного обміну через певний термін; здійснюється між центральними банками.

Валютний курс — це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни.

Фіксований курс — курс, який встановлює центральний банк і він є незмінним протягом тривалого періоду.

Плаваючий курс — це курс, який відносно вільно змінюється під впливом попиту і пропозиції на валюту.

Валютне котирування — це встановлення курсів іноземних валют відповідно до чинних законодавчих норм та практики, що склалася.

Пряме котирування — коли курс одиниці іноземної валюти виражається в національній.

Непряме котирування — коли курс одиниці національної валюти виражається в іноземній валюті.

Валютні обмеження — це введення в законодавчому чи адміністративному порядку обмежень операцій з національною і іноземною валютою чи іншими цінностями.

Валютна конвертованість — це гарантована здатність валюти обмінюватись на інші валюти та використовувати її в міжнародних розрахунках.

Вільноконвертована валюта — це валюта країн, в яких повністю відсутні валютні обмеження по всіх видах операцій.

Частково конвертована валюта — це валюта країн, в яких зберігаються обмеження по окремих видах операцій.

Неконвертована валюта — це валюта країн, де введені всі види обмежень і в основному на купівлю-продаж валюти, її зберігання, вивезення і ввезення.

Таким чином, валютний ринок України на всіх своїх організаційних сегментах (біржовому, позабіржовому та готівковому) має розвивати власну інфраструктуру шляхом «диверсифікованого» проникнення в усі регіони країни та створення реально функціонуючих регіональних валютних ринків з метою запобігання розвитку тіньового валютного ринку та зменшення числа жертв махінацій, що характерні для даного сегмента валютного ринку.

6.3. Ринок цінних паперів

Особливе місце в структурі фінансового ринку займає ринок цінних паперів, який є важливим елементом ринкової інфраструктури.

Ринок цінних паперів — це особлива сфера ринкових відносин, де завдяки продажу цінних паперів здійснюється мобілізація фінансових ресурсів для задоволення інвестиційних потреб суб'єктів економічної діяльності.

Ринок цінних паперів можна розмежувати на первинний і вторинний, біржовий і позабіржовий.

Первинний ринок — це ринок перших і повторних емісій цінних паперів, на якому здійснюється їхнє початкове розміщення серед інвесторів.

Первинний ринок цінних паперів

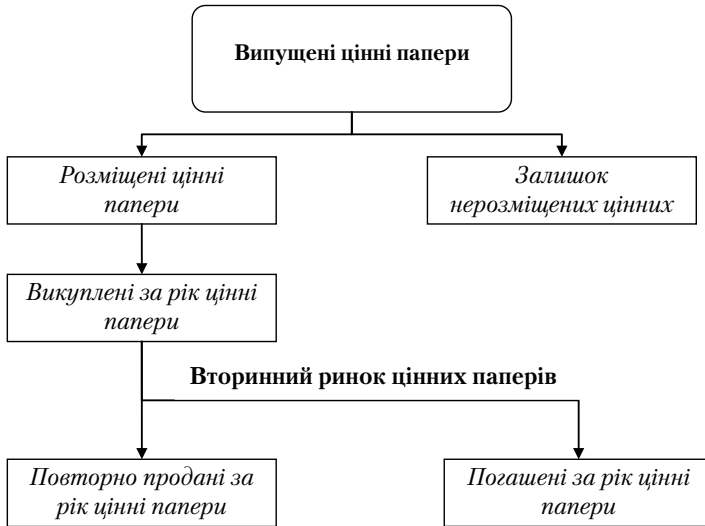

Рис. 6.3. Випущені цінні папери

Вторинний ринок — це ринок, що характеризується операціями перепродажу цінних паперів. Головною метою вторинного ринку є забезпечення ліквідності цінних паперів, тобто створення умов для найкращої торгівлі ними.

Біржовий ринок — ринок з найвищим рівнем організації, що максимально сприяє підвищенню мобільності капіталу та формуванню реальних ринкових цін на фінансові вклади, що перебувають в обігу.

Позабіржовий ринок — охоплює операції з цінними паперами поза біржею, при цьому відбувається первинне розміщення, а також перепродаж цінних паперів тих емітентів, які не можуть з об'єктивних причин виставити свої активи на біржу.

Цінні папери — грошові документи, що засвідчують право володіння або відносин позички, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила та їхнім власником і передбачають виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передавання прав іншим особам.

Акція — документ, який засвідчує право на певну частину власності акціонерного товариства і дає право на отримання доходу від неї у вигляді дивідендів. Існують такі види акцій:

Проста акція — це акції, які дають право голосу, однак не гарантують отримання дивідендів, розмір яких залежить від обсягів отриманого прибутку.

Привілейовані акції — виражаються у фіксованому проценті дивідендів, які виплачуються незалежно від отриманого прибутку:

- **кумулятивні** — такі, які дають власникам право не лише на поточний, а й на невиплачений раніше з тих чи інших причин дивіденд;
- **некумулятивні** — ті, власники яких втрачають дивіденди за будь-який період у разі, якщо рада директорів не оголосила про їхню виплату;
- **з пайовою участю**, які дають власникам право на отримання додаткових дивідендів понад суму, що передбачена, якщо дивіденди на прості акції більші;
- **конвертовані**, які можуть обмінюватися на обумовлену кількість простих;
- **акції з коригованою ставкою дивідендів**, прибуток за якими змінюється на основі аналізу тенденцій до підвищення чи пониження процентних ставок на державні цінні папери
- **відзивні** — ті, які акціонерне товариство має право викупити за ціною з надбавкою до номіналу.

Іменна акція — передбачає її закріплення за певним власником, який вказується на акції.

Акція на пред'явника — не передбачає фіксації її власника, її перехід від одного власника до іншого не вимагає ніякого оформлення.

Паперові акції — являють собою цінні папери, які емітуються з дотриманням певних вимог щодо їх оформлення і друкування. Друкування акцій можуть здійснювати тільки уповноважені організації з дотриманням вимог щодо захисту від підробки.

Електронні акції існують у вигляді записів на файлах у комп'ютерах.

Номінальні акції — це цінні папери в яких зазначається їх номінальна вартість. В окремих випадках вона може не вказуватись, тобто це акція без номіналу.

Платні акції — це акції, що купуються під час їх випуску.

Преміальні акції — розподіляються між акціонерами пропорційно кількості придбаних ними платних акцій.

Облігації — це цінний папір, який посвідчує внесення його власником певних коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати власникові номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений строк із виплатою процента.

Казначейський вексель — є формою боргового зобов'язання держави, який випускається на строк до одного року під покриття бюджетного дефіциту з виплатою доходу у вигляді дисконту.

Депозитний сертифікат є формою боргового зобов'язання комерційного банку. Мобілізація ресурсів банком на певний період здійснюється шляхом відкриття депозитних вкладів і випуску депозитних сертифікатів, перевагою яких є висока ліквідність.

Інвестиційний сертифікат — цінний папір, який випускається інституційними інвесторами для мобілізації коштів з метою їх наступного вкладення в цінні папери.

Комерційні папери — це боргові зобов'язання відомими компаніями без забезпечення на пред'явника строком до одного року для мобілізації позичкових коштів на більш дешевих умовах, ніж банківський кредит.

Таким чином, широкий вибір інструментів ринку цінних паперів, умов їх випуску, погашення та виплати доходу, різні схеми торгівлі та взаємозв'язків між суб'єктами ринку цінних паперів забезпечують максимальну мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і швидкий перерозподіл та ефективно використання. Це визначає визначну роль і провідне місце цієї ланки фінансового ринку у фінансовій системі та її вплив на соціально-економічний розвиток.

6.4. Ринок фінансових послуг

Ринок фінансових послуг являє собою сферу різноманітних послуг, що надаються суб'єктам фінансових відносин — підприємницьким структурам, державі і громадянам у процесі їх фінансової діяльності.

Суб'єктами цього ринку є різні фінансові інституції та організації, що надають відповідні послуги.

До фінансових послуг відноситься: фінансове посередництво, страхування, консалтинг, аудиторські та інформаційні послуги.

Фінансове посередництво — це відносини, які складаються на фінансовому ринку у процесі руху фінансових ресурсів і грошових коштів. Фінансові посередники здійснюють мобілізацію тимчасово вільних ресурсів і їх продаж.

Посередництво у русі грошових коштів може бути пов'язане і з такими додатковими послугами у розрахунках як різноманітні операції банків з векселями (авалювання, акцептування, інкасування), операції з переуступкою боргу (факторинг, форфейтинг).

До фінансових посередників відносять комерційні банки, небанківські кредитні установи, фінансові, факторингові і лізингові компанії, інституційні інвестори, фондові і валютні біржі.

Страховання є сукупністю фінансових послуг з приводу формування колективних страхових фондів і фінансового відшкодування різних втрат і збитків. Страхові компанії є виробниками страхових послуг (процес перерозподілу коштів страхових фондів) і фінансовими посередниками (розміщення фінансових ресурсів на фінансовому ринку).

Фінансовий консалтинг являє собою сукупність консультаційних послуг широкого кола питань економічної діяльності підприємств, фірм та організацій.

Аудиторські послуги — це незалежна перевірка фінансової діяльності і фінансової звітності окремих суб'єктів. Вони надаються самому суб'єкту і тим суб'єктам, які вступають з ним у фінансові взаємовідносини.

Інформаційні послуги полягають у наданні певної фінансової та не фінансової інформації суб'єктам, необхідної для прийняття рішень у сфері фінансової діяльності.

Функцію надання первинної інформації виконують інформаційні агенції: публікація статистичних збірників, періодичні зведення, Інтернет.

Функцію надання аналітичної інформації виконують рейтингові агенції: аналітичні огляди, рейтингові оцінки.

Сукупність даних послуг є одним із методів хеджування ризиків, що виконує важливу роль у забезпеченні стабільності фінансового ринку і фінансової системи в цілому.

Отже, фінансовий ринок є складовою частиною фінансової системи держави. Він являє собою особливу форму організації руху грошових коштів у народному господарстві і має своїм призначенням забезпечити підприємствам, державі і фізичним особам належні умови для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних ресурсів. Фінансовий ринок досягає найбільшої ефективності, коли задіяні усі його частини: ринок грошей і валютний ринок, ринок цінних паперів та ринок кредитів, ринок фінансових послуг. Усі ці складові фінансового ринку перебувають у тісному взаємозв'язку і від того як вони побудовані та взаємопов'язані залежить добробут держави.

Контрольні питання

1. Визначте сутність фінансового ринку.
2. Основні функції фінансового ринку.
3. Основні учасники фінансового ринку.
4. Учасники валютного ринку.
5. В чому полягає різниця форвардного контракту від ф'ючерсного?
6. Назвіть види валютного курсу.
7. Дайте визначення поняттю «цінні папери», а також назвіть їх види.
8. Охарактеризуйте поняття фінансове посередництво.

Самостійна робота

1. Визначити, правильні чи неправильні такі твердження:
 - правильні (П);
 - неправильні (Н).

1. Виступаючи на фінансовому ринку як позичальник, держава збільшує попит на позикові кошти і тим самим сприяє зниженню ціни кредиту.

2. У сучасних умовах надходження від державних позик стали іншими після податків методом фінансування витрат бюджету.

3. Обсяги операцій держави, що виступає як кредитор, значно вищі, ніж як позичальник.

4. При запозиченні коштів державою забезпеченням кредиту служить усе майно, що знаходиться у її власності.

5. Не підлягають обігу на ринку цінних паперів облігації з «нульовим» купоном.

6. Облігації, забезпеченням яких є все майно держави, називаються заставними.

2. Кожному з наведених нижче положень знати відповідний термін або поняття:

- а) хеджування;
- б) емітент;
- в) біржовий індекс;
- г) інструменти власності;
- д) біржова (ринкова) ціна акції.

1. Ціна, за якою акції продаються та купуються на фондовому ринку.

2. Безстрокові фінансові інструменти, що дають право їх власнику на частку майна товариства при його ліквідації тощо.

3. Юридичні та фізичні особи, які від свого імені випускають цінні папери і зобов'язуються виконувати обов'язки, що випливають з умов випуску.

4. Середні або середньозважені показники курсів цінних паперів.

5. Страхування валютного ризику шляхом купівлі-продажу зустрічних вимог і зобов'язань в іноземній валюті.

2. Тести

1. Пряме або опосередковане, самостійне або спільно з іншими особами володіння певною частиною статутного капіталу або права голосу придбаних акцій (паїв) юридичної особи або незалежна від

формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи — це:

- а) пряма участь;
- б) самостійна участь;
- в) істотна участь.

2. Лістинг — це:

- а) перелік брокерських компаній, які мають право діяльності на даній біржі;
- б) документ чітко встановленої форми, що свідчить про здійснення угоди на фондовій біржі;
- в) включення фондовою біржею цінних паперів до біржового переліку (допуск цінних паперів на біржу).

3. Що означає термін «валютний паритет»?

- а) співвідношення між двома валютами, що встановлюється у законодавчому порядку;
- б) незалежність національної валюти від зовнішньодержавних факторів;
- в) кількісний вміст дорогоцінних металів у грошовій одиниці.

4. Фінансовими не вважаються такі послуги:

- а) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- б) випуск товарно-розпорядчих документів;
- в) діяльність з обміну валют.

5. Який вид котирування характеризує вираз одиниці іноземної валюти у національній валюті?

- а) прямий курс;
- б) непрямий курс;
- в) крос-курс.

6. Валютний «кошик» — це:

- а) вимір середньозваженого курсу однієї валюти по відношенню до певного набору інших валют;

б) перелік певних валют, які можуть конвертуватися лише на одну встановлену валюту;

в) обмеження сфери обігу національної валюти за територіальними або політичними ознаками.

7. Яку валютну систему характеризує доларовий стандарт?

а) Бреттон-Вудську валютну систему;

б) Паризьку валютну систему;

в) Генуезьку валютну систему;

г) Ямайську валютну систему.

8. Валютна інтервенція – це:

а) підвищення або зниження дисконтної ставки центрального банку з метою впливу на рух іноземного капіталу;

б) купівля-продаж центральним банком або казначейством іноземної валюти з метою впливу на курс національної валюти;

в) сукупність валютних обмежень, які застосовуються однією державою відносно інших з метою примусового виконання певних вимог.

9. Що означає валютна угода СВОП?

а) купівля-продаж валюти по заздалегідь домовленому курсу у точно вказану дату;

б) одночасну купівлю і продаж іноземної валюти на приблизно рівні суми при умові розрахунків по них на різні дати;

в) продаж валюти по діючому курсу з одночасним виконанням угоди на її купівлю через певний період часу по більш високому курсу.

10. Спеціальні розрахункові одиниці, що використовують у розрахунках країн у безготівковій формі, тобто у вигляді бухгалтерських записів:

а) іноземна валюта;

б) міжнародна валюта;

в) клірингова валюта.

ТЕМА 7. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

- 7.1. Сутність та функції місцевих фінансів.
 - 7.2. Фінансова автономія місцевих органів влади.
 - 7.3. Місцеві фінансові інститути.
 - 7.4. Місцеві бюджети — фінансова основа місцевого самоврядування.
-

Основні терміни і поняття: місцеві бюджети, місцеві фінанси, місцеве самоврядування, місцеві податки, фінансова незалежність, фінансова автономія, фінансове вирівнювання.

7.1. Сутність та функції місцевих фінансів

Формування місцевих органів влади та їхніх фінансів у різних країнах відбувалося наприкінці XVIII — на початку XIX ст. Наукове визначення місцевих фінансів як сукупності теоретичних положень і певної суми знань і вмій остаточно сформувалося наприкінці XIX ст.

Україна в XIX–XX століттях знаходилася в таких історичних умовах, за яких розвиток місцевих фінансів був неможливий. Лише набуття незалежності в 1991 році надало можливість розпочати формування фінансової системи держави, в якій би чільне місце посіли місцеві фінанси. Ступінь розвитку місцевого самоврядування та місцевих фінансів є своєрідним індикатором розвитку демократії в країні.

Функціонування місцевих фінансів пов'язане із забезпеченням необхідними фінансовими ресурсами місцевих Рад та органів місцевого самоврядування. Метою фінансової діяльності місцевих органів влади є задоволення суспільних інтересів і потреб та сприяння соціально-економічному розвитку регіону.

Місцеві фінанси — це система формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань.

До складу місцевих фінансових ресурсів включають:

- фінансові ресурси місцевих органів влади (місцевий бюджет і цільові фонди);
- фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності.

До основних *функцій* місцевих фінансів належать:

- мобілізація, розподіл і перерозподіл до фінансових систем місцевих органів влади значної частини ВВП, а також нормативне регулювання соціально-економічної діяльності;
- місцеві фінанси є фіскальним інструментом, що дозволяє забезпечувати ресурсами розв'язання завдань, що покладаються на місцеві органи влади;
- фінанси місцевих органів влади є інструментом забезпечення громадських послуг;
- місцеві фінанси є інструментом забезпечення економічного зростання (проблеми громадської безпеки, охорони правопорядку, оборони, дотримання законності, державного нагляду і державної реєстрації тощо).

До структурних елементів місцевих фінансів належать: доходи; видатки; інститути системи; суб'єкти та об'єкти, способи формування доходів.

Визначальною ланкою місцевих фінансів є місцеві бюджети. Сутність **місцевих бюджетів** необхідно розглядати у двох аспектах. По-перше, як організаційну форму мобілізації частини фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів самоврядування. По-друге, як систему фінансових відносин, що складаються між місцевим та державним бюджетами, а також всередині сукупності місцевих бюджетів.

Нині існує декілька способів формування місцевих бюджетів:

- *місцеві запозичення* — це операції, пов'язані з отриманням коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом та операції пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету;
- запозичення з бюджетів вищого рівня;
- запозичення в комерційних банках;
- бюджетні гарантії під запозичення комерційних структур в тому числі на потребу бюджетної сфери;
- випуск муніципальних позик.

Класифікація доходів місцевих бюджетів представлена на рис. 7.1. Головним суб'єктом фінансових відносин в Україні є територіальна громада та органи місцевого самоврядування:

- територіальна громада села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, територіальна громада селища чи міста;
- сільська, селищна, міська ради та їхні виконавчі органи, сільський, селищний чи міський голова;

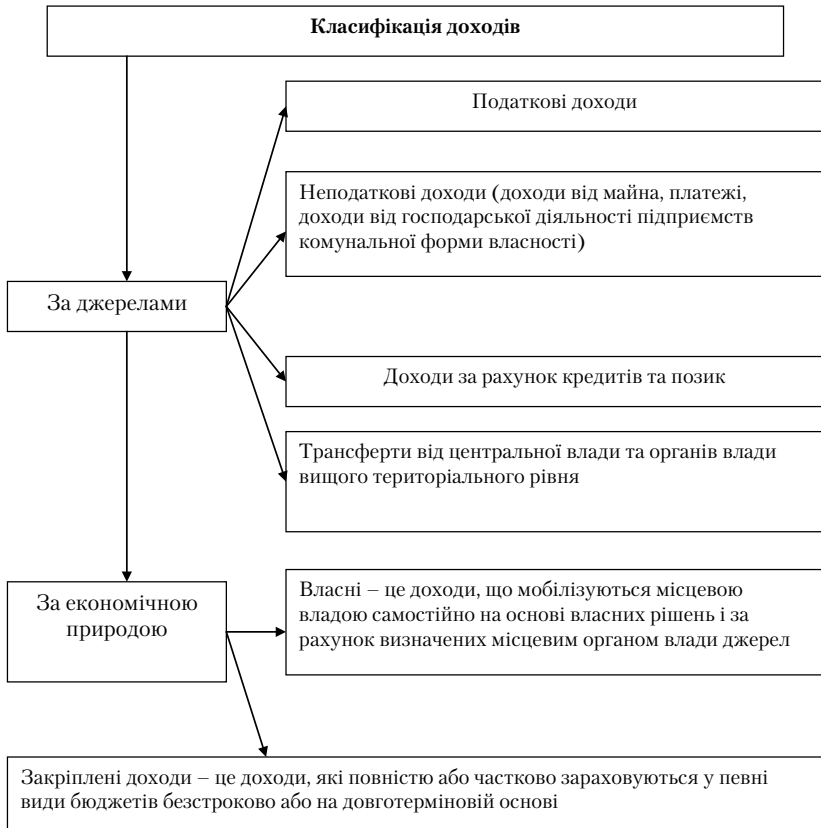

Рис. 7.1. Класифікація доходів місцевих бюджетів

- обласна та районна рада;
- держава в особі її органів: обласної, районної міської (міст Києва та Севастополя) місцевої державної адміністрації та центральних органів державної влади в особі Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України та ін.).

Класифікація видатків місцевих бюджетів представлена на рис. 7.2.

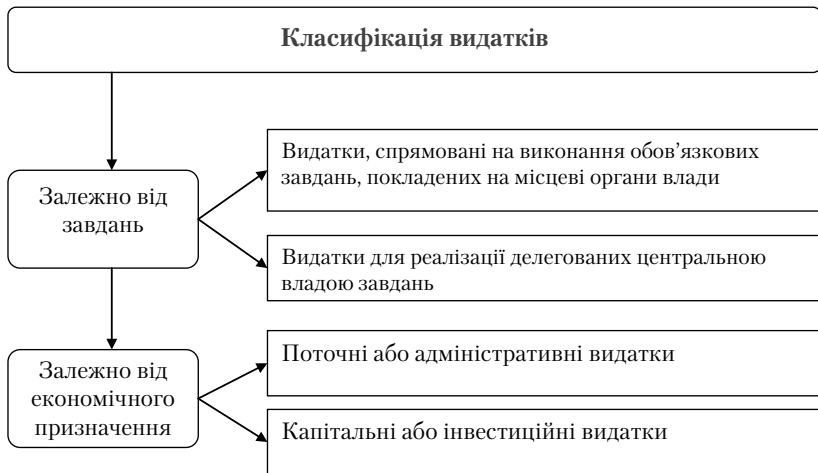

Рис. 7.2. Класифікація видатків місцевих бюджетів

Суб'єктами фінансових відносин є також Автономна Республіка Крим: Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим та юридичні і фізичні особи у сфері фінансів місцевих органів влади на території автономії.

Об'єктами місцевих фінансів є фінансові ресурси, що мобілізуються, розподіляються і використовуються місцевими органами влади для виконання покладених на них функцій і завдань.

Процес перерозподілу фінансових ресурсів на користь адміністративно-територіальних одиниць, які не мають достатньої власної доходної бази, є **фінансовим вирівнюванням** (бюджетним регулюванням). **Фінансове вирівнювання** здійснюється центральними органами державної влади.

Отже, місцеві фінанси — це система економічних відносин, за допомогою яких розподіляється та перерозподіляється національний дохід для економічного та соціального розвитку території. Через місцеві фінанси держава проводить активну соціальну політику, здійснюється вирівнювання економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

7.2. Фінансова автономія місцевих органів влади

Формування, розподіл та використання місцевою владою фінансових ресурсів для забезпечення покладених на неї функцій і завдань можливе лише в межах **фінансової автономії**.

Принцип автономності реалізується в тому, що таку систему кожен місцевий орган влади створює сам: обирає її модель, внутрішню структуру, визначає співвідношення між окремими елементами.

Відокремлення від завдань центральної влади завдань, що покладаються на місцеву владу, зумовлює потребу в таких фінансових джерелах, на які може впливати місцева влада. Саме такий підхід передбачає Європейська хартія про місцеве самоврядування. Для країн, які підписали хартію, встановлено вимогу щодо визнання наявності органів місцевого самоврядування, уповноважених приймати рішення, що користуються широкою автономією щодо компетенцій, порядку здійснення цих компетенцій і засобів, необхідних для виконання своєї місії.

Фінансова автономія місцевих органів влади — це фінансова незалежність цих органів при виконанні покладених на них функцій. Фінансова незалежність у сукупності з організаційною й адміністративною незалежністю є передумовою ефективного розв'язання місцевими органами влади покладених на них завдань. Пріоритетною умовою в даному разі повинна бути сукупність територіальних інтересів, що відображають особливості економічних і соціальних умов регіону.

Головним критерієм, який засвідчує фінансову автономію місцевих органів влади, є наявність у них прав прийняття рішень у сфері власних фінансів. Якщо такого права не передбачено в законодавстві, то місцева влада фінансової автономії не має. Право прийняття рішень є загальною передумовою фінансової автономії місцевих органів влади.

Рівень фінансової автономії місцевих органів влади може бути визначено також системою кількісних показників:

- показник питомої ваги видатків на реалізацію власних повноважень: характеризує обсяг функцій, що забезпечуються органами місцевого самоврядування поза межами прямого державного контролю;
- показник питомої ваги обов'язкових видатків: характеризує обсяг завдань, що забезпечуються місцевими органами влади під контролем державної влади на рівні встановлених нею єдиних державних стандартів;
- показник питомої ваги видатків на фінансування делегованих повноважень: відображає обсяг завдань державної влади, що делегуються нею для забезпечення місцевими органами влади;
- показник питомої ваги власних доходів у доходах місцевих бюджетів: вказує на ступінь залежності доходних джерел місцевих органів влади від їхньої власної діяльності та власних рішень і є найбільш універсальним показником рівня самостійності місцевих бюджетів;
- показник питомої ваги власних і закріплених доходів у доходах місцевих бюджетів: показує рівень самостійності місцевих бюджетів з урахуванням переданої їм державою на довгостроковій основі додаткової доходної бази;
- показник питомої ваги доходів місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів характеризує частину доходів бюджетів, які формуються за рахунок податків і зборів, що встановлюються місцевими органами влади;
- показник питомої ваги незв'язаних субсидій у доходах місцевих органів влади відображає обсяги фінансової допомоги місцевим органам влади з боку державної влади, яка не обумовлюється конкретною метою та завданнями. Така допомога може розглядатися як засіб для зміцнення власної доходної бази місцевих органів влади.

Важливим показником фінансової автономії є коефіцієнт податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці:

$$K_p = P_t / P_c, \quad (7.1)$$

де P_t – податкоспроможність окремої території,

P_c – середня податкоспроможність у межах країни,

Податкоспроможність території — це показник, який характеризує абсолютний обсяг ВВП, що виробляється в її межах на душу населення і який може бути об'єктом комунального оподаткування.

$K_p > 1$ — територія є фінансовим донором.

$K_p < 1$ — територія отримує фінансову допомогу в процесі фінансового вирівнювання.

Коефіцієнт податкоспроможності є показником автономії місцевого органу влади від заходів фінансового вирівнювання його доходів і видатків, котрі здійснюються центральною владою.

Таким чином, фінансова автономія місцевих органів влади означає, що зазначені органи мають право збирати та розподіляти їх власні фінансові ресурси самостійно. Цих ресурсів має бути достатньо для того, щоб місцеві органи влади могли якісно здійснювати свої функції та повноваження. Частина вказаних коштів повинна формуватися за рахунок місцевих податків і зборів, ставки яких, у межах закону, мають визначати самі органи місцевого самоврядування. Фінансова автономія передбачає формування самостійних бюджетів територій та населених пунктів.

7.3. Місцеві фінансові інститути

Процес становлення місцевих фінансів України, що розпочався в 90-х роках, зумовлює значні інституціональні зміни в усій фінансовій системі держави. Система місцевих фінансових інститутів в Україні ще не має завершеного характеру. Більшість місцевих фінансових інститутів в Україні створюється згори, а не на основі еволюційного розвитку їх відповідно до місцевих інтересів. Тому система місцевих фінансових інститутів є фактично однотипною в усіх територіальних колективах (рис. 7.3).

Інститут громадських послуг визначає модель місцевих фінансів. Обсяги й форма місцевих фінансів обумовлюються розподілом відповідальності держави та місцевої влади щодо надання громадських послуг. Модель системи місцевих фінансів визначається також кількісними характеристиками громадських послуг, їх переліком, структурою, обсягом, якістю.

Рис. 7.3. Система місцевих фінансових інститутів

Самостійні місцеві бюджети є фондами, в яких мобілізується основна частина фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення громадських послуг. Особливо важливе значення для її становлення мають такі складові, як:

- поточні бюджети;
- бюджети розвитку;
- видатки;
- власні та закріплені доходи.

Місцеві податки і збори забезпечують фінансові передумови самостійності місцевих бюджетів у частині формування їхніх доходів.

Комунальний кредит — в умовах ринкової економіки — головне і єдине джерело фінансових ресурсів для інвестиційних програм, що розробляються і здійснюються органами місцевого самоврядування.

Фінанси комунальних підприємств за обсягами ресурсів у багатьох зарубіжних країнах можна поставити в один ряд із місцевими бюджетами. В Україні реальний процес становлення фінансів комунальних підприємств розпочався лише після прийняття Конституції 1996 р., коли комунальні підприємства було роздержавлено.

Позабюджетні валютні й цільові фонди органів місцевого самоврядування та комунальні платежі — надають локальним фінансовим системам більшої гнучкості, що сприяє стабілізації місцевих фінансів.

Інститут комунальної форми власності. Комунальна форма власності на фінансові ресурси та майно місцевих органів влади є необхідною передумовою автономного існування місцевих фінансів.

Отже, формування місцевих фінансових інститутів в Україні є складним і неоднозначним процесом. Одні інститути формуються швидше, інші повільніше, що відображає реальний стан економіки країни та її законодавства. Незважаючи на це, місцеві фінансові інститути формуються в тісному взаємозв'язку один з одним і, таким чином, утворюють певну систему.

7.4. Місцеві бюджети — фінансова основа місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування в Україні — це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. В межах місцевого самоврядування особливе місце має **система місцевих бюджетів**, як сукупність самостійних місцевих бюджетів, які не включаються до складу державного бюджету і один до одного.

Місцевий бюджет може розглядатися в трьох аспектах:

- по-перше, це правовий акт, згідно з яким виконавчі органи влади отримують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових ресурсів;
- по-друге, це план (кошторис) видатків і доходів відповідного місцевого органу влади чи самоврядування;
- по-третє, це економічна категорія, оскільки бюджет є законотвірним економічним атрибутом будь-якої самостійної територіальної одиниці, наділеної відповідним правовим статусом.

Система місцевих бюджетів включає два види бюджетів:

- бюджети територіальних громад та інших органів місцевого самоврядування;
- бюджети державних утворень, які є суб'єктами федерацій (наприклад, бюджети земель у ФРН, штатів у США, суб'єктів федерацій у Російській Федерації).

В Україні існує система так званих зведених бюджетів. Вони використовуються в процесі бюджетного планування та бюджетного регулювання. До місцевих зведених бюджетів в Україні відносять:

- бюджет Автономної Республіки Крим;
- бюджет області;
- бюджет міста з районним поділом;
- бюджет району.

Бюджет Автономної Республіки Крим об'єднує республіканський бюджет автономії та бюджети районів і міст республіканського підпорядкування цієї автономії.

Бюджет області складається з обласного бюджету та бюджетів районів і міст обласного підпорядкування.

Бюджет району об'єднує районний бюджет, бюджети міст районного підпорядкування, бюджети селищних і сільських рад.

Бюджет міста з районним поділом об'єднує міський бюджет та бюджети районів у місті.

Зведений (консолідований) бюджет України — це сукупність усіх бюджетів, що входять до складу державного та місцевих бюджетів.

Нині у системі місцевих бюджетів України функціонують такі бюджети: республіканський бюджет Автономної республіки Крим, 24 обласні бюджети, міські бюджети міст Києва і Севастополя, 442 бюджети міст обласного і районного значення, 488 районних бюджетів, 104 районних бюджети (районів у містах)) 787 бюджетів селищних рад а також понад 10,1 тисячі бюджетів сільських рад.

Ключову роль у становленні системи самостійних місцевих бюджетів відіграють їхні доходи та способи, на основі яких вони формуються.

Власні доходи місцевих бюджетів — це доходи, що формуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади згідно з його рішеннями. До власних доходів належать:

- місцеві податки і збори, платежі, що встановлюються місцевими органами влади;
- доходи комунальних підприємств;
- доходи від майна, що належить місцевій владі, та ін.

Власні доходи забезпечують принцип самостійності бюджетів усіх рівнів, включаючи і державний бюджет України.

Закріплені доходи — це доходи, які закріплюються за певним бюджетом і також є основою самостійності місцевих бюджетів. За місцевими бюджетами в основному закріплюються:

- місцеві податки і збори;
- прибутковий податок із громадян;
- податок на прибуток підприємств;
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності;
- плата за землю;
- податок із власників транспортних засобів та інших самохідних машин механізмів;
- податок на промисел;
- надходження коштів від приватизації підприємств комунальної власності;
- інші доходи, що зараховуються до місцевих бюджетів у розмірах, визначених законодавством;
- надходження збору за забруднення навколишнього природного середовища в частині, яка належить місцевим бюджетам; надходження відрахувань і збору на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг, доріг загального користування в частині, яка належить місцевим бюджетам.

Даний перелік може щорічно змінюватися. Основну частку доходів місцевих бюджетів поки що становлять так звані *регульовані доходи*. Ця частка сягає 75–85 відсотків.

Регульовані доходи — це доходи, що розподіляються між різними рівнями бюджетної системи. Уточнення переліку регульованих доходів місцевих бюджетів здійснюється в процесі ухвалення щорічних законів про Державний бюджет України. До основних регульованих доходів належать:

- податок на додану вартість;
- податок на прибуток підприємств (за винятком тих, що перебувають у комунальній власності);
- акцизний збір;
- прибутковий податок із громадян;
- плата за землю.

Регульовані доходи зараховуються до місцевих бюджетів за індивідуальними ставками та єдиними нормативами відрахувань.

Важливу роль у становленні бюджетів самостійних місцевих бюджетів відіграє порядок здійснення видатків і склад цих видатків.

Видатки всіх бюджетів поділяють на:

- *поточні видатки* — це видатки з бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій та органів, яка діє на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів із соціального захисту населення тощо. У складі поточних видатків окремо виділяються видатки бюджету, зумовлені зростанням мережі перелічених щойно об'єктів;
- *видатки розвитку* — це видатки бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності. Це також фінансування капітальних вкладень виробничого й невиробничого призначення, структурної перебудови народного господарства і субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Кошти республіканського бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів витрачаються лише з метою і в межах, які затверджені Верховною Радою Автономної Республіки Крим та місцевими радами.

З республіканського бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів здійснюються такі видатки:

- на фінансування установ та організацій освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізичної культури, молодіжної політики, соціального забезпечення й соціального захисту населення, які підпорядковані виконавчим органам влади Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, а також соціально-культурних заходів відповідно до покладених на ці органи влади функцій;
- на утримання органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих органів державної влади та самоврядування;
- на фінансування підприємств і господарських організацій, які входять до складу місцевого господарства, а також природоохоронних заходів;
- на інші заходи, що фінансуються відповідно до законодавства України з республіканського бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів.

Важливе значення для забезпечення самостійності місцевих бюджетів має порядок використання **вільних бюджетних коштів** і повноваження місцевих органів влади щодо його встановлення. Вільні бюджетні кошти утворюються в місцевих бюджетах на початку бюджетного року і не враховуються при затвердженні бюджету поточного року. Вони включають:

- вільний залишок коштів;

- суми, додатково одержані в процесі виконання бюджету;
- суми перевищення доходів над видатками в разі збільшення доходів чи економії видатків або з інших джерел.

Вільні бюджетні кошти не можуть бути вилучені органами державної виконавчої влади або органами місцевого самоврядування. Вони можуть бути використані на господарські заходи, на купівлю акцій або інших цінних паперів для надання відсоткових чи безвідсоткових бюджетних позичок, на інші заходи.

Отже, місцеві фінанси є дуже важливим елементом будь-якої фінансової системи країни. Завдяки функціям місцевих фінансів місцеві органи влади розв'язують дуже багато важливих задач та питань у економічній сфері. Місцеві бюджети являються фінансовою основою місцевого самоврядування.

Отже, місцеві бюджети є важливим економічним важелем регіонального розвитку. Вони відіграють важливу роль у вирішенні як загальнодержавних, так і регіональних економічних та соціальних питань: розвитку інфраструктури, фінансування агропромислового комплексу, житлового будівництва, фінансування видатків на утримання соціально-культурної сфери. Тому важливим завданням фінансової діяльності місцевих органів влади є задоволення суспільних інтересів і потреб громади та сприяння соціально-економічному розвитку регіону.

Контрольні питання

1. Пояснити функції місцевих фінансів.
2. Які елементи входять до складу місцевих фінансів?
3. Дайте визначення місцевим бюджетам.
4. У чому полягає сутність фінансової автономії місцевих органів влади?
5. Назвіть способи формування місцевих бюджетів.
6. Які показники визначають рівень фінансової автономії місцевих органів влади?
7. Місцеві фінансові інститути, їх призначення.
8. Визначити склад власних, закріплених та регульованих доходів місцевих бюджетів.

Самостійна робота

1. Кожному з наведених нижче положень знати відповідний термін або поняття:

- а) місцеві фінанси;
- б) місцевий фінансовий орган;
- в) місцеві бюджети;
- г) місцеві запозичення.

1. Установа, що відповідно до законодавства України здійснює функції по складанню, виконанню місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету.

2. Бюджет АРК, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування.

3. Операції, пов'язані з отриманням коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом, та операції, пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету.

4. Це система формування, розподілу та використання доходів територіальними програмами та місцевими органами влади з метою виконання закріплених за ними функцій і завдань.

2. Визначити, правильні чи неправильні такі твердження:

- правильні (П);
- неправильні (Н).

1. Місцеве самоврядування — це право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і Законів України.

2. Структура місцевих фінансів України складається з самостійних місцевих бюджетів різного рівня, фінансів комунальних підприємств.

3. Запозичення до місцевих бюджетів можуть здійснюватись лише до бюджету розвитку.

4. Кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку.

5. Бюджет розвитку є складовою частиною загального фонду місцевого бюджету.

6. Загальний фонд може поділятися на поточні витрати і спеціальні витрати.

7. Місцевий бюджет може складатись із загального фонду, спеціального фонду.

8. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок) міжбюджетних трансфертів, власних доходів, доходів, закріплених законодавством.

9. Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі закріплених на постійній основі доходів місцевих бюджетів,

10. Бюджети, які входять до складу бюджетів місцевого самоврядування: бюджети територіальних громад міста, селища, села та їх об'єднань.

3. Тести:

1. До структури місцевих фінансів належать:

- а) самостійні місцеві бюджети;
- б) фінанси комунальних підприємств;
- в) фінанси акціонерних товариств;
- г) фінанси домогосподарств.

2. Місцевий бюджет поділяється на:

- а) поточний бюджет;
- б) бюджет розвитку;
- в) бюджет місцевого самоврядування;
- г) всі відповіді вірні.

3. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок:

- а) міжбюджетних трансфертів;
- б) власних доходів;
- в) доходів, закріплених законодавством;
- г) запозичених коштів;
- д) місцевих податків та зборів.

4. До власних доходів бюджетів органів місцевого самоврядування належать:

- а) місцеві податки та збори;
- б) доходи від майна і підприємств;
- в) доходи від операційної діяльності;
- г) доходи від продажу майна.

5. Запозичення до місцевих бюджетів можуть здійснюватись лише:

- а) до бюджету розвитку;
- б) до поточного бюджету;
- в) до бюджету вищого рівня.

6. Бюджет розвитку є складовою частиною:

- а) загального фонду місцевого бюджету;
- б) спеціального фонду місцевого бюджету;
- в) фонду нагромадження;
- г) поточного бюджету.

7. Загальний фонд може поділятися на:

- а) поточні витрати і капітальні витрати;
- б) поточні витрати і спеціальні витрати;
- в) капітальні витрати і витрати розвитку;
- г) капітальні витрати і видатки на соціальний захист.

8. Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі:

- а) закріплених на постійній основі доходів місцевих бюджетів;
- б) нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя;
- в) власних доходів місцевих бюджетів;
- г) доходів, отриманих від місцевих податків та зборів.

9. Місцевий бюджет може складатись із:

- а) загального фонду;
- б) спеціального фонду;
- в) резервного фонду;
- г) поточного фонду.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Базилевич В. Д., Баластрик Л. О.* Державні фінанси. Начальний посібник / За заг. редакцією Базилевича В. Д. — К.: Атака, 2002. — 368 с.
2. *Балабаков И. Т., Белоглазова И. Н., Беляева Т. П.* Финансы, денежное обращение и кредит. — М. — 2004. — 528 с.
3. *Балабанов И. Т., Каморджанова Н. А., Степанов В. М., Зйбшиц Е. В.* Игровой практикум по финансам. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 192 с.
4. *Боринець С. Я.* Міжнародні фінанси: Підручник. — К.: Знання — Прес, 2002. — 311 с.
5. *Василенко Л. І., Василенко А. В.* Фінанси: Навч. посібн. / За ред. Л. І. Василенко. — К.: Київ. Нац. торг.-екон. Ун-т, 2003. — 199 с.
6. *Василик О. Д.* Теорія фінансів: Навчальний посібник. — К.: ЦУЛ 2005. — 480 с.
7. *Василик О. Д., Павлюк К. В.* Державні фінанси України: Підручник. — К.: НІОС. — 2002. — 608 с.
8. *Вітвицька Н. С.* Державний фінансовий контроль: Навч.-мет. пос. для сам вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 404 с.
9. *Економічна енциклопедія: У 2-х томах. Т. 2.* — К.: Видав. Центр «Академія», 2001. — 848 с.
10. *Заречнев А. М.* Фінанси: Тести та задачі. — К.: ЦУЛ 2003. — 196 с.
11. *Золотько І. А.* Податкова система: Навчальний посібник / І. А. Золотько. — К.: КНЕУ, 2005.
12. *Кириленко О. П.* Фінанси: Навчальний посібник. — 2-е вид., перероб. і доп. Тернопіль: «Економічна думка», 1999. — 163 с.
13. *Кравченко В. І.* Місцеві фінанси України: Навчальний посібник. — К.: Знання, 1999. — 487 с.
14. *Кудряшов В. П.* Фінанси. Навчальний посібник. — Херсон, 2002. — 352 с.
15. *Лукіна І. О.* Державні фінанси України у перехідний період. — Харків: Форт, 2000. — 296 с.
16. *Маслова С. О., Опалов О. А.* Фінансовий ринок: Навч. посіб. 3-тє вид. — К.: Каравела, 2004. — 344 с.
17. *Овсієнка В., Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Сможженко Т. С.* Фінансовий словник. — 3-тє вид., випр. та доп. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 587 с.

18. *Опарін В. М.* Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник / Київський національний економічний ун-т. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2001. — 238 с.
19. *Петровська І. О.* Фінанси з елементами статистики. — К.: ЦУЛ, 2002. — 300 с.
20. *Пилипенко І. І., Жук О. П.* Фінанси: Навчальний посібник. — К.: ІВЦ Держкомстату України. — 2004. — 266 с.
21. *Романенко О. Р.* Фінанси: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 312 с.
22. *Рязанова Н. С.* Міжнародні фінанси: Навч.-мет. пос. для сам вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2001. — 119 с.
23. *Сухацька О. М.* Біржова справа. — Тернопіль: Карт-Бланш., 2003. — 603 с.
24. *Сушко Н. М.* Гроші та кредит: Опорний конспект лекцій. — К.: КНТЕУ. — 2003. — 211 с.
25. *Терещенко О. О.* Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.
26. *Фінанси: ситуаційні вправи: Навчальний підручник з грифом МОН.* — К: Навч.-метод. центр «Консорціум удоскон. менеджмент-освіти в Україні», 2005. — 424 с.
27. *Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. Г. Г. Кірейцева.* — Київ: ЦУЛ, 2002. — 496 с.
28. *Фондовий ринок: Терминологический словарь-справочник / Под ред. Лисенкова Ю., Рымарука О.* — К.: Диалог-пресс, 1997. — 266 с.
29. *Худолій Л. М.* Теорія фінансів: Навчально-методичний посібник. — К.: Видавництво Європейського університету, 2003. — 167 с.
30. *Четиркін Е.* Методи фінансових і комерційних розрахунків. — М., 1995.
31. *Шелудько В. М.* Фінансовий ринок: Навч. посіб. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Знання — Прес, 2003. — 535 с.
32. *Юрій С. І., Стоян В. І., Даневич О. С.* Казначейська система: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. — Т.: Карт-бланш, 2006. — 818 с.
33. *Остіщев В. І.* Фінанси: Навчальний посібник. Рекомендовано МОН. Вид. 2, 2008. — 366 с.
34. *Алексєєв І. В.* Бюджетна система України: Навч. посіб. / І. В. Алексєєв, Н. Б. Ярошевич, А. М. Чушак-Голоборотько. — К.: «Хай-Тек Прес», 2008.
35. *Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. / Л. В. Панкевич, М. А. Зварич, П. Я. Мошляк, Б. І. Хомічак.* — К.: Знання, 2008.

36. Карлін М. І. Державні фінанси України: навч. посіб. / М. І. Карлін. — К.: Знання, 2008.
37. Циганов С. А., Сизоненко В. О. Фінанси та підприємництво: Навч. посіб. — Тернопіль: Богдан, 2008. — 500 с.
38. Азаренкова Г. М., Журавель. Фінанси підприємств. Вид. 3. Навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни. — К.: Знання, 2009.
39. В'юн В. Г., Наумов А. Ф., Наумова Л. М. Фінанси (теорія і практика фінансів України та зарубіжних країн): Навч. посіб. Миколаїв, 2008. — 224 с.
40. С. І. Юрій, В. М. Федосов. Фінанси: Підручник. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
41. Стасюк Н. Л. Фінанси. Навч. посіб. — Вінниця: ВНТУ, 2008. — 256 с.
42. Гриньова В. М. Фінанси підприємств: Навч. посібник. — 4-е вид., перероб. і доп. — К.: Інжек, 2008. — 471 с.
43. Поляк Г. Б. Фінанси: учебник для студентов вузов. — ЮНИТИ-ДА-НА, 2008. — 703 с.
44. Фінанси: учебник / С. А. Белозеров, Г. М. Бродский, С. Г. Горбушина [и др.]. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Проспект, 2009. — 928 с.
45. Рева Т. М. Місцеві фінанси: Навч. посіб. / Т. М. Рева, К. Ф. Ковальчук, Н. В. Кучкова. — К.: Центр навч. літ., 2007.
46. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн: Навч. посіб. / Л. О. Миргородська. — К.: ЦУЛ, 2008.
47. Карлін М. І. Фінанси України та сусідніх країн: Навч. посіб. / М. І. Карлін. — К.: Знання, 2008.
48. Бечко П. К. Місцеві фінанси: Навч. посіб. / П. К. Бечко, О. В. Ролінський. — К.: ЦУЛ, 2007.
49. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії; Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Голос України. — 1996. 11 липня. — ст. 85, 95–98, 116, 119.
50. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р.: III // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 131
51. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 р. № 400/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 37.
52. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. № 2121-111 (з наступними змінами і доповненнями).
53. Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії: Указ Президента України від 19.02.1994 р. № 55/94 (з наступними змінами і доповненнями).
54. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР (з наступними змінами і доповненнями).
55. Про державний внутрішній борг України: Закон України від 16.09.1992 № 2604-ХІІ (з наступними змінами і доповненнями).

56. Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України: Указ Президента 11 грудня 2002 року № 1153/2002 (з наступними змінами і доповненнями).

57. Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні., Закон України від 26.01.1993 р, № 2939 // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 13.

58. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ (з наступними змінами і доповненнями).

59. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-ХІІ (з наступними змінами і доповненнями).

60. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України; 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. // Відомості Верховної Ради України; 1997. — № 24 — Розд. ІІІ.

61. Про Національний банк України. Закон України від 20.05.1999 р. № 679-14 (з наступними змінами і доповненнями).

62. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-ІV.

63. Про податок на додану вартість: Закон України від 3.04.1997 р. № 168/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 21.

64. Про Рахункову палату Верховної Ради України: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 43.

65. Про страхування: Закон України від 7.03.1996 р. — К.: ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 13.

66. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-ІІІ (з наступними змінами і доповненнями).

67. Про цінні папери та фондовий ринок. Закон України від 23.02.2006 № 3480-ІV.

68. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР ІІ Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23.

69. Мінімальна стандартна модель.

70. Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань: Закон України від 01.07.2004 №1953-ІV // Уряд. кур'єр. — 2004. — № 141.

71. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-ІV // Уряд. кур'єр. Орієнтир. — 2005. — № 37.

72. Про місцеві податки і збори: Декрет Кабінету Міністрів України від 20.05.1993 // Відом. Верховної Ради України. — 1993. — № 30.

73. Європейська хартія місцевого самоврядування / пер. з англ. Є. М. Вишневецького // Комп'ютерна правова система «Зібрання законодавства України». — К.: Укр. інформ.-прав. центр, 2004.

74. Про Державний бюджет України на 2008 рік. Закон, Перелік, Нормативи, Бюджет від 28.12.2007 № 107-VI.
75. Про Державний бюджет України на 2009 рік. Закон, Перелік від 26.12.2008 № 835-VI.
76. Розпорядження КМУ від 23.05.2007 р. № 308-р «Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів».
77. Збалансовані бюджети – запорука стабільного розвитку регіону // Фінанси України. – 2007, № 2.
78. Журнал «Фінанси України».
79. Журнал «Економіка України».
80. Журнал «Економіка. Фінанси. Право».
81. Журнал «Актуальні проблеми економіки».
82. Журнал «Финаны».
83. Журнал «Экономист».
84. Журнал «Вопросы экономики».
85. www.minfin.gov.ua – Міністерство фінансів України.
86. www.me.kmu.gov.ua – Міністерство економіки України.
87. www.kmu.gov.ua – Кабінет Міністрів України.
88. www.zakon.rada.gov.ua – Верховна Рада України.
89. www.budget.rada.gov.ua – Комітет з питань бюджету.
90. www.ac-rada.gov.ua – Рахункова палата України.
91. www.ssmc.gov.ua – Державна Комісія з цінних паперів та фондового ринку.
92. www.ukrstat.gov.ua – Державний комітет статистики.
93. www.finance.ua – Финансы Украины.
94. www.bank.gov.ua – Національний банк України.
95. www.dtk.com.ua – Дебет-Кредит: Український бухгалтерський портал.
96. www.kontrakty.com.ua – КОНТРАКТИ.
97. www.ifin.ru – Интернет Финансы.
98. www.aup.ru/finance/ – Финансы и финансовый менеджмент.
99. www.ufs.com.ua – Украинский финансовый сервер.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Аваль — вексельне гарантування, за яким аваліст (особа, що його здійснює) бере на себе відповідальність перед кредитором за виконання зобов'язань векселедавцем щодо оплати цього векселя.

Авізо — доручення на зарахування або списання коштів за рахунками в банку.

Автономність бюджету — незалежність відповідних органів влади й управління у процесі формування й виконання бюджету даного рівня від органів влади і управління вищого рівня. Забезпечується збалансованим розподілом доходів і видатків між бюджетами.

Акредитив — грошовий документ, який засвідчує право особи, на ім'я якої він виданий, отримати в кредитній установі банку вказану в ньому суму. Відкривається за дорученням платника в банку, який обслуговує контрагента.

Активний бюджетний дефіцит — характеризується спрямуванням коштів на інвестування економіки, що сприяє зростанню **ВВП**.

Акциз — вид непрямого податку на товари й послуги, включеного в ціну й сплачуваного за рахунок покупців.

Акціонерне товариство АТ — 1) форма організації товариства як юридичної особи, що є спільною власністю кількох осіб (акціонерів), які володіють його частками(акціями); 2) товариство, яке має статутний фонд (капітал), поділений на певну кількість часток (акцій) рівної номінальної вартості, та яке несе відповідальність за зобов'язання лише своїм майном.

Акція — цінний папір, який випускається АТ і дає право його власникові, члену АТ, брати участь у його управлінні й одержувати частку прибутку у вигляді дивіденду. Грошова сума, зазначена на акції, — номінальна вартість акції, ціна, за якою акція продається — курс акцій. Розрізняють акції прості, привілейовані, іменні, на пред'явника, трудового колективу підприємства та інші.

Акція іменна — акція, на якій вказується її власник. Може бути простою та привілейованою.

Акція проста — акція з нефіксованим дивідендом, розмір якого визначається на загальних зборах акціонерів після сплати фіксованого процента власникам привілейованих акцій.

Акція на пред'явника — акція, дивіденди якої фіксуються у вигляді твердого процента.

Амортизаційна політика — політика підприємства (компанії) щодо вибору відповідних методів амортизації основних фондів і нематеріальних активів(метод прямолінійної амортизації, метод прискореної амортизації)

тощо), а також забезпечення цільового використання амортизаційних відрахувань, зниження бази оподаткування, створення власних інвестиційних ресурсів тощо.

Амортизаційний фонд — грошові ресурси, що формуються за рахунок амортизаційних відрахувань і призначені для відтворення основних фондів.

Амортизація — поступове перенесення вартості основних фондів на продукцію або послуги, що виробляються з їхньою допомогою; цільове накопичення коштів та їхнє подальше використання для відновлення зношених основних фондів.

Аналіз — метод наукового дослідження шляхом розділення цілого на складові частини, визначення його елементів і розгляду окремих його складових.

Аналіз ринку цінних паперів — аналіз динаміки найважливіших фінансових показників окремих компаній (доходи, обсяги продажу тощо) з метою визначення перспективи відповідних ЦП на ринку.

Аналіз фінансових коефіцієнтів — одна з найпоширеніших систем фінансового аналізу, одним з методів є обчислення співвідношень окремих показників, що характеризують різні

Антимонопольний комітет України — державний орган, покликаний відповідно до його компетенції забезпечувати державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, захист інтересів підприємців та споживачів від його порушень.

Апробація — схвалення, яке ґрунтується на перевірці; чи твердження, яке ґрунтується на випробуванні.

Аудит — за законодавством України комплексна перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, статистичної звітності, первинних документів та іншої інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їхньої звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та затвердженим нормативам (стандартам) бухобліку і аудиту та захисту інтересів власника (замовника). Аудит поділяється на зовнішній та внутрішній.

Аудитор — громадянин України, який має (виданий АПУ) кваліфікаційний сертифікат про право на заняття аудиторською діяльністю на території України, член Співки аудиторів України (САУ). Згідно з МСА аудитор — це особа, яка несе остаточну відповідальність за складання висновку про фінансові звіти суб'єкта господарювання.

Аудиторський висновок — офіційний документ, засвідчений підписом та печаткою аудитора (аудиторської фірми), який складається у відповідності до вимог ННА №26. Згідно з МСА висновок повинен містити думку, яка надає високий рівень впевненості щодо предмета перевірки і ґрунтується на результатах виконаної роботи.

Аудиторський контроль — перевірка офіційної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти й відповідності чинному законодавству.

Аукціон — 1) спосіб продажу товарів з публічного торгу у заздалегідь визначений час покупцеві, який запропонував найвищу ціну; 2) система торгівлі цінними паперами, кредитними ресурсами через брокерів на фондовій біржі.

База — базові (основні) складові підприємницької діяльності.

Базисна валюта — валюта порівняно з якою котируються інші валюти.

Базисна ставка — найнижча процентна ставка, яку бере комерційний банк з найбільш платоспроможних клієнтів.

Баланс — основний комплексний документ бухгалтерського обліку, що характеризує в грошовій формі склад і вартість основного і оборотного капіталу підприємства (активи) і джерело їх покриття (пасив).

Баланс доходів і видатків підприємства — основна форма фінансового плану, в якій відображають рух коштів, співвідношення доходів і видатків підприємства.

Баланс зовнішньоекономічної діяльності — зведений документ, в якому відображено зовнішню торгівлю країни; в ньому активом є — експорт, а пасивом — імпорт; баланс позитивний — експорт перевищує імпорт; баланс негативний — імпорт перевищує експорт.

Баланс руху капіталів і кредитів — розділ балансу про співвідношення експорту та імпорту капіталів, дані про кредити, одержані підприємством (державою) з-за кордону та надані іншими підприємствами (країнами).

Балансовий аналіз — це критичний аналіз балансу підприємства, який виконав спеціаліст (аудитор) для визначення його кредитоспроможності і платоспроможності.

Балансовий прибуток — загальна сума прибутку підприємства по балансу від здійснення усіх видів господарської діяльності упродовж звітного періоду, отримана як на території України, так і за її межами, яка відображена в його балансі і включає прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, інших видів ресурсів та матеріальних цінностей, а також прибуток від орендних (лізингових) операцій, роялті та позареалізаційних операцій.

Банкрутство — поняття, що означає розорення, відмову підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями через відсутність коштів.

Білет казначейський — паперові гроші, які випускає казначейство.

Біржа товарна в Україні — біржа, що створена та функціонує відповідно до Закону України «Про товарну біржу».

Біржа фондова в Україні — організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами (Ц. П.)

Біржовий курс — продажна ціна ЦП, які обертаються на біржі.

Бюджет — офіційно визнаний і відповідними органами державної влади затверджений збалансований кошторис грошових прибутків та витрат на певний строк (рік, півріччя, квартал).

Бюджет держави — це офіційно визнаний і відповідними органами державної влади затверджений збалансований кошторис надходжень та витрат на певний строк.

Бюджети місцевого самоврядування — бюджети територіальних громад міст, сіл, селищ та їх об'єднань.

Бюджетна класифікація — групування доходів та видатків бюджету за відповідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних даних.

Бюджетна система — сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами, і формуються за єдиними принципами, зумовленими характером державного устрою та адміністративно — територіального поділу країни.

Бюджетна установа — орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена у встановленому порядку органами державної або місцевої влади, яка повністю утримується за рахунок відповідно Державного або місцевих бюджетів. До таких установ належать органи державної влади, державного управління, армія, судові установи, прокуратура, установи соціально-культурної сфери, науки, освіти, охорони здоров'я. Бюджетні установи є неприбутковими.

Бюджетне фінансування — надання юридичним особам із державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротних безоплатних коштів та інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші громадські потреби. Має чіткий характер, перебуває під фінансовим контролем держави.

Бюджетний рік — період, на який затверджується Державний бюджет країни. В Україні бюджетний рік розпочинається 1 січня і закінчується 31 грудня. Бюджетний рік у Швеції і Пакистані триває від 1 липня до 30 червня, у Великобританії та Японії від 1 квітня до 31 березня, у США від 1 жовтня до 30 вересня.

Бюджетно-податкова політика — це система заходів, спрямованих на регулювання державних фінансів за допомогою податкових важелів з метою забезпечення високого рівня зайнятості і стабільного динамічного розвитку економіки країни.

Валова добавлена вартість — заново створена вартість у процесі виробництва та надання послуг. Показник рахунка виробництва в **СНР**. В цілому по економіці сума **Валової добавленої вартості** всіх галузей складає **ВВП**.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — сумарна ринкова вартість кінцевих продуктів і послуг, виготовлених на території країни за певний період часу, як правило за рік. Це важливий показник **СНР**, який широко використовується в міжнародних співставленнях.

Валовий дохід — характеризує кінцевий результат діяльності підприємства і є різницею між валовим виторгом і всіма затратами на виробництво і реалізацію продукції.

Валові витрати — сума будь-яких витрат підприємства як платника податків у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, що здійснюються в порядку відшкодування (компенсації) вартості товарів (робіт, послуг), які виготовлені чи придбані для їх подальшого використання у власній господарській діяльності або реалізації іншим споживачам. До складу витрат включається також сума будь-якої заборгованості покупця, яка виникає у зв'язку з виробничою (комерційною) діяльністю.

Валові інвестиції — вкладення коштів у відтворення діючих виробничих фондів (які визначаються величиною амортизаційних відрахувань) та у їх технічне переоснащення і розширення.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) — вартість річного обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених у межах державної території країни з ресурсів, що належать як резидентам даної країни, так і іноземцям.

Валюта — 1) грошова одиниця певної країни (національна валюта) і її тип (паперова, золота, срібна валюта); 2) грошові знаки іноземних держав, а також кредитні і платіжні документи (векселі, чеки, облігації тощо) виражені в іноземних грошових одиницях, що використовуються у міжнародних та інших розрахунках; 3) європейська валютна одиниця (**ЄВРО**) — в рамках Європейського союзу.

Валюта іноземна — грошові знаки, кредитні засоби обігу і платежів іноземних держав, які використовуються в міжнародних розрахунках.

Валюта України — розуміється як власне валюта України, так і платіжні документи виражені у валюті України.

Валютний курс — кількість грошових одиниць однієї національної валюти, необхідної для купівлі однієї грошової одиниці іншої національної валюти на певну дату.

Валютні кредити — це кошти (кредити), що надає одна країна іншій у власній валюті або золоті.

Валютні цінності — матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засоби валютно-фінансових відносин. Валютні цінності є іноземна валюта готівкою, платіжні документи в іноземній

валюті, золото та інші дорогоцінні метали у формі злитків, пластин та монет, а також ЦП, номінал яких виражено у цінних металах.

Вимушений бюджетний дефіцит — є наслідком скорочення обсягів ВВП і відповідно обмеженості фінансових ресурсів країни. Прикладом вимушеного бюджетного дефіциту є циклічний бюджетний дефіцит.

Витрати бюджету — кошти, передбачені в бюджеті на відповідний період.

Вексель — вид цінного паперу, письмове боргове зобов'язання визначеної форми, яке наділяє його власника (векселеутримувача) безумовним правом вимагати з боржника (векседавця) сплатити у певний термін зазначену суму грошей.

Венчурна фірма — комерційна науково-технічна організація, що спеціалізується на створенні та впровадженні у виробництво нових видів продукції, нової техніки і технології, використовуючи венчурний капітал.

Відкритий бюджетний дефіцит — це дефіцит, офіційно визнаний у Законі про бюджет на відповідний рік.

Внутрішній державний борг — внутрішня заборгованість держави фізичним та юридичним особам, утворена внаслідок залучення коштів, отриманих від випущених в обіг, але ще не погашених державних позик. Набуває форми облігацій внутрішніх державних позик, державних скарбничих зобов'язань, позик НБУ та комерційних банків. Може формуватися за рахунок використання вкладів населення в державних банках, несплачених сум пенсій, заробітної плати та ін.

Гроші — особливий товар, що стихійно виокремився з товарного світу й виконує роль загального еквівалента (початково золото і срібло) під час обміну товарів. Гроші виконують такі функції: міри вартості, засобу обігу, засобів нагромадження і збереження, платежу, світових грошей.

Грошова система — форма організації грошового обігу й емісії національних грошових знаків, що запроваджуються державою.

Грошово-кредитна політика — комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Девальвація — зниження в законодавчому порядку офіційного курсу національної валюти по відношенню до іноземної. Здійснюється в тих випадках, коли встановлений фіксований валютний курс не відповідає реальному співвідношенню купівельних можливостей різних валют.

Демоніполізація — ліквідація державної або іншої монополії одного виробника продукції, який диктує свої умови споживачам.

Демпінг — 1) продаж товарів за низькими цінами з метою звільнення від надлишкових запасів товарів та/або матеріалів чи захоплення ринку збуту; 2) продаж товарів за кордоном за цінами, нижчими, ніж витрати на виробництво.

Депозити — кошти або цінні папери, наданні для зберігання у банках за домовленістю.

Депозитний сертифікат — письмове свідоцтво кредитної установи про депонування коштів, яке підтверджує право юридичної особи на одержання після закінчення зазначеного терміну суми депозиту і процентів за ним.

Державне підприємництво — діяльність державних підприємств, які випускають товари та надають послуги, необхідні для розвитку національної економіки. Здійснюється не тільки на комерційній основі.

Державне фінансування — метод безповоротного надання фінансових ресурсів суб'єктам господарювання за рахунок коштів бюджетних та позабюджетних фондів.

Державний борг — накопичені зобов'язання держави перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами. Розрізняють внутрішній державний та зовнішній державний борг.

Державний бюджет — основний загальнодержавний фонд централізованих коштів. За допомогою бюджету держава концентрує певну частку ВВП і централізовано розподіляє її на розвиток економіки, для потреб соціального захисту населення, утримання органів державної влади й управління, оборони країни.

Державний кредит — це грошові відносини, які виникають між державою і юридичними та фізичними особами з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів у розпорядження органів державної влади і їхнім використанням на фінансування державних витрат.

Державний фінансовий контроль — контроль з боку органів державної влади і управління, а також спеціальних контрольних органів (Рахункова палата, Державне казначейство, КРУ, Державна Комісія з регулювання ринків фінансових послуг України та інші) за дотриманням законодавства у сфері Державного бюджету, позабюджетних фондів, податків, фінансової діяльності державних підприємств і установ, організацією грошових розрахунків, веденням грошового обліку.

Державні фінанси — сфера грошових відносин, що виникла у зв'язку з розподілом і перерозподілом вартості валового внутрішнього продукту і частини національного багатства, пов'язана з формуванням фінансових ресурсів у підпорядкування держави й підприємств і використанням державних коштів на витрати з розширення виробництва, задоволення соціально-культурних потреб населення, оборони країни й державного управління.

Державні цільові фонди — це фонди, які створені відповідно до законодавства України і формується за рахунок визначених ним внесків юридичних і фізичних осіб.

Дефіцит — нестача грошей, товарів або послуг, необхідних для збалансування факторів виробництва предметів споживання; — збиток, перевищення витрат над прибутками, заборгованості над активами.

Дефляція — штучне вилучення з обігу частки надлишкової грошової маси, яке проводить, за дорученням уряду, НБУ з метою зниження темпів інфляції.

Дефолт — невиконання зобов'язань, відмова від сплати боргу, припинення виплати процентів на цінні папери.

Дивіденди — доходи, отримані суб'єктами господарювання за корпоративним правом у вигляді частки прибутку юридичної особи, включаючи доходи, нараховані у вигляді процентів на акції або на внески до статутних фондів.

Диверсифікація — наявність в інвестиційному портфелі різних видів цінних паперів із різним ступенем ризику — прибутковістю і ліквідністю.

Дисконт — 1) різниця між сумою, зазначеною на векселі, і тією, що виплачується векселедержателеві; 2) процент, який беруть банки при обліку або купівлі векселів.

Дотація — сума коштів, що виділяється з Державного (місцевого) бюджету для надання фінансової підтримки підприємствам, у яких витрати на виробництво та реалізацію продукції не покриваються отриманими доходами. Дотації спрямовуються також на підтримання відносно низьких роздрібних цін на окремі товари для населення.

Експорт — продаж товарів іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів, крім передачі майна суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, іноземному суб'єктові господарської діяльності за кордоном як натуральної частки участі у формуванні статутного капіталу при спільній господарській діяльності.

Емісійна політика — система критеріїв і заходів, що розробляє підприємство для забезпечення залучення необхідного обсягу фінансових ресурсів за рахунок зовнішніх джерел шляхом випуску і розміщення на первинному фондовому ринку власних цінних паперів.

Емісійний банк — банк наділений монопольним правом випуску банківських білетів (наприклад, Національний банк України НБУ).

Емісія — виготовлення і випуск в обіг паперових грошей і цінних паперів.

Емігувати — випускати в обіг гроші і ЦП; здійснювати емісію.

Ефективність реальних інвестицій — характеристика різних аспектів дохідності (прибутковості) інвестицій, яка оцінюється такими показниками:

чистий зведений прибуток; індекс прибутковості; період окупності; внутрішня норма прибутковості.

Єдність бюджетної системи — означає, що всі бюджети, які формуються у країні та в окремих її регіонах, утворюють єдине ціле. Ґрунтується на єдиній дохідній базі всіх бюджетів та керівництві бюджетним процесом з єдиного центру.

Женевська конвенція — багатосторонні міжнародні угоди укладені на конференціях у Женеві в 1930 і 1931 рр.; регламентують порядок застосування в платіжному обігові векселів і чеків.

Життєвий цикл інвестицій — загальний період від початку вкладання коштів у реальний інвестиційний проект до наступного інвестування у діючий об'єкт.

Застава — одна з форм забезпечення боргових зобов'язань, яка передбачає передачу кредиторів майнових чи інших цінностей позичальника. Предметом застави може бути як рухоме, так і нерухоме майно.

Затрати — сукупність виробничих виплат у готівковій і безготівковій формах у зв'язку з виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт та їхньою реалізацією.

Зведений бюджет — це сукупність показників усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України та використовуються для аналізу і прогнозування соціально-економічного розвитку держави.

Зовнішня позика — основна форма міжнародного кредиту, яка являє собою одержану державою позику від іноземних кредиторів.

Ідентифікація ризиків — процес встановлення переліку основних видів ризику, що властиві окремим видам діяльності чи конкретним підприємницьким операціям. Ідентифікація ризиків є необхідною передумовою оцінки їхнього рівня під час діяльності підприємства.

Іменні цінні папери — цінні папери, власник яких повинен бути відомим емітенту, який веде чи доручає своєму уповноваженому (реєстратору, депозитарію) вести іменний реєстр з даними про всіх власників цінних паперів.

Ймовірність ризику — показник частоти можливого виникнення несприятливого випадку, що призводить до фінансових втрат підприємства; оцінюється з допомогою різних економіко-статистичних, розрахунково-аналітичних, аналогових та експертних методів, зокрема для оцінки ймовірності.

Імпорт — закупівля в іноземних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності товарів та ввезення їх на територію України, включаючи закупівлю

товарів, призначених для власного споживання, установами й організаціями України, що перебувають за її межами.

Інвестиції — довгострокове вкладання капіталу в грошовій, матеріальній і нематеріальній формах в об'єкти підприємницької діяльності чи фінансові інструменти з метою створення нових і модернізацією діючих підприємств, впровадженням нових технологій і техніки, збільшення виробництва та одержання прибутку.

Інвестиційні фонди — фінансові інститути, учасники ринку цінних паперів, що здійснюють емісію власних акцій та інвестицій у цінні папери інших емітентів, торгівлю цінними паперами та які володіють інвестиційними цінними паперами.

Індосамент — переказний напис на цінному папері, векселі, чеку, коносаменту тощо, який засвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи.

Інновація — нововведення, комплексний процес утворення, поширення і використання новітньої техніки і технології (нового практичного середовища) для задоволення людських запитів, що змінюються під впливом розвитку суспільства.

Інфляція — кризовий стан грошової системи, зумовлений диспропорційним розвитком суспільного виробництва, що призводить до невідповідності попиту і пропозиції, до зростання цін на товари і послуги, монопольного стану деяких виробників, що дає їм змогу необґрунтовано підвищувати ціни на свою продукцію.

Інформаційна служба біржі — служба, яка спеціалізується на накопиченні і продажу економічної інформації про корпорації, чії акції котируються на даній біржі.

Інформація про приватизацію — відомості про перелік об'єктів, відносно яких прийнято рішення про приватизацію, умови їх продажу, терміну, протягом якого приймаються до розгляду плани приватизації та заявки на право продажу об'єктів приватизації, рішення про затвердження планів приватизації, порядок повідомлення в ЗМІ про результати виконання планів приватизації.

Інфраструктура — комплекс галузей господарства, що обслуговує промислове (або будь-яке інше) виробництво, а також населення.

Іпотека — застава нерухомого майна (будівель, землі) для отримання в банку чи в інших фінансових установах довготермінового кредиту під заставу.

Казначейство — спеціальний державний фінансовий орган, до функцій якого, поряд з іншими, входить емісія державних цінних паперів; — державна скарбниця.

Казначейська система касового виконання бюджету — система касового виконання державного бюджету, яка забезпечується казначейством. При каз-

начейській системі касового виконання бюджету всі платежі, які надходять до Державного бюджету, зосереджуються у спеціальній системі казначейських кас і концентруються на єдиному рахунку Державного казначейства.

Казначейські зобов'язання України — вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Капітал — один з основних факторів виробництва, який складається з вироблених товарів, призначених для подальшого використання у процесі виробництва. Розрізняють основний (будівлі, машини, механізми) та обіговий (сировина, паливо, матеріали) капітали, які разом взяті становлять реальний продуктивний капітал. Основою формування капіталу виступають капітальні блага.

Капіталомісткість — показник, що характеризує відношення капітальних вкладень до приросту вартісного обсягу продукції (національного чи валового доходу), одержаного внаслідок освоєння цих капіталовкладень.

Капітал статутний — сума капіталу, необхідна для реєстрації на початку діяльності АТ.

Капітальні видатки (видатки розвитку) — це видатки бюджету на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності держави, то капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансування структурної перебудови народного господарства; субвенції та інші видатки, що пов'язані з розширеним відтворенням.

Капітальні вкладення — витрати матеріальних, трудових і грошових ресурсів, спрямованих на вдосконалення і приріст основних фондів.

Касове виконання бюджету — організація отримання грошових коштів до бюджету і видача бюджетних коштів у процесі виконання бюджету.

Класифікація інвестицій — поділ інвестицій на види в залежності від джерел їх фінансування. Розрізняють державні, регіональні і муніципальні інвестиції, які фінансуються з відповідних бюджетів розвитку. Застосовується у практиці застосовується у практиці зарубіжних країн.

Комерційний банк — (акціонерний, кооперативний, приватний) кредитна фінансова установа, що створюється для залучення коштів і розміщення їх від свого імені на умовах повернення та оплатності. Від своєї діяльності отримує прибуток.

Компанія — створюється на базі пайового капіталу об'єднаних підприємств і є юридичною особою.

Конвертування валюти — обмін однієї валюти на іншу за поточним валютним курсом.

Конкурентоспроможність — здатність суб'єктів проводити свою діяльність у умовах ринкових відносин і одержувати при цьому прибуток, достатній

для науково-технічного удосконалення виробництва, стимулювання виробників і випуску високоякісної продукції, надання послуг.

Конкуренція — елемент ринкового механізму, пов'язаний із формуванням господарських пропорцій на основі змагань підприємств, фірм за кращі й вигідніші умови вкладання капіталу, реалізації продукції, надання послуг.

Конверсія — переорієнтація підприємства на виробництво продукції принципово іншого типу.

Консалтинг — діяльність спеціальних компаній із надання консультацій товаровиробником продавцям і покупцям із питань експертної, технічної та економічної діяльності підприємств, фірм, організацій, зокрема в зовнішньоекономічній сфері.

Концерн — об'єднання самостійних підприємств різних галузей, пов'язаних спільними розробками на засадах добровільної централізації функцій науково-технічного та виробничого розвитку, фінансування, патентно-лізингових угод, інвестування, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

Кредитування — одна з форм фінансового забезпечення відтворювальних витрат, при яких витрати суб'єкта господарювання покриваються за рахунок банківських кредитів на засадах оплатності, строковості й повернення.

Купон — відрізний талон цінного паперу (акції, облігації), який дає право його власникові одержати в обумовлений строк певний дохід у вигляді процентів або дивідендів.

Лізинг — спосіб фінансування інвестицій, заснований на довгостроковій оренді майна при збереженні права власності за орендодавцем; середньо- і довгострокова оренда машин, обладнання і транспортних засобів.

Ліквідність активів — величина, обернена часові, необхідному для перетворення їх у гроші.

Ліквідність підприємства — здатність суб'єкта господарювання в будь-який момент здійснити необхідні витрати.

Ліцензія — дозвіл, який надають державні органи особам (фізичним, юридичним) на ведення певних видів діяльності.

Маржа — різниця між собівартістю і продажною ціною на товар.

Маркетинг — комплексна система управління діяльністю підприємства з розробки, виробництва, збуту продукції або надання послуг на основі вивчення ринку й активного впливу на споживчі потреби з метою одержання прибутку.

Мито — податок, що сплачується державним митним установам за товари, які перевозять через кордони.

Митна вартість — ціна, яка фактично сплачена або підлягає сплаті за товари чи інші предмети, що підлягають оподаткуванню митом на час перетину митного кордону держави.

Міжбанківський депозит — кошти (фонди), вкладені банком в інший банк.

Міжнародні фінанси — це система економічних відносин, які складаються на рівні світового господарства і характеризують діяльність національних суб'єктів господарювання держави, міжнародних організацій та фінансових інституцій.

Міра вартості — визначення вартості всіх товарів і суспільний облік витрачених на їх виробництво матеріальних ресурсів і праці;

Місцеві фінанси — це система формування, розподілу і використання доходів територіальними громадами та місцевими органами влади з метою виконання закріплених за ними функцій і завдань.

Національна валюта — грошова одиниця України — банкноти, білети державної скарбниці, монети, платіжні документи та інші цінні папери, витрачені у грошовій одиниці України.

Національний дохід (НД) — сума факторних доходів; різниця між чистим національним продуктом (ЧНП) і непрямими податками.

Національний банк України — головний (центральный) банк держави, який здійснює керівництво всією кредитною системою країни, веде фінансові операції уряду, є головним провідником грошово-кредитної політики, має монополічне право здійснення емісії грошей (контролює кількість грошової маси, яка знаходиться в обігу), обслуговує обіг державних ЦП і депозитарну діяльність щодо них, регулює питання емісії та обліку приватизаційних паперів, розміщення та погашення їх, управляє золотими і валютними запасами держави, здійснює керівництво роботою (КБ) комерційних банків, а також виконує інші операції банку.

Нематеріальні активи — вартість об'єктів промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних прав, визначених об'єктом права власності конкретного підприємства.

Нерезиденти — юридичні особи та суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи України, із місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави.

Обігові гроші — кошти, авансовані оборотні фонди підприємства і фонди обігу. Обігові гроші у сфері виробництва складають його активи: сировина, матеріали, паливо, тара, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів тощо; оборотні фонди — товари на складі і в реалізації, грошові кошти у розрахунках, в касі підприємства, на рахунках у банку, інших рахунках.

Облігація — цінний папір, який приносить дохід у формі процента, випускається державними органами з метою покриття державного дефіциту

або під конкретні проекти на визначений строк (строк погашення вказаний на облігації).

Обслуговування боргу — виплата процентів та погашення основної суми боргу за певний звітний період.

Опціон — право купувати або продавати акції за фінансовою ціною протягом встановленого строку.

Оренда — майновий найм, заснований на договорі про надання майна у тимчасове користування за певну плату.

Органи стягнення — податкові, митні та інші державні органи, яким відповідно до закону надано право стягнення до бюджету податків, зборів, (обов'язкових платежів) та інших надходжень.

Переказний вексель (трата) — письмовий наказ однієї особи (векселеутримувача) іншій (платникові) про виплату за вимогою або на обумовлену дату, зазначену в векселі, певної суми грошей третій особі (ремітентові) або пред'явникові даного векселя.

Платіж — погашення зобов'язання, що виникло в поточному або попередніх бюджетних періодах.

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що його виписує постачальник (кредитор) своєму банкові про стягнення зазначеної в документі суми грошей із покупця (боржника) і зарахування їх на рахунок постачальника.

Платіжне доручення — розрахунковий документ, що виписує власник рахунка установі банку, який його обслуговує, про перерахування певної суми грошей на рахунок одержувача коштів, вказаного в дорученні.

Платіжний баланс — співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду. Платіжний баланс включає рух капіталів: інвестиції та кредити. В Україні платіжний баланс веде **НБУ**.

Платоспроможність — здатність суб'єкта господарської діяльності вчасно й повною мірою виконувати свої платіжні зобов'язання, які ґрунтуються на торговельних, кредитних чи інших операціях грошового характеру.

Податки — обов'язкові платежі в державний (місцевий) бюджет, які здійснюються як приватними(фізичними) особами, так і підприємствами (юридичними) особами. Податки є формою мобілізації держави фінансових ресурсів для утримання державного апарату і надання послуг населенню.

Податкова система України — складається з: загальнодержавних податків і зборів; місцевих податків і зборів.

Прибутковість — коефіцієнт співвідношення суми прибутку і сумарного значення відповідного показника, є здатністю підприємства створювати прибуток і здійснювати рентабельну діяльність. В інвестиційній діяльності

застосовують показники прибутковості активів, інвестицій, капіталу, товарообігу.

Прибуток — кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, який обчислюється як різниця між валовим вибором (без ПДВ і акцизного збору) і витратами на виробництво й реалізацію продукції (робіт, послуг).

Прибуток емісійний — різниця між ринковою вартістю (курсом) цінних паперів, за якою їх реалізують кінцевому інвесторові, та емісійною ціною, за якою їх випущено емітентом.

Приватизація — передача державою прав власності на майно приватним особам і групам. Реалізується шляхом продажу або безкоштовної передачі.

Проектне фінансування — фінансування інвестиційних проектів на підставі затвердженої проектно-кошторисної документації за рахунок власних коштів, банківських кредитів чи бюджетних асигнувань.

Простий вексель — безумовне грошове зобов'язання установленої законом форми, що видається банком (векседавцем) фізичній або юридичній особі (векселеутримувачеві), надаючи право останньому вимагати з боржника сплати після зазначеного терміну певної суми грошей, вказаної у векселі.

Профіцит бюджету — перевищення доходів бюджету над його видатками.

Пряме субсидювання — форма урядових виплат виробникам або споживачам з відповідним відображенням у бюджеті (виробник збуває свій товар за вищою(нижчою) ціною завдяки здійсненню прямого субсидювання).

Прямі інвестиції — вкладення капіталу здійснює безпосередньо інвестор у об'єкт інвестування.

Районний бюджет — встановлений нормами, затвердженими рішенням районної Ради, план формування і використання загально районного фонду коштів для забезпечення функцій і завдань, які здійснюються органами державної влади й управління району.

Резиденти — юридичні особи, включаючи і бюджетні організації, суб'єкти підприємницької діяльності, їх філії, відділення й інші відокремлені підрозділи, котрі складають окремий баланс і мають розрахунковий рахунок та здійснюють реалізацію продукції, робіт, послуг на митній території України.

Рентабельність — один з основних вартісних показників ефективності виробництва.

Рефінансування державного боргу — погашення попередньої заборгованості за допомогою випуску нових позик або шляхом заміни короткострокових зобов'язань на середньо- чи довгострокові.

Ризик інвестиційний — можливість зменшення доходу від інвестицій порівняно з тими, які очікує інвестор.

Ризик ліквідності — ризик для укладача угоди, який полягає в тому, що контрагент не зможе виконати своїх зобов'язань через тимчасову відсутність грошових коштів чи цінних паперів.

Ризик фінансовий — ризик перевищення максимального розміру позичених коштів і тим самим створення загрози недоодержання акціонерами компанії дивідендів.

Роялті — платежі будь-якого виду, одержані у вигляді винагород і компенсацій за використання або надання дозволу на використання прав промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних майнових прав, що визначаються об'єктом права власності.

Самоокупність — принцип господарювання, при якому витрати суб'єкту господарювання повністю відшкодовуються за рахунок власних доходів, отриманих від реалізації виготовленої продукції, наданих послуг, виконаних робіт.

Самофінансування — один із методів фінансового забезпечення відтворювальних витрат, який ґрунтується на використанні суб'єкті господарської діяльності власних фінансових ресурсів без залучення коштів державного бюджету.

Санація — комплекс заходів з оздоровлення фінансового стану підприємства й попередження його банкрутства.

Свідомий бюджетний дефіцит — виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних витрат, податків і сальдо Державного бюджету.

Світовий банк — міжнародна, юридично самостійна, наднаціональна валютно-кредитна організація, надає допомогу в зростанні виробництва через довгострокове фінансування проектів і програм розвитку переважно країнам, що розвиваються.

Сек'юритизація — розширення економічного поля для використання цінних паперів в якості важелів регулювання ринкових відносин і руху позичкового капіталу; надання іншим фінансовим інструментам форм, що традиційно притаманні цінним паперам.

Собівартість — грошове вираження загальної суми витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції, робіт, послуг.

Соціальне забезпечення — фінансове утримання за рахунок бюджету громадян, які через об'єктивні причини не можуть мати самостійне джерело доходів або перебувати на утриманні інших громадян (інваліди від народження, діти — сироти, самотні люди похилого віку).

Соціальне страхування — система фінансових відносин щодо формування використання страхових фондів, призначених для відшкодування втрат, пов'язаних з постійною чи тимчасовою непрацездатністю та втратою місяця роботи.

Соціальний захист — комплекс законодавчо закріплених соціальних норм, що гарантує держава окремим верстам населення, а також за певних економічних умов всім членам суспільства (зростання інфляції, спад виробництва, економічна криза, безробіття та ін.).

Стратегічні фінансові інвестиції — вкладення капіталу у контрольний пакет акцій з метою здійснення стратегічного управління компанією.

Страховання — це відокремлена ланка фінансової системи, яка відображає відносини щодо формування і використання колективних страхових фондів. У фінансовій системі страхування займає проміжне місце між фінансами суб'єктів господарювання і державними фінансами.

Субвенція — форма фінансової допомоги держави місцевим органам влади, що надається з метою забезпечення виконання наперед визначених завдань чи цільових програм.. На відміну від дотації субвенція в разі порушення умови її цільового використання підлягає поверненню тому органу, який її надавав.

Субсидія — вид допомоги у грошовій або натуральній формі, що надається із коштів Державного чи місцевого бюджету. Розрізняють прямі і непрямі субсидії. Непрямі субсидії реалізуються через пільгову податкову та грошово-кредитну політику, механізм ціноутворення, прискорену амортизацію.

Суспільний борг — державний борг: зовнішній (борг іноземним банкам і державам); внутрішній (борг вітчизняним банкам або у вигляді позик, зокрема в Україні — облігації внутрішньої державної позики **ОВДП**).

Тактика — засоби і прийоми діяльності; — спосіб досягнення певної мети; — лінія поведінки кого-небудь.

Таможня (Т.) — державна установа, яка здійснює контроль за перетином кордону товарів та інших предметів, транспортних засобів, валютою та іншими цінностями. Т. створюються на державних кордонах і всередині країни. Т. діляться також на морські, сухопутні, залізничні, автомобільні, повітряні. За видами здійснення операцій Т. бувають: вантажні, пасажирські і поштові.

Тариф — плата за різноманітні послуги виробничого і невиробничого характеру, які надаються об'єднанням, підприємствам, організаціям і населенню.

Тенденція — спрямованість у діях і поглядах; — напрямок, у якому змінюються окремі показники ринкової кон'юнктури або діяльності підприємства (компанії) за певний проміжок часу.

Тест — завдання стандартної форми, за яким здійснюють іспит (випробування) для визначення ступеня (рівня) розвитку знань.

Технічний кредит — грошовий міждержавний кредит, який надається для закупки певних товарів, може бути погашений або зворотними поставками товарів, або оформленням державної заборгованості.

Тимчасовий касовий розрив — незбіг у часі фінансування видатків та надходження доходів бюджету.

Трансферт — безвідшкодовна передача товарів, послуг, грошових виплат (передача права власності на них). Трансферт по суті має односторонній характер, це економічна операція, яка не супроводжується зустрічним потоком грошей, товарів, послуг. Трансферт може здійснюватись як у грошовій, так і натуральній формі.

Трансфертна ціна — оптова ціна, що обслуговує оборот товарів і послуг у межах даного підприємства або фірми; за цією ціною здійснюються розрахунки за сировину, матеріали, напівфабрикати й послуги.

Угода — дії громадян і організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав чи обов'язків. Отже, угода це двосторонній комерційний обмін, коли одна сторона передає іншій право власності на те чи інше майно або грошові кошти.

Упущена вигода — дохід, який міг би одержати суб'єкт оподаткування в разі здійснення своїх справ і не одержав через обставини, що не залежать від нього, або протиправні щодо нього дії інших суб'єктів, якщо розмір його передбачуваного доходу можна обґрунтувати.

Учасники ринку цінних паперів — емітенти, інвестори та особи, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів.

Фактичний бюджет — відображає реальні видатки, доходи та дефіцит за певний період.

Фінанси — сукупність форм і методів формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів із метою виконання функцій і завдань держави, підприємств і населення із забезпечення умов розширеного відтворення, задоволення соціальних та інших потреб суспільства.

Фінанси держави — складова частина фінансової системи, її центральна ланка, через яку держава здійснює вплив на економічний і соціальний розвиток країни.

Фінанси населення — пов'язані з формуванням і використанням усіх видів доходів громадян (доходи від основної діяльності, доходи від операцій з цінними паперами, доходи від особистого підсобного господарства, страхові відшкодування, різні форми фінансової допомоги держави, та ін.)

Фінанси підприємств — складова частина фінансової системи держави, яка охоплює фінанси всіх видів підприємницьких структур, які ведуть свою діяльність з метою отримання прибутку.

Фінансова звітність — сукупність документів, які містять інформацію про фінансові показники звітуючої організації.

Фінансова норма — це науково обґрунтований розмір витрат фінансових ресурсів на різні види діяльності установ у розрахунку на відповідну одиницю. Це форма реалізації економічного нормативу за рахунок бюджетних ресурсів; — грошовий вираз матеріальної норми, визначений на основі державних цін.

Фінансова політика — діяльність держави, підприємства щодо цілеспрямованого використання фінансів. Зміст фінансової політики полягає в тому, щоб розробляти концепцію розвитку фінансів, визначати основні напрямки їх використання й заходи, спрямовані на досягнення оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою стимулювання матеріального виробництва і соціального захисту населення.

Фінансова система — система фінансових сфер і ланок (державні фінанси, фінанси підприємств, фінанси населення, страхування), які забезпечують перерозподіл та ефективне використання вільних фінансових ресурсів; — сукупність фінансових установ країни (фіноргани, Міністерство фінансів, Казначейство, Податкова адміністрація тощо), які охоплюють регулятивну, інформативно-технологічну, кадрову та інші інфраструктури, що покликані забезпечити їх життєдіяльність.

Фінансова стратегія — комплекс заходів, направлених на досягнення перспективних фінансових цілей.

Фінансова угода на строк — термінові (строкові) контракти про продаж довгострокових казначейських облігацій, депозитних сертифікатів, а також ф'ючерсні контракти на валютних ринках і фондових біржах.

Фінансове законодавство України — це, в широкому розумінні — сукупність законодавчих і нормативних актів, які приймаються Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів України і регулюють фінансові відносини.

Фінансове планування — планування фінансових ресурсів і фондів грошових коштів.

Фінансовий апарат — це органи, які здійснюють управління фінансами, до яких належать працівники фінансових органів, податкової служби, фінансових відділів чи управлінь підприємств, міністерств і відомств, які здійснюють функції оперативного управління фінансами.

Фінансовий грошовий потік — грошовий потік фінансової діяльності підприємства (компанії).

Фінансовий звіт — звіт, який дає інформацію про фінансовий стан підприємства, його доходи, витрати, чистий прибуток, використання фінансових ресурсів за певний (звітний) період часу.

Фінансовий контроль — елемент системи управління фінансами, особлива сфера вартісного контролю за фінансовою діяльністю усіх економічних суб'єктів (держави, регіонів, підприємств та організацій), дотримання

фінансово-господарського законодавства, доцільності витрат, економічної ефективності фінансово-господарських операцій.

Фінансовий кредит — будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає надання коштів у позичку на невизначений строк та під визначені проценти з поверненням основної суми заборгованості та нарахованих процентів у грошовій формі або інших формах забезпечення заборгованості, включаючи матеріальні цінності та нематеріальні активи, надані в заставу.

Фінансовий менеджмент — процес управління грошовим обігом, формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємства.

Фінансовий механізм — сукупність форм і методів формування й використання фінансових ресурсів, що застосовується з метою створення сприятливих умов для економічного розвитку суспільства.

Фінансовий ризик — сукупність різноманітних ризиків, що супроводжують фінансову діяльність підприємства, є такі види ризиків: валютний, відсотковий/процентний; кредитний; опціонний; ризик по збалансованих статтях. До найнебезпечніших ризиків належить ризик втрати платоспроможності і ризик зниження фінансової стійкості/стабільності підприємства.

Фінансовий ринок — ринок, на якому здійснюють перерозподіл фінансових ресурсів через фінансових посередників; охоплює ринок грошей і ринок капіталу (капіталів).

Фінансовий рік — обліковий період, що дорівнює одному року (не обов'язково збігається з календарним роком).

Фінансові інвестиції — вкладення капіталу у різні фінансові активи (цінні папери, депозити тощо); за періодом інвестування відрізняються — короткострокові (до 1 року) і довгострокові (понад 1 рік).

Фінансові коефіцієнти — відносні показники фінансового стану підприємства, які відображають одні абсолютні фінансові показники відносно інших.

Фінансові ресурси — фонди грошових засобів, що формуються суб'єктами господарювання, державою і населенням і використовуються для розширеного виробництва, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних потреб, як витрати на оборону й державне управління тощо.

Фінансово — експортний кредит — кредит, що банк надає для фінансування у країні — імпортері додаткових видатків, пов'язаних з експортом товарів.

Фінансування — надання капіталів і залучення інвестицій (капіталовкладень) для втілення певних проектів.

Фінансування бюджету — визначається надходженнями та витратами у зв'язку із зміною обсягу боргу, а також зміною залишку готівкових коштів

по бюджету, які використовуються для покриття різниці між доходами і видатками бюджету.

Фонди цільового призначення — форма перерозподілу і використання фінансових ресурсів, залучених державою для фінансування суспільних потреб з визначених джерел, які мають цільові призначення.

Ф'ючерс — вид строкових контрактів на товарних і фондових біржах.

Холдингова компанія — корпорація чи акціонерна компанія, що використовує свій капітал для придбання контрольних пакетів акцій інших компаній з метою встановлення контролю над ними й управління значно більшим капіталом, ніж початковий, одержання дивідендів.

Ціна — вартість одиниці товару в грошах. У будівництві — кошторисна вартість.

Ціни оптові — за якими підприємства та компанії реалізують виготовлену ними продукцію іншим підприємствам чи органам оптової торгівлі, тобто всі категорії покупців, крім населення.

Ціни роздрібні — за якими товари продаються населенню, а також і іншим покупцям, які купують їх у роздрібній мережі.

Ціни світового ринку — за якими здійснюються експортні та імпорتنі операції, що носять регулярний характер та передбачають розрахунки у вільно конвертованій валюті.

Цінні папери — грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позички, визначають взаємовідносини між собою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передавання прав, що підтверджують ці документи, іншим особам.

Ціновий ризик — імовірність виникнення непередбачених фінансових втрат від зміни рівня цін на продукцію чи окремі фінансові засоби інвестування в наступному періоді при здійсненні операцій купівлі — продажу з поставкою у майбутньому періоді. Ціновий ризик можна застрахувати шляхом хеджування.

Чек — вид цінного паперу або грошовий документ строго встановленої форми, що містить беззаперечну вказівку власника поточного рахунка (чекодавця) банкові сплатити зазначену суму конкретній особі чи пред'явникові чека (чекоутримувачу) суму коштів, вказану в чекові.

Штраф — грошове стягнення за порушення договірних зобов'язань.

Юридична особа — підприємство, що виступає як суб'єкт громадянства, в тому числі господарських прав та обов'язків, які мають самостійний баланс,

гербову печатку, розрахунковий рахунок у банку; діє на основі статуту або положення і відповідає у разі банкрутства майном, що йому належить.

Юрисдикція — правова сфера, на яку поширюється повноваження даного державного органу.

Юриспруденція — правознавство, сукупність наук про право і практична діяльність юриста.

Юрист — людина з юридичною освітою, яка працює у сфері права, правознавець.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура балансу доходів і видатків:

I розділ. Доходи і надходження коштів

II розділ. Видатки і відрахування

III розділ. Взаємовідносини з бюджетом та позабюджетними фондами

IV розділ. Взаємовідносини з кредитною системою.

I розділ. Доходи і надходження коштів:

прибуток;

амортизаційні відрахування;

внутрішні фінансові ресурси, що виникають в основній діяльності (виручка від реалізації зайвих товарно-матеріальних цінностей, приріст стійких пасивів);

внутрішні фінансові ресурси, що виникають у капітальному будівництві, яке проводиться господарським способом (виручка від реалізації попутного видобутку корисних копалин, прибуток та економія по будівельно-монтажних роботах, реалізація позатитульних споруд);

кошти від продажу цінних паперів;

пайові та інші внески членів трудового колективу;

надходження коштів від вищестоящої організації.

II розділ. Видатки і відрахування:

капітальні вкладення;

капітальний ремонт основних фондів;

приріст власних оборотних коштів;

утворення фінансового резерву:

фонди заохочення;

науково-дослідні роботи;

підготовка кадрів;

утримання об'єктів соціальної інфраструктури.

III розділ. Взаємовідносини з бюджетом та позабюджетними фондами:

податки, збори та інші платежі в бюджет і в позабюджетні фонди;
асигнування з бюджету.

IV розділ. Взаємовідносини з кредитною системою:

надання довгострокових позик;
сплата відсотків по довгострокових позиках;
погашення позик.

Платіжний календар

Платіжний календар				
1.	Показники	Декади		
		1	2	3
2.	Початкове сальдо			
3.	Надходження коштів			
4.	Виграчання коштів			
5.	Сальдо за період (рядок2-рядок3)			
6.	Кінцеве сальдо (рядок 1 + рядок 4)			
7.	Мінімально допустиме сальдо			
8.	Залишок коштів [(рядок 5 — рядок 6) > 0]			
	Нестача коштів [(рядок 5 — рядок 6) < 0]			

Додаток В

Зведений бюджет України

млн грн

	2005	2006	2007
1	2	3	4
<i>Доходи</i>	<i>134183,2</i>	<i>171811</i>	<i>219936,5</i>
<i>Податкові надходження</i>	<i>98065,2</i>	<i>125743,1</i>	<i>161264,2</i>
<i>Податки на доходи і податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>40789,2</i>	<i>48963,2</i>	<i>69189,3</i>
в тому числі			
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	<i>23464,0</i>	<i>26172,1</i>	<i>34407,2</i>
<i>Податок з доходів фізичних осіб</i>	<i>17325,2</i>	<i>22791,1</i>	<i>34782,1</i>
<i>Податки на власність</i>	<i>833,4</i>	<i>1084,8</i>	<i>1354,6</i>
<i>Збори за спеціальне використання природних ресурсів</i>	<i>3981,0</i>	<i>4746,7</i>	<i>5948,2</i>
З них			
<i>Плата за землю</i>	<i>2718,2</i>	<i>3122,3</i>	<i>3889,3</i>
Збір на геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	626,0	834,1	1154,0
<i>Внутрішні податки за товари та послуги</i>	<i>43366,2</i>	<i>61164,4</i>	<i>71914,4</i>
З них			
<i>Податок на додану вартість</i>	<i>33803,8</i>	<i>50396,7</i>	<i>59382,8</i>
<i>Акцизний збір з вироблених в Україні товарів</i>	<i>7346,5</i>	<i>7557,3</i>	<i>9072,2</i>
<i>Акцизний збір із ввезених на територію України товарів</i>	<i>598,9</i>	<i>1050,8</i>	<i>1495,5</i>
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	6721,9	7373,4	10037,6
З них			
Ввізне мито	6006,5	6972,7	9588,9

		<i>Продовження додатку В</i>	
Інші податки		2373,5	2410,6
З них			2820,1
Місцеві податки і збори		859,5	937,6
Неподаткові надходження		31778,0	40548,3
Доходи від власності та підприємницької діяльності		10868,3	12678,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційно-го та побічного продажу		2025,0	2360,1
З них			
Державне мито		546,3	831,3
Митні збори		959,4	1273,0
Находження від штрафів та фінансових санкцій		454,0	431,3
Інші неподаткові надходження		7484,8	9831,7
Власні надходження бюджетних установ		10945,9	15247,2
Доходи від операцій з капіталом		2803,9	3218,1
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій		182,5	153,7
Цільові фонди		1353,6	2148,3
<i>Видатки</i>		<i>141989,2</i>	<i>175512,2</i>
З них			
Загальнодержавні функції		15480,9	19891,9
Оборона		6041,0	6400,7
Громадський порядок, безпека та судова влада		10226,8	12718,8
Промисловість та будівництво		4239,1	4448,0
			24270,9
			9416,5
			18445,7
			4754,2

Продовження додатку В

<i>Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство</i>	4915,2	5006,3	5354,1
<i>Транспорт, зв'язок, телекомунікації та інформатика</i>	5450,4	5605,3	6863,1
Охорона навколишнього природного середовища	1252,5	1636,6	2241,3
<i>Житлово-комунальне господарство</i>	3914,2	8024,1	5900,3
<i>Соціально-культурні заходи</i>	85668,2	87357,2	89405,0
У тому числі			
Охорона здоров'я	15476,5	19737,7	26717,6
Духовний та фізичний розвиток	3449,8	4328,4	5687,8
З них			
Фізична культура і спорт	865,9	985,7	1224,5
Культура і мистецтво	1671,0	1878,9	2063,6
Засоби масової інформації	657,8	893,4	1234,5
Освіта	26804,8	33785,0	44333,6
Соціальний захист і соціальне забезпечення	39940,2	41419,0	48517,3
Кредитування за вирахуванням погашення	290,7	227,9	1583,9
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	7797,0	3700,8	7701,7
Додатково (відсотків до ВВП)			
Доходи	134,2	171,8	219,9
видатки	142,0	175,5	227,6
дефіцит	7,8	3,7	7,7

Бюджет України, млн грн

	зведений	У тому числі			
		державний		місцеві	
		всього	% до Зведеного бюджету	всього	% до Зведеного бюджету
Доходи					
2005	134183,2	103867,0	77,4	30316,2	22,6
2006	171811,5	131946,0	76,8	39865,5	23,2
2007	195932,8	163874,4	78,5	48948,8	28,0
Податкові надходження					
2005	98065,2	74476,4	75,9	23588,8	24,1
2006	125743,1	94811,5	75,4	30931,6	24,6
2007	158549,2	124937,1	80,1	52976,5	32,0
У тому числі податок на прибуток підприємств					
2005	23464,0	23272,2	99,2	191,8	0,8
2006	26172,1	25863,1	98,8	309,0	1,2
2007	34569,3	37563,2	99,4	349,4	1,6
Податок з доходів фізичних осіб					
2005	17325,2	838,7	4,8	16486,5	95,2
2006	22791,1	—	—	22791,1	100,0
2007	25962,2	1306,0	5,0	24592,2	96,7
Податок на додану вартість					
2005	33803,8	33803,8	100,0	—	—
2006	50396,7	50396,7	100,0	—	—

<i>Продовження додатку Г</i>					
2007	55641,6	52394,7	100,0	—	—
Акцизний збір					
2005	7945,4	7881,8	99,2	63,6	0,8
2006	8608,1	8543,7	99,3	64,5	0,7
2007	9534,3	9234,4	99,5	67,1	0,9
Неподаткові надходження					
2005	31778,0	28236,3	88,9	3541,7	11,1
2006	40548,3	35752,6	88,2	4795,7	11,8
2007	45867,4	40834,2	92,3	5789,5	12
Цільові фонди					
2005	1353,6	356,7	40,1	708,5	59,9
2006	1564,1	483,2	36,9	520,7	70,7
2007	1795,5	695,1	41,0	602,7	71,4
Видатки					
2005	141989,5	89914,8	63,3	52074,7	36,7
2006	175512,2	103148,0	58,8	72364,2	41,2
2007	199632,6	129725,3	61,5	93762,3	42,0
Загальнодержавні функції					
2005	15480,9	11980,5	77,4	3500,4	22,6
2006	19891,9	14165,2	71,2	5726,7	28,8
2007	23965,7	17391,3	75,7	7369,9	27,4
Оборона					
2005	6041,0	6041,0	100,0	—	—

Продовження додатку Г

2006	6400,7	6400,7	100,0	—	—
2007	6841,5	6793,4	100,0	—	—
Громадський порядок, безпека та судова влада					
2005	10226,8	10142,2	99,2	84,6	0,8
2006	12718,8	12583,2	98,9	135,6	1,1
2007	14693,7	14509,6	99,7	157,4	1,6
Промисловість та будівництво					
2005	4239,1	4065,5	99,3	6,3	0,3
2006	4485,4	4234,5	99,5	9,3	0,5
2007	5083,1	4874,3	99,8	14,5	0,8
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство					
2005	4915,2	4756,2	98,3	45,7	0,7
2006	5372,1	4971,0	99,4	48,3	1,6
2007	5689,4	5489,5	99,6	51,6	1,9
Транспорт, зв'язок, телекомунікації та інформатика					
2005	5450,4	4872,3	93,2	1453,9	19,8
2006	5691,8	5053,4	95,4	1638,5	25,6
2007	6261,9	5541,3	98,9	1893,2	27,1
Охорона навколишнього природного середовища					
2005	1252,5	981,1	78,3	271,4	21,7
2006	1636,6	1306,9	79,9	329,7	20,1
2007	2096,7	1694,7	80,3	482,5	19,3
Житлово-комунальне господарство					
2005	3914,2	110,0	2,8	3804,2	97,2

<i>Продовження додатку Г</i>						
2006	8024,1	180,7	2,3	7843,5	97,7	
2007	9574,4	200,4	3,2	9458,4	98,0	
Соціально-культурні заходи						
2005	85668,2	45786,5	47,4	31653,5	67,3	
2006	87932,5	50482,3	48,0	33724,8	68,6	
2007	90541,3	55937,4	48,3	35938,4	71,0	

**Дефіцит (профіцит) та джерела фінансування
Державного бюджету України, млн грн**

	2003	2004	2005	2006	2007
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	1043,1	10216,5	7945,7	3776,6	7701,7
Джерела фінансування дефіциту	1043,1	10216,5	7945,7	3776,6	7701,7
Внутрішнє фінансування	280,9	9615,9	6997,5	-1030,0	7892,1
Зовнішнє фінансування	762,2	600,6	948,2	4806,6	8076,2

Вартість цінних паперів

	2003	2004	2005	2006	2007
Всього	88818,5	113888,2	138958,4	164028,1	189097,8
Акції	57751,5	69521,4	81291,3	93061,2	104831,1
Облігації	1850,1	9668,7	17487,3	25305,9	33124,5
Казначейські зобов'язання	—	148,7	160,4	164,8	189,2
Ощадні сертифікати	939,5	1001,1	1065,7	1127,3	1188,9
Векселі	26720,0	31137,4	35554,8	39972,2	44389,6
Інші цінні папери	1557,4	2410,9	3264,4	4117,9	4971,4

ЗМІСТ

Вступ	3
Тема 1. Економічна природа і призначення фінансів	4
1.1. Необхідність та сутність фінансів.....	4
1.2. Функції фінансів.....	8
1.3. Зв'язок фінансів з іншими вартісними економічними категоріями...	10
Тема 2. Фінансова система	16
2.1. Поняття та сутність фінансової системи.....	16
2.2. Структура фінансової системи.....	18
2.3. Управління фінансовою системою.....	24
Тема 3. Фінансова політика і механізм її реалізації	30
3.1. Сутність та завдання фінансової політики.....	30
3.2. Фінансовий механізм та його основні підсистеми.....	34
3.3. Особливості фінансового планування.....	40
3.4. Види фінансових планів	41
Тема 4. Бюджет і бюджетна система	48
4.1. Економічна сутність і призначення державного бюджету.....	48
4.2. Бюджетний устрій та бюджетне планування.....	53
Тема 5. Державний кредит і державний борг	63
5.1. Сутність, функції та види державного кредиту.....	63
5.2. Державні позики в системі державного кредитування.....	67
5.3. Державний борг та його форми.....	70
5.4. Управління державним боргом.....	73
Тема 6. Фінансовий ринок	79
6.1. Сутність та складові фінансового ринку	79
6.2. Валютний ринок.....	82
6.3. Ринок цінних паперів	85
6.4. Ринок фінансових послуг.....	89
Тема 7. Місцеві фінанси	94
7.1. Сутність та функції місцевих фінансів.....	94
7.2. Фінансова автономія місцевих органів влади.....	98
7.3. Місцеві фінансові інститути	100
7.4. Місцеві бюджети — фінансова основа місцевого самоврядування...	102

Список рекомендованої літератури	110
Термінологічний словник	115
Додатки	137

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ВДОВЕНКО Лариса Олександрівна
СУШКО Наталія Мар'янівна
ФАЮРА Наталія Дмитрівна

ФІНАНСИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Керівник видавничих проєктів — *Б. А. Сладкевич*

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 26.05.2010. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.
Умовн. друк. арк. 8,55.
Наклад – 500 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК № 2458 від 30.03.2006